

Pekka Ternola

Kun sota ei ollutkaan – rauhaan palaamisen
problematiikkaa Hämeenlinnassa 1808–1809

Suomen historian pro gradu -tutkielma

Historian ja etnologian laitos

Jyväskylän yliopisto

Kevät 2022

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta	Laitos Historian ja etnologian laitos
Tekijä Pekka Ternola	
Työn nimi Kun sota ei ollutkaan: Rauhaan palaamisen problematiikkaa Hämeenlinnassa 1808–1809	
Oppiaine Suomen historia	Työn laji Maisterintutkielma
Aika Toukokuu 2022	Sivumäärä 72
Tiivistelmä <p>Suomen sota oli osa ajanjaksoa, joka tunnetaan Euroopan historiassa Napoleonin sotina. Suomen historiassa ajanjakso muistetaan käännekohtana, jonka seurauksena Ruotsin valtakunnan itäinen osa eli nykyisen Suomen alue siirtyi osaksi Venäjän keisarikuntaa. Sota synnytti rauhankriisin, jossa yhteiskunnalle koituneita rasitteita pyrittiin ratkaisemaan esimerkiksi venäläisten aktiivisten rauhoittamispolitiikan keinoin. Tutkimus sijoittuu niin sanottuun uuteen sotahistoriaan, jossa huomio kiinnitetään varsinaisten sotatapahtumien sijaan sodan ympärillä vaikuttaneisiin ilmiöihin.</p> <p>Tässä maisterintutkielmassa tarkastellaan Suomen sodan aikaisia rasituksia ja sodasta rauhaan palaamisen prosessia Hämeenlinnan kaupungissa vuosina 1808–1809. Rauhantilaan palaaminen alkoi kaupungissa vain viikko sodan alkamisen jälkeen, kun venäläiset joukot saapuivat Hämeenlinnaan. Tapahtumia tarkastellaan ennen kaikkea kaupungin paikallishallinnon sekä asukkaiden näkökulmasta. Tutkimukseni lähteenä toimivat Hämeenlinnan raastuvanoikeuden konseptituomiokirjat, maistraatinistuntojen pöytäkirjat sekä maaherran ja venäläisten hallituskonseljin välinen kirjeenvaihto.</p> <p>Hämeenlinnassa suurimmat rasitteet paikallisille tuottivat Venäjän armeijan vaatimat kyyditykset, elintarvikkeiden otot sekä sotilaiden majoittaminen kaupunkilaisten asuntoihin. Lisärasituksia tuottivat liikkuvien joukkojen mukana levinneet kulkutaudit sekä elintarvikepula. Näiden lisäksi väestön epäilevä suhtautuminen uuteen esivaltaan tuotti haasteita niin venäläisille kuin näiden käskyjen välittäjänä toimineelle kaupungin paikallishallinnolle.</p> <p>Tutkimusmenetelmänä on rauhankriisin teoreettinen viitekehys, joka tarkastelee yhteiskunnan rauhaan palaamisen haasteita. Tutkimuksen näkökulma on mikrohistoriallinen, sillä laajempien ilmiöiden vaikutusten tarkastelu tapahtuu pikkukaupungin paikallisyhteisön tasolla. Paikallisyhteisön ja yksittäisten henkilöiden rauhoittuminen ja sopeutuminen uuteen tilanteeseen tapahtui paitsi venäläisten harjoittaman rauhoittamispolitiikan avulla ulkopuolelta, mutta myös paikallisyhteisön sisältä käsin.</p>	
Asiasanat sota-aika, rauhankriisi, paikallisyhteisö, sotarasitukset, rauhoittamispolitiikka, mikrohistoria, Hämeenlinna	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopiston julkaisuarkisto (JYX)	
Muita tietoja	

Sisällysluettelo

1. Johdanto.....	1
1.1 Tutkimusaihe	1
1.2 Aikaisempi tutkimus.....	6
1.4 Työn rajaukset	10
1.5 Lähteet	12
1.6 Menetelmät	16
1.7 Tutkimuskysymykset.....	20
2. Rauhantilaan siirtymisen haasteet Hämeenlinnassa 1808–1809	22
2.1 Hämeenlinna 1800-luvun alussa.....	22
2.2 Keisarillisen armeijan resurssina	29
2.3 Kuolleisuuden lisääntyminen kaupungissa.....	34
3. Rauhan rakentaminen: venäläisten rauhoittamispolitiikka paikallisyhteisössä.....	39
3.1 Paikallishallinto rauhoittelee ja tuomitsee	40
3.1.1 Kaupunkilaisten pelkojen rauhoittaminen	41
3.1.2 Siviiliväestön ja venäläisten väliset suhteet	43
3.2 Kaupungin virkamiehet yhteistyössä venäläisten kanssa	49
3.3 Uskollisuudenvalat ja hyötyminen	56
4. Päätäntö	62
Lähteet	68

1. Johdanto

1.1 Tutkimusaihe

Suomen sotana tunnettu konflikti nykyisen Suomen maantieteellisellä alueella alkoi sunnuntaina 21. helmikuuta 1808. Tuolloin Venäjän joukot ylittivät Turun rauhassa vuonna 1743 määritetyn, Kymijoella ja Saimaalla kulkeneen Venäjän ja Ruotsin välisen rajan. Sota oli osa Ranskan vallankumouksen, sitä seuranneiden vallankumoussotien ja Napoleonin sotien aikakautta Euroopassa vuosina 1793–1815 joiden aikana Euroopan valtiojärjestelmä muuttui, kun valtioiden rajoja piirrettiin mantereella uudelleen. Oikeastaan Suomen sotaa voidaan suuremmassa mittakaavassa pitää jopa vähätellen sivuoperaationa, jonka pääasiallisena tavoitteena oli painostaa Ruotsi mukaan Englannin vastaiseen mannermaasulkemukseen.¹ Toisaalta nykytiedon valossa jo Turun rauhaan päättyneen Pikkuvihan vuosina 1742–1743 Venäjällä oli syntynyt ajatus liittää koko Suomi pysyvästi keisarikunnan osaksi, puskurivyöhykkeeksi pääkaupunki Pietarin suojaksi.²

Ruotsin armeijan mobilisointi oli aloitettu vasta helmikuun ensimmäisenä päivänä, huolimatta siitä, sodan uhka oli ilmeinen Venäjän julistettua sodan Ruotsin liittolaiselle Englannille, tai viimeistään venäläisten joukkojensiirtojen alettua rajan toisella puolella marraskuun lopulla 1807.³ Talvella tulevaa hyökkäystä ei Ruotsin sodanjohdossa kuitenkaan osattu odottaa. Sodan syttyttyä muodostettu kenttäarmeija aloitti Ruotsin sotasuunnitelman mukaisen perääntymisen kohti Oulua. Suunnitelmana oli vetäytyä pyrkien välttämään suoraa yhteenottoa Venäjän ammattiarmeijan kanssa ja suorittaa myöhemmin vastahyökkäys Suomenlahden rannikon linnoituksiin jääneiden varuskuntien sekä Ruotsista saapuvien apujoukkojen tuella. Sotasuunnitelma oli aikakaudelleen varsin tyypillinen ja esimerkiksi venäläiset toimivat vastaavalla tavalla muutamaa vuotta myöhemmin Napoleonin vastaan käymässään uudelleen syttyneessä sodassa.⁴

---

¹ Klinge 2008, 13

² Tommila 2008, 12-19

³ Lappalainen, Wolke & Pylkkänen 2008, 38

⁴ Härdsted 2008, 41-42

KUVA 1. Sotatoimet Suomen sodan alussa. Hämeenlinna jäi Venäjän keisarillisen armeijan haltuun vai viikkoja sodan syttymisen jälkeen.

Lähde: Lappalainen, J. T., Ericson Wolke, L. & Pylkkänen, A. (2008). *Suomen sodan historia 1808–1809*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Karttakeskus.

Kevään 1808 aikana ruotsalaisten puolustus suunnitelma mureni, kun venäläisten linjojen taakse jätetyt varuskunnat Viaporin sekä Svartholman linnoituksissa antautuivat verrattain kevyen sotilaallisen painostuksen jälkeen. Vaikka ruotsalaiset joukot aloittivat vastahyökkäyksen pohjoisesta, pysähtyi niiden eteneminen Porin – Mikkelin väliselle linjalle. Kun maihinnousyritykset epäonnistuivat eteläisille rannikkoseuduille ja venäläisten uusi hyökkäys alkoi syyskesällä, alkoi sota kääntyä lopullisesti Venäjän voitoksi ja Suomen alueen siirtyminen osaksi keisarikuntaa näyttää sinetöidyltä.

Venäläisten ylitettyä rajan ja edettyä kauemmas kohti luoteista Suomea jäi eteläinen Suomi koko sodan ajaksi siis käytännössä venäläisten tukialueeksi. Aleksanteri I sekä hänen edustajansa ja armeijan komentajansa aloittivat jo sodan alkuhetkestä lähtien aktiivisen rauhoittamispolitiikan harjoittamisen miehityillä alueilla.⁵ Tähän oli käytännössä katsoen hyvät syyt esimerkiksi armeijan huollon järjestämiseksi. Venäläisten joukkojen huolto oli nimittäin jaettu kahteen osaan, joista toisen muodostivat perinteiset armeijaa seuraavat suuret kuormastot, jotka toimittivat elintarvikkeita joukoille. Toinen oli puolestaan valloittajajoukkojen siviiliväestöltä vaatimat kontribuutiot, eli oikeus vaatia esimerkiksi elintarvikkeita ja kyydityksiä vastineeksi siitä, että valloitetut alueet säästyvät hävitykseltä ja ryöstelyltä.⁶

Kun otetaan huomioon verrattain vaikeakulkuiset yhteydet Suomen alueella, oli rauhallinen paikallinen väestö valloittajan kannalta edullista. Huoltoa ei todennäköisesti olisi saatu turvattua Venäjältä tuoduilla elintarvikkeilla siviiliväestön mahdollisesti vaikeuttaessa kuljetuksia tai kieltäytyessä kontribuutioista. Toisaalta rauhoittamispolitiikalle oli pidemmän tähtäimen suunnitelmien puolesta tähän hyvät syyt – olihan Suomi päätetty sodan jo sytyttyä liittää Venäjän imperiumiin jakamattomana ja muuttumattomana suuriruhtinaskuntana.⁷ Väestölle vakuutettiin valloituksen alusta saakka keisarin hyväntahtoisuutta ja aikomusta suojella alueen uskontoa, lakeja sekä eri säätyjen privilegioita, vapauksia ja oikeuksia.⁸

---

5 Tandefelt 2009, 18.

6 Hårdstedt 2007, 48, 156-157.

7 Karonen 2018, 3-6; Tandefelt 2009, 18; Tommila 2008, 48-51.

8 Tandefelt 2009, 18-19; Lappalainen, Wolke & Pylkkänen 2008, 277-279.

Hämeenlinnan kaupunkiin ja sen ympäristöön oli ennen Suomen sodan alkua ryhmitetty Ruotsin armeijan suuria joukko-osastoja, kuten Pohjanmaan rykmentti, Kajaanin pataljoona sekä tykistön osastoja. Kaiken kaikkiaan tämä sotaväen osasto käsitti noin 1900 miestä.⁹ Tämä joukko-osasto täydentyi pääarmeijan osilla, jotka sodan syttyessä aloittivat Hämeenlinnaan perääntymisen Kymihoelta.¹⁰ Ruotsin armeijan ylipäällikkönä toimi Wilhelm Mauritz Klingspor¹¹, ja tämän poissa ollessa jo sodan syttyttyä hänen sijaisenaan toimi kenraali Carl Nathanael af Klercker.¹² Af Klerckerin omana suunnitelmana oli käydä ratkaisevaan taisteluun Hämeenlinnassa¹³, mutta paikalle saapunut ylipäällikkö peruutti tämän huolestuttuaan venäläisten mahdollisesta saarrostopuustuksesta ja antoi käskyn perääntyä kohti rannikkoa maaliskuun viides päivä.¹⁴ Pääarmeijan perääntyminen alkoi kahtena osastona kohti Poria, Tamperetta ja edelleen Oulua kohti seuraavana päivänä.

Venäläiset saapuivat Hämeenlinnaan illalla maaliskuun seitsemännen päivän iltana ja ensimmäisen yön nämä viettivät mm. kaupungin torille sytytettyjen nuotioiden ympärillä.¹⁵ Seuraavana päivänä kaupungin raati luovutti Hämeen linnan avaimet venäläisille ja linnan komendantiksi käskettiin muutamaa päivää myöhemmin keisarillisen armeijan kenraalimajuri Müller, joka jatkoi tehtävässä koko Suomen sodan ajan.¹⁶

Hämeenlinnan kaupunki oli venäläisten miehittämä käytännössä koko sodan ajan toimien näiden tärkeänä logistisena keskuksena maantieteellisen sijaintinsa puolesta.¹⁷ Kaupunki sijaitsi Venäjän armeijan erittäin tärkeän Oulusta ja Vaasasta Viipurin kautta Pietariin saakka kulkevan huoltotien varrella. Kaupunkiin oli sijoitettuna venäläisten etappivarasto

---

⁹ Lappalainen 2007, 58-59.

¹⁰ Tommila 2008, 34.

¹¹ Kustaa IV Adolf nimitti ylhäisöaateliin kuuluvan Klingsporin Suomen joukkojen ylipäälliköksi sodan alkaessa. Klingspor sai jälkimaineen pelkurina, joka hävisi pelkurimaisesti valtakunnan itäosan Venäjälle. Todellisuudessa sota eteni surkeasti täysin Klingsporista riippumattomista syistä, kuten joukkojen huonosta koulutuksesta verrattuna Venäjän ammattisotilaisiin. 1809 Lähde: SKS:n verkkoaineistot <https://www.finlit.fi/fi/tietopaketti/j-l-runeberg-suomalaisen-kirjallisuuden-seurassa/vanrikki-stoolin-henkilohahmojen-4#.YJpP8LUzAM8>

¹² Tommila 2008, 33-34

¹³ Lappalainen 2007, 68.

¹⁴ Hårdstedt 2007

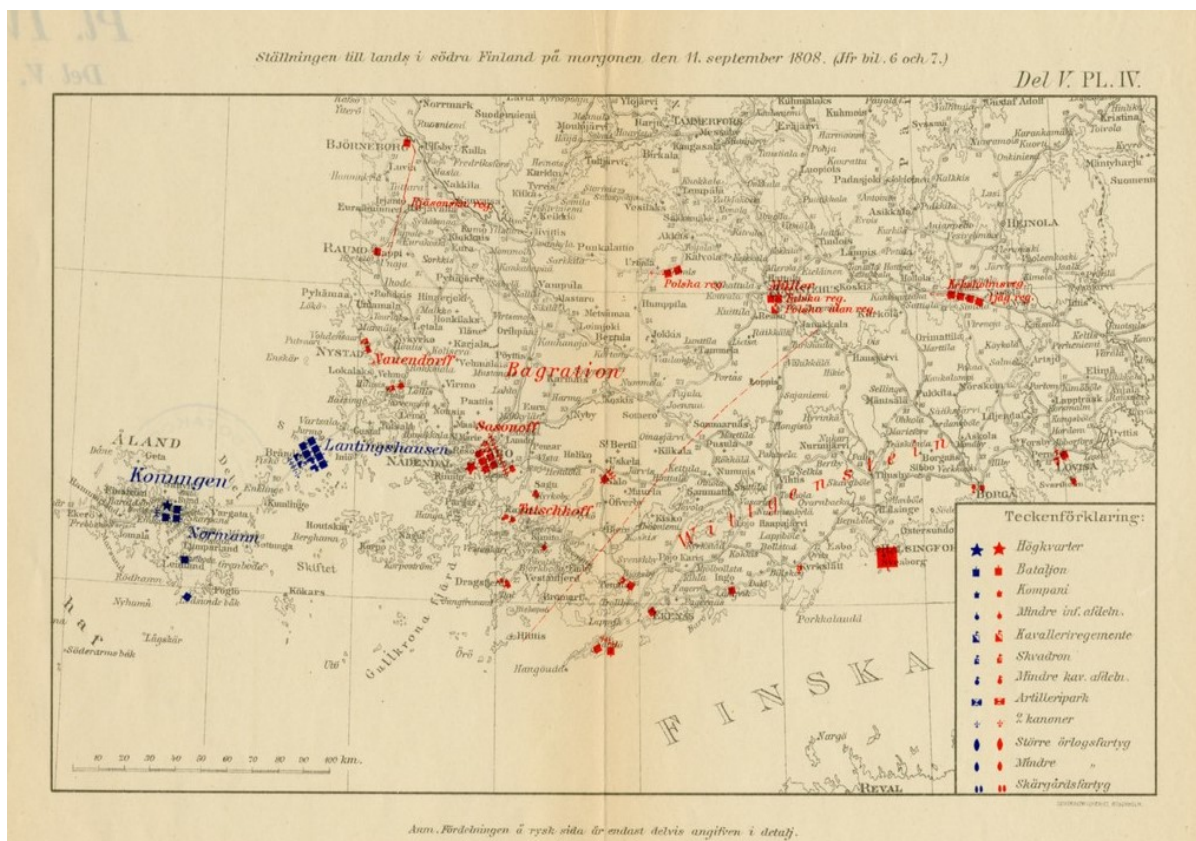
¹⁵ Lappalainen 2007, 71.

¹⁶ Lindeqvist 1926, 735–740, Lappalainen 2007, 68.

¹⁷ Karonen 2008, 423

sekä 104 miestä ja 28 tykkiä käsittänyt taktinen tykistön reservi.¹⁸ Hämeenlinnasta reservi voitiin huoltoteitä pitkin siirtää pohjoiseen rintamalle ruotsalaisten vastahyökkäyksiä tai eteläiselle rannikoille mahdollisia maihinnousuyrityksiä tukemaan.

KUVA 2. Joukkojen asemat Etelä-Suomessa syyskuussa 1808. Ruotsin armeija piti hallussaan vain joitain alueita Turun saaristossa. Hämeenlinnaan sijoitettuna venäläisten taktinen reservi.

Lähde: www.vanhakartta.fi -portaalin karttatiedostot. Haettu 6.5.2021 osoitteesta <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-200907292947>

Paikallista hallintoa edustivat Hämeenlinnassa maistraatti ja raastuvanoikeus. Uudenmaan ja Hämeen lääninhallitus oli hallintoketjussa näiden yläpuolella ja myös se toimi Suomen sodan aikana Hämeenlinnassa. Hämeen maaherran virka-asunto sijaitsi myös kaupungissa, joten se oli myös täten suoraan yhteydessä valtakunnanhallintoon.

¹⁸ Koskinen 2007, 412.

Myös vallan vaihduttua Hämeenlinnalla oli suuri merkitys, sillä joulukuussa 1808 Venäjän Suomessa toimivien sotavoimien uusi ylipäällikkö Bogdan von Knorring siirsi esikuntansa Hämeenlinnaan sen keskeisen maantieteellisen sijainnin vuoksi. Samanlaisista syistä myöhemmin vuonna 1809 Suomen ensimmäinen kenraalikuvernööri Georg Magnus Sprengtporten asettui Hämeenlinnaan.¹⁹ Hämeenlinnan merkitys hallinnossa korostui Suomen sodan aikana niin, että kaupungista pohdittiin jopa mahdollista uuden suuriruhtinaskunnan pääkaupunkia, sijaitsihan se hyvien tie- ja vesiyhteyksien solmukohdassa ja lisäksi kaupunkia suojasi tuolloin kuitenkin jo rapistumaan päässyt linna. Ajatus haudattiin keisari Aleksanteri I:n vierailtua kaupungissa kesällä 1809 ja pääkaupungiksi tuli sittemmin Helsinki.²⁰

1.2 Aikaisempi tutkimus

Suomen sota on ollut historiantutkimuksessa 1800-luvun loppupuolella sekä 1900-luvulla varsin tutkittu aihe. Sota on myöhempinä aikoina yleisesti tulkittu erääksi merkittävimmistä käännekohdista Suomen historiassa, ja tämä sinänsä oikeutettu tulkinta on varmasti vaikuttanut tutkimusten runsaaseen määrään. Eittämättä tähän on vaikuttanut se, että Suomen sota voidaan nähdä eräänä alkupisteenä myöhemmälle Suomen itsenäistymiseen johtaneelle kehitykselle. Osana tätä kehitystä mm. Heikki Ylikangas on esittänyt yleisteoksessaan *Käännekohdat Suomen historiassa* Suomen sodan toimineen alkupisteenä koko 1800-luvun alkupuoliskon kestäneelle ajanjaksolle, jolloin suuriruhtinaskunnan virkamiehistö sai suuriruhtinaskunnassa hallintovallan ja kehitti näin byrokraattista hallintatapaa nojaten Venäjän tsaarin tukeen.²¹ Myös Nils Erik Villstrand kuvaa teoksessaan *Valtakunnanosa – Suurvalta ja valtakunnan hajoaminen 1560-1812* kuinka tämä kehitys alkoi jo ensimmäisinä vuosina Suomen sodan jälkeen tulevan kansakunnan eliitin palatessa synnyinseuduilleen ja suunnatessa katseitaan kohti ”oikeaa isänmaataan” Suomea kohti.²² Tällaiset tulkinnat, joita esimerkiksi Villstrand ja Ylikangas esittävät ovat tärkeässä osassa, kun tarkastelen paikallisen eliitin, eli

---

¹⁹ Lindeqvist 1926, 749-750.

²⁰ Lindeqvist 1926,

²¹ Ylikangas 1986, 105–112.

²² Villstrand 2012, 312-314.

virkamiesten, toimintaa paikallistasolla tämän kauden ensimmäisinä vuosina, Suomen sodan aikana ja heti sen jälkeen osana omaa tutkimustani.

Suomen sodasta ja sitä seuranneista Suomen suuriruhtinaskunnan alkuvuosista on siis tehty sodan jälkeisten 210 vuoden aikana tehty lukuisia tutkimuksia. Aiempaa tutkimusta tarkastellessa sille on mahdollista luoda jaotteluja sen mukaisesti, millaisesta näkökulmasta Suomen sodan ja suuriruhtinaskunnan alun aikakautta on tutkimuksissa lähestytty. Sotaa tutkittiin 2000-luvulle saakka oikeastaan kahdesta pääasiallisesta näkökulmasta. Käytännössä joko sodankäynnin sekä sodan syiden ja poliittisten seurausten analysoinnin näkökulmasta tai paikallisten sotatapahtumien tutkimuksen näkökulmasta, jolloin tapahtumia ei liitetty osaksi laajempia yhteyksiä, minkä lisäksi tämänkaltaisista paikallishistoriallisista tutkimuksista puuttui usein teoreettinen viitekehys.²³ Tutkimuksia Suomen sotaan ja autonomian alkuaikoihin on siis tehty tasaisesti koko 1900-luvun ajan. 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä sodan 200-vuotisjuhlallisuuksien ympärillä aihetta koskien julkaistiin huomattava määrä tutkimuksia ja kirjallisuutta sekä Suomessa että Ruotsissa, joten tutkimusta aiheesta on tehty ja helposti saatavilla.

Huomattavan paljon tutkimusta on siis tehty itse sodasta, sen kulusta ja tapahtumista yleisesti. Sodan taustat, tapahtumat ja suoranaiset seuraukset ovat siis verrattain hyvin tiedossa yleisellä tasolla ja tämän lisäksi yksityiskohtaisempaa tutkimusta sotatapahtumista on tehty. Esimerkiksi Jussi T. Lappalainen on koonnut kenties kaikkein kattavimman kuvauksen Suomen sodan tapahtumista teokseensa *Sota Suomesta: Suomen sota 1808–1809* sekä yhdessä Ali Pylkkäsen ja Lars Ericson Wolken kanssa kasannut paljolti aiempaan tutkimukseen ja käytettyihin lähteisiin perustuvan, hyvin samankaltaisen, kokoavan teoksen *Suomen sodan historia 1808–1809*. Lappalaisen, Wolken ja Pylkkäsen informatiiviset kokonaisesitykset Suomen sodasta sekä näissä tehdyt yhteenvedot ja saavutetut tutkimustulokset ovat omalle tutkimukselleni erityisen tärkeitä tapahtumien hahmottamiseksi ja tätä kautta kontekstien luomisen apuvälineenä. Myös Suomenlahden toisella puolella sotahistorian näkökulmasta Suomen sotaa on tutkittu paljon, esimerkiksi Martin Hårdstedt on lähestynyt aihetta useissa teoksissa, laajimpana kenties *Finska kriget 1808-1809*. Hårdstedt kuvaa teoksessaan perusteellisesti

---

²³ Luttinen 2019, 21-22.

aikaisemmassa sotahistorian tutkimuksessa vähemmälle jäänyttä armeijoiden huoltoa ja siihen liittyneitä ongelmia. Suomen sodan aikaisten Ruotsin ja Venäjän armeijoiden huolto tapahtui merkittävässä määrin sotatoimialueen paikallisia resursseja hyödyntäen, on armeijoiden huoltoon perehtyminen työlleni tärkeää muodostaessani kuvaa niistä rasituksista, joita paikalliseen siviiliväestöön kohdistui sodan aikana ja millaisia ongelmia tästä muodostui palattaessa rauhantilaan paikallisyhteisössä.

Toinen merkittävä teema, johon Suomen sodan tutkimuksessa on pureuduttu, on siihen liittyvän poliittisen historian tutkimus. Tämän tutkimus käsittelee paitsi esimerkiksi sotaan johtaneita syitä, niin ennen kaikkea Suomen Venäjän keisarikunnan huomattavan erityislaatuisen autonomisen aseman syntyhistoriaa ja poliittisia hahmoja sekä vaikuttajia sen takana. Esimerkiksi tätä teemaa käsittelevät sekä Päiviö Tommila kirjassaan *Suomen autonomian synty 1808–1819* että Henrika Tandefelt kirjassaan *Borgå 1809: ceremoni och fest*, joihin tätä tutkimusta ja ajasta yleiskäsityksen syntymistä varten on perehdytty tarkemmin. Varhaisempaa tutkimusta Venäjän harjoittamasta rauhoittamispolitiikasta edustaa Lars G. von Bonsdorffin teos *Den ryska pacificeringen i Finland 1808–09* joka kokonaisuudessaan keskittyy rauhoittamispolitiikkaan ja sen keinoihin Suomen sodan aikana. Nils Erik Villstrandin kuvaukset Suomen sodan aikaisesta rauhoittamispolitiikasta ja sen herättämistä reaktioista paikallisväestössä teoksessaan *Valtakunnanosa: suurvalta ja valtakunnan hajoaminen 1560–1812* ovat omalle tutkimukselleni ja tulkinnoilleni Hämeenlinnan tilanteesta erittäin tärkeitä. Villstrandin teoksessa esiteltyjä tapahtumien kautta voin verrata näitä Hämeenlinnan tapahtumiin ja näin tutkia paikallisyhteisössä mahdollisesti esiintyneitä erityispiirteitä muuhun Suomen alueeseen nähden.

Myös työni menetelmällisestä eli paikallisyhteisön rauhantilaan palaamisen näkökulmasta on saatavilla uutta ja tutkimukselleni arvokasta kirjallisuutta. Näitä edustavat esimerkiksi Petri Karosen useat artikkelit rauhaan paluusta eri aikakausina, mutta tärkeimpiä työlleni ovat Suomen sotaa koskevat artikkelit kuten *Suomi vuonna 1809 – rauhankriisi sekä sen ratkaiseminen* jossa esitellään rauhantilaan palaamisen haasteita ja hallinnon tekemiä ratkaisuja koko Suomen alueen laajuudessa. Samaa Suomen sodan aikaista rauhanprosessin tutkimussuuntaa edustaa myös esimerkiksi Jaana Luttisen väitöskirja *Miltä mielestä tuntui, ei arvaa kukkaan* vuodelta 2019, jossa

perehdytään tarkemmin savolaiseen paikallisyhteisöön ja sen kokemaan rauhankriisiin Suomen sodan aikana.

Paikallishistoriallisia tutkimuksia Suomen sodan ympärillä on tehty maanlaajuisesti paljon, mutta puhtaasti Hämeenlinnaa kyseisellä aikakaudella koskien tuoreinta julkaistua tutkimuskirjallisuutta edustavat Karl Olof Lindeqvistin Hämeenlinnan kaupungin laajat historiateokset 1920- ja 1930-luvulta. Näistä tutkimuksista Ruotsin vallan aikaa sekä autonomian aikaa kuvaavat ovat tälle työlle kaikkein merkittävimmät. Vaikka nämä tutkimukset ovatkin verrattain vanhoja esityksiä Suomen sodan aikaisista tapahtumista Hämeenlinnassa, eivät ne tästä huolimatta ole merkittävästi menettäneet käytettävyyttään, vaikka uuden tutkimuksen teoreettisen viitekehyksen mukana näistä voidaan tehdä uusia tulkintoja. Lindeqvistin tutkimukset ovat olennainen osa paikallishistorian tutkimusta Hämeenlinnan alueella ja ne esiintyvät usein lähteinä uudemmissa tutkimuksissa, kuten esimerkiksi Pekka Koskisen ja Aino Katermaan Hämeen linnaa ja sen ympäristöä 1700- ja 1800-luvuilla käsittelevissä teoksissa.²⁴ Oman tutkimukseni kontekstoinnissa Lindeqvistin kirjoista on hyötyä tutkimukselle, sillä niissä on kuvattu erittäin laajasti hämeenlinalaista elämää ja piirteitä kustavilaisella ajalla ja 1800-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä. Tutkimukselleni arvokkainta ovat kuvaukset kustavilaisesta ajasta, jonka oloihin pystyn vertaamaan kaupunkilaisten elämässä ja kaupungissa yleisesti tapahtuneita muutoksia Suomen sodan aikana ja sen jälkeen.²⁵ Sodan jälkeistä elämän muotoutumista on kuvattu Lindeqvistin tutkimuksissa vuodesta 1809 eteenpäin, joten elämänmenon palaamista rauhan aikaan ja toisaalta sen muutoksia on mahdollista tarkastella tämän tutkimuksen kautta.²⁶

Lindeqvistin ja Hämeenlinnan lisäksi muiden kaupunkien historiateoksissa on tehty alkuperäislähteisiin perustuvat kuvaukset Suomen sodan ajoista. Tällaista kuvausta löytyy kaikista tuona aikana jo olemassa olleista Suomen alueen kaupungeista, kuten esimerkiksi Helsingistä, Porvoosta, Turusta, Uusikaupungista. Erityisen arvokkaita tutkimukselleni ovat nämä muut Etelä-Suomessa sijainneet kaupungit, jotka Hämeenlinnan tavoin jäivät venäläisille heti Suomen sodan alkupäivinä ja pysyivät

---

²⁴ Koskinen 2007.

²⁵ Lindeqvist 1926, 737

²⁶ Lindeqvist 1930, 3-6

venäläisten miehittäminä koko sodan ajan. Kuten Hämeenlinna, nämäkään kaupungit eivät enää olleet varsinaista sotatoimialuetta ja niiden kaupunkihistoriateoksista löytyviä havaintoja kaupunkien oloista voin verrata omaan tutkimuskohteeseeni.²⁷

1.4 Työn rajaukset

Pro gradu -työni ajallisena rajauksena työhön toimivat Suomen sodan vuodet sekä sotaa seuranneet välittömät rauhaan siirtymisen vuodet. Rauhanajan olojen palautuminen aloitettiin jo sodan aikana esimerkiksi venäläisten aktiivisen rauhoittamispolitiikan keinoin, mutta olojen vakiintumisessa kesti kuitenkin vuosia. Tässä tutkimuksessa tarkastelun alaisina ovat kuitenkin vuodet 1808–1809, koska tällöin on mahdollista perehtyä lähemmin sodan tapahtumien vaikutukseen hämeenlinalaiseen yhteiskuntaan sekä löytää rauhaan siirtymisen prosessin konkreettisia ongelmia. Sotavuosille 1808–1809 ajoittuvat myös venäläisten välittömät rauhoittamistoimenpiteet, joten myös niitä ja niiden onnistumista on hedelmällistä tutkia paikallistasolla tässä aikarajauksessa. Ulotan tarkasteluvälin alkupään kuitenkin vuoden 1808 alkuun, jolloin kahden kuukauden jaksolta saadaan verrokki sille, millaista elämä kaupungissa oli Ruotsin vallan alla verrattuna myöhempään tarkasteluun Venäjän vallan alaisuudessa.

Rauhaan palaamisen prosessi käynnistyi Hämeenlinnassa varsin nopeasti jo sodan aikana, joten tästä näkökulmasta on mahdollista tehdä havaintoja yhteiskunnan ongelmista ja esimerkiksi valtiovallan toiminnan muuttumisesta rauhaan paluun edetessä. Ajallinen rajausta päättyy vuoteen 1809, jolloin Haminan rauha solmittiin syyskuun 17. päivänä ja Suomi näin ollen siirtynyt myös de jure osaksi Venäjän keisarikuntaa. Tarkastelujaksoni keskittyy ennen kaikkea vuoden 1808 tapahtumiin sekä alkuvuoteen 1809, jolloin maaliskuussa alkoivat Porvoon valtiopäivät. Rauhaan siirtymisen prosessi oli tuolloin jo pitkällä eteläisessä Suomessa, oikeastaan alkanut jo sodan ensimmäisistä viikoilla, eli rauhoittamistoimenpiteiden onnistumista on myös mahdollista analysoida pidemmältä aikaväliltä. Valtiopäivillä aloitettiin oikeastaan valtakunnan tasolla sama rauhan

---

²⁷ Ks. Hornborg 1950, Kaukovalta 1969, Mäntylä 1994, Nikula 1971,

rakentamisen prosessi, joka oli ollut käynnissä Hämeenlinnassa paikallistasolla jo vuoden.

Tutkimukseni on siis määriteltävissä paikallishistoriaksi, ja tälle historiankirjoituksen lajille ominaisesti tutkimuskohteena toimii jokin selkeästi rajattu paikallisyhteisö. Paikallishistorian tutkimuskohteena ovat usein olleet maaseutuyhteisöt, mutta nykyaikana paikallisyhteisön määritelmä on monipuolistunut.²⁸ Alueellisena rajauksena tutkimukselleni toimii Hämeenlinnan kaupunki välittömine lähiseutuineen. Käytännön tasolla tämä tarkoittaa, että tutkimuksessani keskitytään ensisijaisesti Hämeenlinnan kaupunkiin, mutta mikäli tutkimukselle olennaisia asioita löytyy kaupunkia ympäröivistä maaseutupitäjistä ja kylistä, voidaan tarkastelua ulottaa myös kaupungin porttien ulkopuolelle. Vaikka kaupunki ei taloudellisesta näkökulmasta tai väestöllisesti ollut 1800-luvun alussa kovinkaan merkittävä, oli sillä silti asemansa venäläisten vallan vakiinnuttamisessa. Suomen sodan aikana ja sen jälkeen uutta keskusvaltaa edustettiin hallintoketjussa varsin korkeallakin asteella Hämeenlinnassa, joten tästäkin syystä rauhaan palaamisen prosessia on kiinnostavaa tutkia juuri Hämeenlinnan kaupunkia maantieteellisenä rajauksena pitäen.

Kuten Antti Räihä väitöskirjassaan toteaa, ei varhaismodernilla ajalla tai vielä 1800-luvun alussakaan ollut olemassa kansallisvaltion kaltaista hallinnollis-oikeudellis-taloudellista entiteettiä. Sen sijaan valtiot koostuivat tuona aikana yleensä sodan keinoin yhteen liitetyistä alueista, jolla paikallisesti oli kuitenkin omat kulttuuriset, paikallishallinnolliset ja kulttuuriset erityispiirteensä.²⁹ Keskusvallan tavoitteena ei siis ollut luoda homogeenistä yhtenäiskulttuuria ja kansallisvaltiota sikäli, vaan ennemmin integroida erilaisia aluekokonaisuuksia toimimaan yhdessä. Verrattuna kuitenkin vaikkapa keskiaikaiseen valtiojärjestelmään, jossa hallitsijat hallitsivat alueita vasalliensa välityksellä, oli valtiojärjestelmä kuitenkin keskitetympi varhaismodernilla ajalla. Varhaismodernissa konglomeraattivaltiossa alueet olivat suorassa valtasuhteessa hallitsijaan paikallishallinnollisten instituutioiden välityksellä.³⁰

---

²⁸ Peltonen 2010, 132.

²⁹ Räihä 2012, 11-13.

³⁰ Räihä 2012, 11-15.

1.5 Lähteet

Tutkimukseni tärkeimpänä alkuperäislähteenä toimivat Hämeenlinnan raastuvanoikeuden varsinaisasian pöytäkirjat sekä Hämeenlinnan maistraatin kokousten pöytäkirjat. Raastuvanoikeuden tuomiokirjoista käytän tutkimukseni lähteenä nidettä, joka käsittää tapaukset vuosilta 1806–1809. Hämeenlinnan maistraatin pöytäkirjat, joita käytetään aikarajaukseni mukaisilta vuosilta löytyvät puolestaan vuodet 1804–1808 että vuodet 1809–1812 kattavista niteistä. Lisäksi tarvittaessa tuen näitä lähdesarjoja Hämeenlinnan kaupunkia koskevilta osin Buxhoevdenin päämajan siviilikanslian asiakirjoilla. Maakunnista lähetettiin käräjillä vahvistettuja korvausanomuksia asianomaiseen lääninkansliaan sekä sieltä edelleen von Buxhoevdenin siviilikanslialle ja siviilikanslian lopettamisen myötä hallituskonseljin kamaritoimituskunnalle.³¹ Vahingonkorvausnomusten kautta voin tarkastella kaupunkilaisten kokemia taloudellisia vahinkoja.

Raastuvanoikeus oli alioikeus, joka toimi nimenomaisesti kaupungissa ja siellä käsiteltiin kaupunkia ja kaupunkilaisia koskevat jutut lukuun ottamatta vakavimpia rikoksia, jotka käsiteltiin puolestaan ylemmässä oikeusasteessa, hovioikeudessa.³² Raastuvanoikeuden toimenkuvaan kuului esimerkiksi riitojen ja tutkiminen, sopiminen ja tuomitseminen sekä rikosasioiden tutkiminen ja tuomitseminen sekä tarpeen niin vaatiessa myös olla vastuussa rangaistusten täytäntöönpanosta.³³

Raastuvanoikeuden tuomiokirjojen kautta on mahdollista tutkia sisällöllisesti monipuolista aineistoa. Karkeasti ottaen tuomiokirjoissa käsitellyt tapaukset voidaan jakaa kahteen luokkaan, riita- ja siviiliasioihin sekä rikosasioihin. Riita- ja siviiliasioita olivat esimerkiksi taloudellisia asioita koskevat riidat, maanjako ja –selvitysasiat sekä esimerkiksi perintö- ja velka-asioiden selvittelyt. Rikosasioita puolestaan olivat lievemmat omaisuusrikokset ja väkivallanteot, vakavammat tapaukset käsiteltiin hovioikeudessa.³⁴ Vanhemmalta ajalta, kuten 1700-luvun alkupuoliskolta peräisin

---

³¹ Hemminki, Luttinen & Uotila 2020, 3.

³² Arkistojen Portti, raastuvanoikeus

³³ Karonen 1995, 105-106.

³⁴ Virrankoski 1970, 118-119.

olevissa raastuvanoikeuden tuomiokirjoissa käsitellään usein myös kaupungin hallintoon liittyviä asioita. Kuitenkin 1800-luvulle tultaessa ne olivat siirtyneet pääosin käsiteltäviksi muissa kokouksissa ja omiin pöytäkirjoihinsa.³⁵ Myös Hämeenlinnassa oikeuslaitoksen ja kaupungin hallinnollinen toiminta oli 1800-luvun alussa eroteltu niin, että raastuvanoikeuden istunnot kirjattiin tuomiokirjoihin ja maistraatin hallinnolliset kokoukset kirjattiin maistraatin pöytäkirjoihin. Myös maaherran ja maistraatin välisessä kirjeenvaihdossa käsiteltiin kaupungin hallintoon liittyviä seikkoja. Kronologian ja tapahtumienkuvauksen lisäksi raastuvanoikeuden pöytäkirjat tarjoavat myös tietoa siitä ketä paikalla oikeudessa oli, niin tapaukseen suoraan liittyvät vastaajat ja kantajat kuin tuomarit, oikeudenjäsened ja todistajat. Pöytäkirjat kertovat aina myös henkilöiden asemasta yhteiskunnassa, esimerkiksi henkilöiden ammattien kautta.³⁶ Antti Rähän mukaan tuomioistuinpöytäkirjat luovat konfliktitilanteiden leimaaman kuvan sekä yksilöiden välisestä että yksilöiden ja keskushallinnon välisestä vuorovaikutuksesta. Tuomioistuinpöytäkirjojen käyttö varhaismodernin ajan vuorovaikutussuhteiden kuvaajana on kuitenkin perusteltua, sillä toistuessaan, mutta myös ainutkertaisuudessaan konfliktit kertovat enemmän normienmukaisuudesta kuin niiden vastaisuudesta.³⁷ Tuomiokirja-aineistoa ristiinlukemalla muun lähdeaineiston ja tutkimuskirjallisuuden kanssa voidaan siis muodostaa kuva normeista ja käytänteistä sekä vuorovaikutussuhteista paikallisyhteisössä konfliktitilanteiden ulkopuolella. Omalle tutkimukselleni tämä on merkityksellistä, sillä näin voin tarkastella paikallisyhteisön tilannetta ja sen vuorovaikutussuhteita sekä näissä tapahtuneita muutoksia esivallan vaihtumisen myötä.³⁸ 1990-luvulta alkaen tuomiokirjojen käyttö onkin kokenut, kuten Piia Einonen kuvaa väitöskirjassaan, tutkimuksellisen renessanssin.³⁹ Oikeudellinen materiaali onkin alettu nähdä hedelmällisinä lähdeaineistoina sosiaali- ja mentaliteettihistorialliselle tutkimukselle, jota omakin tutkimukseni sivuaa. Tuomiokirja-aineisto tarjoaakin käytettävyydeltään monipuolisen lähdeaineiston paikallisyhteisöjen tutkimukselle. Sen lisäksi, että tuomiokirjat toimivat rikosoikeudellisina todistuskappaleina menneisyyden tapahtumille, voidaan niiden avulla tavoittaa esimodernin ajan ihmisten jokapäiväistä elämää sekä arvomaailmaa, joista muuten ei ole

---

³⁵ Virrankoski 1970, 120.

³⁶ Vilkuna 2009, 313-316

³⁷ Rähä 2012, 40.

³⁸ Rähä 2012, 40-42; Karonen 2007, 30-34.

³⁹ Einonen 2005, 30.

jäänyt kirjoitettua lähdeaineistoa. Omassa paikallishistoriallisessa tutkimuksessani tuomiokirjojen tämä ulottuvuus toimiikin tärkeänä menetelmänä, sillä kaupungin asukkaiden mentaliteetista ja kokemuksista tutkimukseni ajanjaksolta ei ole olemassa juurikaan muita kirjoitettuja lähteitä.⁴⁰

Käytän tutkimukseni pääasiallisena lähteenä Hämeenlinnan raastuvanoikeuden varsinaisasioiden, eli riita- ja rikosasioita käsitteleviä pöytäkirjoja. Näistä käytän raastuvanoikeudessa tehtyjä puhtaaksi kirjoittamattomia konseptituomiokirjoja, enkä puhtaaksikirjoitettuja hovioikeuden tarkistettavaksi tarkoitettuja renovoituja pöytäkirjoja. Renovoiduista pöytäkirjoista jätettiin usein paljon juttuja joko kokonaan pois tai ainakaan tapausten yksityiskohtia ei kirjattu uudelleen niihin, mikäli oikeudenistunnossa tehty konseptipöytäkirja oli yhä tallella.⁴¹ Tästä syystä konseptituomiokirjat pystyvät kertomaan paitsi raastuvanoikeuden toiminnasta sinänsä, myös primäärilähteen luonteensa vuoksi varsin luotettavasti menneisyyden tapahtumista.

Raastuvanoikeuden tuomiokirjojen lisäksi alkuperäislähteinä työssäni käytetään myös maistraatinkokousten pöytäkirjoja. Maistraatin pöytäkirjat sisältävät 1800-luvulla aikaisemmin raastuvanoikeuden pöytäkirjoihin kuuluneita hallinnollisiin asioihin liittyviä maistraatin kokousten pöytäkirjoja. Maistraatin pöytäkirjat sisältävät esimerkiksi valtiovallan päätöksiin ja julistuksiin sekä itsehallinnollisiin päätöksiin liittyviä tietoja.⁴² Näistä välittyy myös suuntaviivoja tulkintojen tekemiseen kaupungin oloista tutkittavalla aikavälillä.

Hallinnon toimista ja yksittäisten henkilöiden asenteista sekä kokemuksista kertovat osaltaan toisaalta paikallista hallintoa edustaneiden virkamiesten, maaherran sekä venäläisten välinen säilynyt kirjeenvaihto. Tämä kirjeenvaihto painettiin 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa kirjasarjaksi *Suomenmaan hallinnollista kirjevaihtoa vuodelta 1808: Handlingar rörande förvaltningen i Finland år 1808*.⁴³ Tämän lähdesarjan työlleni tärkeintä aineistoa ovat Hämeen maaherran ja kreivi Friedrich Wilhelm von

---

⁴⁰ Karonen 2007, 27-30; Einonen 2005, 29-31.

⁴¹ Virrankoski 1970, 120-121.

⁴² Virrankoski 1970, 118.

⁴³ Markkanen, Nygård & Rantatupa 1976, 51.

Buxhoevdenin⁴⁴ päämajan ja hallituskonseljin välinen kirjeenvaihto. Kirjeistä voitiin tehdä päätelmiä venäläisten rauhoittamispolitiikan toteuttamisesta yhdessä paikallisten virkamiesten kanssa. Hämeenlinnasta käsin toiminut maaherra ilmaisi esimerkiksi huoliaan kirjeitse venäläisten hallinnolle, kun taas toiseen suuntaan liikkivat esimerkiksi maaherran kautta paikallisille siviiliviranomaisille toimitettava käskyt kaikkea niiden toimintaa koskien. Asettamassani alueellisessa rajauksessa merkittävää on maaherran välitön vuorovaikutus Hämeenlinnan kaupunginhallinnon virkamiesten kanssa, sillä kuten edellä mainittu, sijaitsi maaherran virka-asunto kaupungissa.

Käyttämiini alkuperäislähteisiin liittyy monia lähdekriittisiä huomioita, jotka on pidettävä mielessä koko tutkimusprosessin ajan. Ulkoisia lähdekriittisiä seikkoja ovat käytetty vanha ruotsin kieli ja käsin kirjoituksesta syntyvät tulkinnalliset haasteet aineistoa käsiteltäessä. Tuomiokirjoihin liittyy ulkoisten lähdekriittisten haasteiden lisäksi sisäisiä haasteita. Esimerkiksi ajoittain kokonaisia sivuja on viivattu kirjoissa yli, mutta on hyvin hankalaa määrittää syitä näille toimenpiteille: katsottiinko kohta tarpeettomaksi kokonaisuuden kannalta, vai katsottiinko esimerkiksi jotkin todistajanlausunnot epäluotettaviksi? Absoluuttisen varmoja ei voida olla myöskään tapauksiin liittyvien kertomusten paikkansapitävyydestä, vaikka kyseessä olikin oikeudenistunto. Kuten myös Virrankoski huomauttaa, voivat tuomiokirjat olla puutteellisia sen vuoksi, että tuomari saattoi pitää juttujen kannalta joitakin asioita itsestäänselvyyksinä ja jättää ne kirjaamatta.⁴⁵ Tutkijan kannalta tärkeitä seikkoja voi olla siis jätetty kokonaan kirjojen ulkopuolelle. On kuitenkin syytä muistaa, että ruotsalainen oikeuslaitos pyrki kuitenkin aina saamaan kasaan riittävät todisteet tuomioiden langettamista varten. Tämän vuoksi yksittäisiä tapauksia tarkasteltaessa on mahdollista luottaa lähteiden kuvaavan tapahtumia mahdollisimman tarkasti, niin kuin ne todellisuudessa olivat.⁴⁶

Buxhoevdenin siviilikanslialle lähetetyt vahingonkorvausanomukset toimivat luotettavana lähteenä siviilien kärsimistä aineellisista vahingoista, mutta myös näihin liittyy lähdekriittisiä huomioita. Vahingonkorvausanomukset eivät välttämättä anna täysin

---

⁴⁴ Von Buxhoevden oli venäläisten joukkojen ylipäällikkö. Hän toimi komentajana Venäjän armeijassa sekä laivastossa vuosikymmeniä, hän oli toiminut valloitetun Varsovan kuvernöörinä sodassa Puolaa vastaan vuonna 1795. Suomessa hän keskittyi toimissaan ennen kaikkea hallinnon järjestämiseen ja suomalaisten rauhoittamiseen.

⁴⁵ Virrankoski 1970, Karonen 2007, 30-33.

⁴⁶ Virrankoski 1970, 129-130.

todenmukaista kuvaa siviileihin kohdistuneista rasituksista, sillä korvauksia sai hakea vain venäläisten aiheuttamiin aineellisiin menetyksiin. Lisäksi kaikki vahinkoja kärsineet eivät välttämättä edes ryhtyneet arviointiprosessiin. Toisaalta kuten Jaana Luttinen on kirjoittanut, vahingonkorvauksia anovilla oli todennäköisesti taipumus yliarvottaa menetyksiään rahallisesti ja täten liioitella aiheutuneita vahinkoja.⁴⁷

1.6 Menetelmät

Käytän tutkimuksessani sekä kvantitatiivisia, että kvalitatiivisia analyysin menetelmiä. Näissä pääpaino on kvalitatiivisessa lähestymistavassa, jossa aineistosta löytyvistä tapauksista pyritään muodostamaan kokonaiskuva tapahtumista tutkimukseni kysymyksenasettelun mukaan. Hämeenlinnan raastuvanoikeuden toimintaa ja toimintakykyä varten tehtävää analysointia varten käyn systemaattisesti läpi tuomiokirja-aineistoani ja pyrin luomaan niistä numeerisia taulukoita määrällisen tutkimuksen metodein. Raastuvanoikeuden toiminnan analyysiä varten olen esimerkiksi käyttänyt aineistosta selviäviä käsittelypäivien sekä käsiteltävien tapausten lukumääriä ja niiden jakautumista eri kuukausille. Näin on mahdollista tehdä pidemmän aikavälin kehitystä kuvaavia havaintoja, mutta jaottelun ja tulkintojen tekemiseksi kiinnitän huomiota erityisen kiinnostaviin ja tutkimuksen kannalta olennaisimpiin juttuihin. Näitä ovat etenkin selliset tapaukset, joissa oikeudessa on mukana miehittäjävaltaa edustavia henkilöitä kuten venäläisiä sotilaita, tai tapaus voidaan tulkita sattuneen sotatilaan liittyvistä erityisolosuhteista johtuvaksi.⁴⁸

Alkuperäislähteisiin pohjautuva kvantitatiivinen ja kvalitatiivinen analyysi vaatii tässä tutkimuksessa myös jatkuvaa linkittämistä laajempiin yhteyksiin. Tämä kontekstointi esitetään tutkimuksessani myöhemmin Hämeenlinna kaupunkia käsittelevässä kappaleessa, ja tarpeen vaatiessa tähän palataan myös myöhemmin käsittelylukujen aikana⁴⁹ Lähteiden esittämien yksittäisten tapausten yhdistäminen laajempiin konteksteihin luo edelleen mahdollisuuksia tehdä päätelmiä, jotka edelleen voidaan yhdistää laajemmaksi kokonaisuudeksi. Tässä tapauksessa kuvaukseksi paitsi

---

⁴⁷ Luttinen 2019, 195-197.

⁴⁸ Virrankoski 1970, 121-124.

⁴⁹ Vilkuna 2009, 316.

instituutioiden, raastuvanoikeuden ja maistraatin toimintakyvystä ja säilymisestä poikkeusoloissa, myös kuvaukseksi kaupungissa vallinneista normistoista ja valtarakenteista sekä näiden muutoksista.⁵⁰

Laadullisen tutkimuksen osalta koskien sekä raastuvanoikeuden, että maistraatin pöytäkirjoja käytän niihin sopivaa lähilukua, jotta niillä pystytään vastaamaan tutkimuskysymyksiin. Lähiluvun tekniikkaa on määritellyt esimerkiksi Yrjö Hosiaislouma menetelmänä, jossa teosta eritellään järjestelmällisesti ja yksityiskohtaisesti; Luennassa kiinnitetään erityisesti huomiota tekstin mahdolliseen monimerkityksisyyteen, ironisuuteen, paradoksisuuteen ja kerrostuneisuuteen.⁵¹ Erilaisia, osittain erillään olevien lähdesarjojen yksityiskohtia tarkastellessani on mahdollista tehdä havaintoja paikallistasoa ja yksilöä koskettaneista tapahtumista, joiden kautta pääsen tekemään tulkintoja laajemmista tapahtumista ja muutosprosesseista, työni kontekstissa rauhantilan rakentamisesta. Carlo Ginzburgin kehittämä johtolankaparadigma toimii tässä kohtaa työni metodisena suunnannäyttäjänä. Johtolangat eli pienet ja kenties jopa merkityksettömiltä tuntuvat vihjeet lähdeaineistoissani yhdistettynä laajempaan ymmärrykseen tapahtumista antavat mahdollisuuden tehdä tulkintoja rauhanrakennusprosessin toteutumisesta paikallisyhteisön tasolla Hämeenlinnan kaupungissa. Johtolangat, eli pienet yksittäiset seikat kokonaiskuvasta, paljastavat olennaisesti jotain taustalla olevasta suuremmasta ilmiöstä⁵²

Tutkimukseni kysymyksenasettelun kannalta tärkeitä ovat esimerkiksi kaupungin asukkaiden sisäiset ristiriidat. Tapauksiin perehtyminen laadullisesti ja yksityiskohtia tarkastelemalla tapausten luonteesta ja merkittävydestä voidaan tehdä tulkintoja myös siitä, kuinka huonoiksi tai toisaalta verrattain hyviksi kaupungin asukkaiden ja venäläisten välit muotoutuivat kahden kulttuurin kohdatessa kaupungissa vuosina 1808–1809. Määrällisen ja toisaalta laadullisen tutkimuksen keinoilla pystytään siis osaltaan rakentamaan kuvaa hämeenlinalaisesta arjesta, alkuperäislähdeaineiston sallimissa rajoissa.⁵³ Hyödyntämällä mikrohistoriallisia lähestymistapoja ja yhdistämällä näitä

---

⁵⁰ Vilkuna 2009, 306-310.

⁵¹ Hosiaislouma 2003, 542.

⁵² Ginzburg 1996, 66-76; Peltonen 1999, 62-76

⁵³ Rähä 2012, 44-45.

rauhankriisin tutkimukselliseen teoriaan ja viitekehykseen voin jo historiankirjoituksessa paljon tutkitusta aiheesta tehdä uudenlaisia tulkintoja tapahtumista ja muutosprosesseista.

Vaikka tutkimukseni sijoittuu ajallisesti suoran Suomen sodan aikaan sekä sen jälkeiseen aikaan, ei tutkimukseni ole luoneeltaan perinteisen sotahistoriallinen. Sodan käsitettä on viime vuosikymmenten historian tutkimuksessa laajennettu perinteisestä taisteluita ja operatiivista toimintaa kuvaavasta tutkimuksesta aikaan ennen varsinaista sotaa ja sen jälkeisiä tapahtumia. Tällaista tulokulmaa voidaan eron tekemiseksi aiempaan sotatapahtumiin keskittyneeseen historian tutkimukseen nimittää ”uudeksi sotahistoriaksi”.⁵⁴ Tutkimukseni aikarajauksella sijoitan sen koskemaan ennen kaikkea sodan jälkeistä aikaa kuvaavaksi, sillä varsinaiset sotatoimet kestivät Hämeenlinnassa ja sen lähiseuduilla huomattavan lyhyen ajan. Taisteluita alueella ei käyty käytännössä lainkaan ja yhteiskunta pääsi siirtymään kohti rauhan aikaa vain tulkinnasta riippuen päiviä tai viikkoja kestäneen sotavaiheen jälkeen.⁵⁵ Sota sellaisenaan ei tuonut suuria tai ainakaan pitkäkestoisia ongelmia Hämeenlinnan asukkaille, koska kaupunki ei ollut sotatoimialuetta kuin hyvin lyhyen aikaa. Siirtyminen uuden esivallan alle, sen mukanaan tuomat yhteiskunnalliset muutokset ja toisaalla sotivan keisarillisen armeijan resurssina toimiminen sen sijaan tuotti ongelmia ja haasteita, joiden ratkaisuun jouduttiin käyttämään voimavaroja koko sodan ajan sekä myös sen jälkeisinä vuosina. Sotaa ja sen vaikutuksia yhteiskuntaan tarkastelen siis ongelmia tuottavan rauhan, eli rauhankriisin tuottamasta näkökulmasta.⁵⁶

Työlleni tärkeän menetelmällisen ja kontekstuaalisen kokonaisuuden muodostaa rauhaan palaamisen sekä rauhankriisin tutkimuksellinen viitekehys. Sotatapahtumia, sotien syitä ja seurauksia sellaisenaan on tutkittu paljon. Sodan jälkeisten tapahtumien tutkimus ei sellaisenaan ole uusi näkökulma historian tutkimuksessa, mutta sodanjälkeisen ajan tutkimusta on vaivannut jonkinasteinen kapea-alaisuus. Kuten Petri Karonen kuvaa sotien jälkitilaa ja niiden hoitamista paikallisyhteisöissä tarkastelevan teoksen *Kun sota on ohi – Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla* johdantoluvussa, on historian tutkimuksessa usein keskitytty siihen mitä tapahtui sodan

---

⁵⁴ Luttinen 2019, 36-37.

⁵⁵ Luttinen 2019, 38-39.

⁵⁶ Karonen. 2006, 10-21.

jälkeen eikä niinkään siihen, miten niin tapahtui ja kuinka rauhaan palattiin?⁵⁷ Koska Suomen sodan jälkeiset tapahtumat ja tapahtuminen lopputulos, jossa Suomi siirtyi verrattain kivuttomasti osaksi Venäjän keisarikuntaa myöhemmin autonomisena suuriruhtinaskuntana tunnetaan hyvin, on oleellisempaa tehdä aiheesta uutta tutkimusta kysymällä, miten tämä tapahtui?

Samassa johdantoluvussa *Kun rauha tuo omat ongelmansa* Karonen määrittelee valtion sodanjälkeiset haasteet seuraavasti: 1) Yleinen demobilisointi, eli yhteiskunnan ja varsinkin sotalaitoksen palauttamisen rauhantilaan 2) Yhteiskunnan yleinen rauhoittaminen, johon liittyy mm. valtiovallan legitimitietin ylläpitoon tai vahvistamiseen liittyviä seikkoja sekä mm. sotaan syyllisten henkilöiden rankaiseminen 3) sodasta palanneiden veteraanien integroiminen takaisin osaksi siviiliyhteiskuntaa 4) sodasta kärsineiden ryhmien kuten sotainvalidien ja -leskien tukeminen sodanjälkeisessä ajassa ja 5) sodan aiheuttamien henkisten vaurioiden minimoiminen.⁵⁸ Tutkimuksessani tulen käyttämään paikallisyhteisön rauhaan siirtymisen prosessin, tai paikallisyhteisön rauhankriisin analyysissäni tätä viiden kohdan mallia sen peruslähtökohtana. Tutkimuksessani on vahvana mukana hallintoon ja sen toiminnan tarkasteluun keskittyvä näkökulma, mutta myös yhteiskunnan eli kaupunkilaisten kärsimien konkreettisten, etenkin resurssina toimimisesta, johtuvien ongelmien ja niiden ratkaisuihin keskittyvä näkökulma. Tällöin oleellisimmaksi tutkimukselleni muodostuvat edellä esitellyn mallin kohdat 1 ja 2 joihin tulen pitkälti keskittymään tässä pro gradu -tutkielmassa.

Sodasta rauhaan siirtymisen tutkimuksessa rauhankriisiä on tutkittu erittelemällä yleisiä sodanjälkeisiä ongelmia, sekä tutkittu ja arvioitu valtiovallan ratkaisuyrityksiä ja niissä onnistumisia. Tässä tutkimuksessa rauhankriisin, rauhanprosessin tai rauhan rakentamisen tutkimus tuodaan valtiotasolta paikallisyhteisön osaksi ja ongelmia ratkaisuihin tarkastellaan mikrotasolla, unohtamatta yhteyttä valtiotasoihin tapahtumiin.

Sodalla oli suuri vaikutus siviiliyhteiskuntaan ja näin on etenkin Hämeenlinnassa, jossa rauhan rakentaminen jouduttiin aloittamaan sotatilan ollessa yhä käynnissä.

---

⁵⁷ Karonen. 2006, 10.

⁵⁸ Karonen 2018, 2-3.

Paikallisyhteisössä kamppailtiin paitsi sodanajan jälkeisten ongelmien, mutta myös sotatilassa vallitsevien ongelmien kanssa. Hämeenlinnalainen paikallisyhteisö toimi armeijoiden resurssina samanaikaisesti, kun rauhaa rakennettiin ja yhteiskuntaa siirrettiin uuden esivallan alaisiksi.

1.7 Tutkimuskysymykset

Näkökulmana pro gradu -tutkielmassani on sodasta rauhaan siirtymisen prosessin tutkimus, vietynä paikallistasolle Hämeenlinnan kaupunkiin. Rauhanprosessin tutkimuksessa lähtökohtaisesti tarkastellaan koko yhteiskunnan siirtymistä rauhan aikaan sodan ajasta, esimerkiksi arvioimalla sodanjälkeisiä mahdollisia ongelmia ja niiden ratkaisuja, joita tehtiin vaikkapa paikallisten valtiovallan tai miehittäjävallan toimesta. Tutkielmani rajoitusten puitteissa pyrin myös tarkastelemaan sitä, kuinka paikalliset viranomaiset toimivat osana miehittäjävallan hallintokoneistoa ja osallistuivat näin ja rauhan rakentamiseen.

Työssäni tutkin raastuvanoikeuden ja maistraatin toiminnan myös sitä, tuotiinko esimerkiksi venäläisiä kuitenkin myös paikallisen oikeuden eteen joissakin tapauksissa. Esiintyessään tällaiset tapaukset kertovat omaa tarinaansa rauhanprosessin etenemisestä ja yhteiskunnan olojen palautumisesta rauhantilaan sekä korostavat paikallisten toimijoiden roolia rauhanrakennusprosessissa. Venäläiset perustivat puolestaan sodan alussa eräänlaisen kenttäoikeuden selvittämään mahdollisesti ilmeneviä väkivallantekoja ja väärinkäytöksiä sotilaidensa ja paikallisväestön välillä.⁵⁹ Hämeenlinnassa sota-oikeuden käsiteltäväksi siirrettyjä tapauksia oli kuitenkin vain harvassa. Pääasiassa sotilaiden ja paikallisväestön välisiä tapauksia käsiteltiin kaupungin omassa raastuvanoikeudessa ja nämä tapaukset toimivat tutkimukseni lähteinä.

Hämeenlinnan kaupungin historiaa käsittelevissä tutkimuksissaan Karl Olof Lindeqvist kuvailee muutamia tapauksia Hämeenlinnasta heti venäläismiehityksen alettua, joissa kaupunkilaisten ja uusien tulijoiden välille on syntynyt riitaa. Näissä tapauksissa oli kyse esimerkiksi kontribuutioiden maksamisesta miehittäjille elintarvikkeina tai kyydityksinä,

---

⁵⁹ Lappalainen 2007, 338.

joita esimerkiksi Hämeenlinnan kaupungin pormestari piti kohtuuttoman suurina.⁶⁰ Tämän lisäksi esimerkiksi kaupungin asukkaat kokivat raskaina sotilaiden majoittamisen. Ei toki ole yllättävää, että toisiaan ymmärtämättömien ja erilaisista kulttuuritaustoista peräisin oleville talonpojille ja sotilaille on syntynyt kahnauksia vielä sotatilan vallitessa.⁶¹ Huomattavan väkivaltaisista yhteenotoista asukkaiden ja venäläisten välillä ei kuitenkaan ole jäänyt todisteita tutkimuksessani käytettyihin alkuperäislähteisiin, joskin tällaisia voi olla siirretty esimerkiksi Turun hovioikeuden tai Keisarillisen armeijan sota-oikeuden käsiteltäviksi. Lindeqvist kertoo tutkimuksissaan Hämeenlinnan selvinneen sodasta vähällä. Verrattuna esimerkiksi aikaisempiin miehitysjaksoihin, joihin Lindeqvist myös viittaa teoksissaan, verrattuna tämä eittämättä pitää paikkansa. Hänen tutkimuksiaan voidaan kuitenkin haastaa siltä osin, ettei Suomen sodan aika ja uuden vallan alle siirtyminen välttämättä ollut Hämeenlinnassa aivan helppoa vaan myös tuolloin paikallisyhteisö kipuili siirtymävaiheen aikana.

Tutkimuksessani tarkastelen Hämeenlinnan hallintoelimien toimintaa ja toimintakykyä sodan aikana ja niiden merkitystä osana rauhaan siirtymisen prosessia. Tutkielmani pääkysymykseni ovat seuraavat: Millaisia rauhankriisin ongelmia Hämeenlinnassa esiintyi? Millaisilla toimilla rauhaa rakennettiin? Ensimmäinen kysymys pyrkii tarkastelemaan ja määrittelemään rauhankriisiin liittyviä ongelmia, joita Hämeenlinnan kaupungissa esiintyi Suomen sodan seurauksena tarkastelemallani aikajaksolla. Alkuperäislähteitä käyttämällä vastataan myös toiseen kysymykseen, eli miten venäläisten rauhoittamispolitiikka pyrki vastaamaan haasteisiin ja miten nämä ratkaisut näkyivät paikallisyhteisössä. Näitä pääkysymysten lisäksi voidaan tarkastella vuorovaikutussuhdetta paikallisten ja venäläisten välillä rauhanrakennusprosessin aikana ja kysyä: Oliko rauhanrakennus yksipuolista vai vuorovaikutusta paikallisten ja miehittäjien välillä?

---

⁶⁰ Lindeqvist 1926, 741-742

⁶¹ Lindeqvist 1926, 741-743

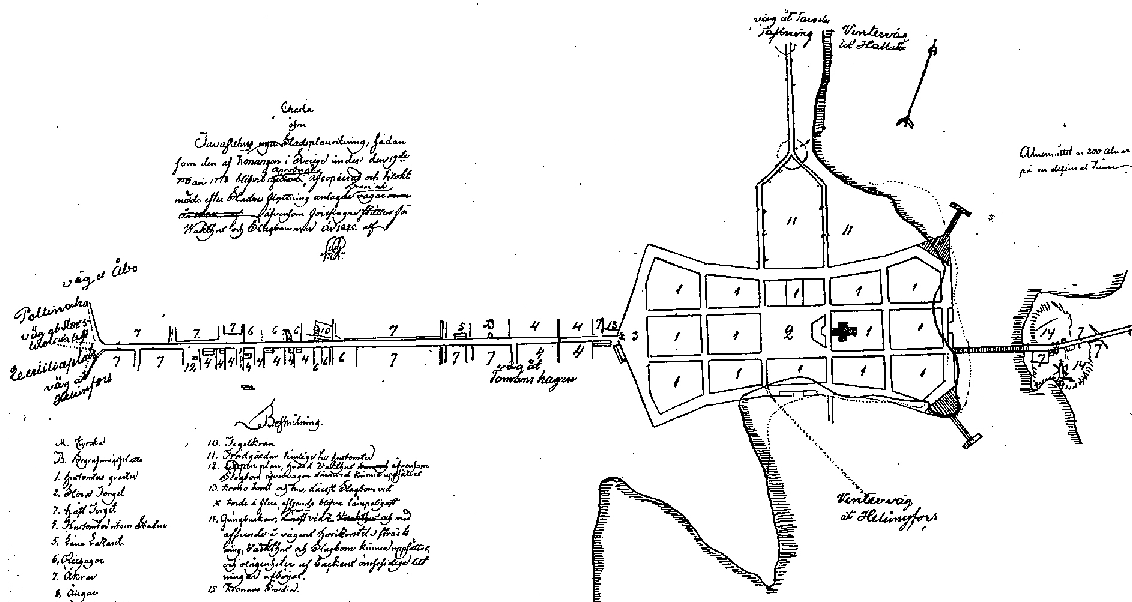

2. Rauhantilaan siirtymisen haasteet Hämeenlinnassa 1808–1809

2.1 Hämeenlinna 1800-luvun alussa

Hämeenlinnan kaupunki siirtyi nykyiselle paikalleen 1770-1780 –lukujen vaihteessa. Vanhan kaupunkikeskustan sijainti Hämeen linnan pohjoispuolella vallitusten välittömässä läheisyydessä nähtiin epäedullisena sen ahtauden ja maaperän huonon laadun vuoksi. Huolta kaupunkilaisissa herättivät myös linnan läheisyydessä taisteluiden vuoksi mahdollisesti syttyvät tulipalot, joten jo 1700-luvun puolivälistä alkaen alettiin kartoittaa paikkaa uudelle kaupunkikeskustalle.⁶² Lisäksi linnan puolustuslaitteiden kehittäminen ajanmukaisiksi vaati linnoitteiden laajentamista kohti vanhaa kaupunkia, joten katsottiin myös tältä osin tarpeelliseksi löytää uusi sijainti kaupungille.⁶³

KUVA 2. Hämeenlinnan kaupunki 1800-luvun alussa. Keskustan muodostivat tori ja kirkkorakennus sekä näitä ympäröivät talot. Linna sijaitsi kaupungin pohjoispuolella. Länteen kaupungista sijaitsi mm. käsityöläisten työpajoja ja porvareiden viljelysmaita.

Lähde: Lindeqvist, K. O. (1926). *Hämeenlinnan kaupungin historia: 2, Kaupungin historia Ruotsin vallan aikana*

⁶² Lindeqvist 1926, 487-490

⁶³ Koskinen 2007, 202-204.

Kuningas Kustaa III hyväksyi kaupungin uuden asemakaavan ja siirron lopullisesti vuonna 1778.⁶⁴ Kaupungin paikaksi valikoitui Saaristen maa, korkea maastonkohta noin kilometrin päässä linnasta etelään, ampumaetäisyyden ulkopuolella. Ympäristöään hieman korkeammalla mäellä sijainnutta uutta kaupunkikeskustaa ympäröi Vanajavesi idässä ja alavammat suomaat sen etelä- ja länsipuolella.⁶⁵ Verrattuna aikaisempaan, linnan länsipuolella sijainneeseen vanhaan kaupunkiin, oli uudessa asemakaavassa kaupungin pinta-alaa kasvatettu yli kaksinkertaiseksi. Kaupungin keskipisteenä oli Hämeenlinnan kokoon nähden suuri tori, jonka pohjois- ja eteläpuolella kulkivat pitkittäin kaksi katua. Lisäksi kaupunkia halkoi neljä poikkikatua. Torin ympärillä sijaitsivat kaupungin tärkeimpinä pidettävät rakennukset eli raatihuone, maaherran virkatalo sekä kirkko.⁶⁶ Varsinaisen kaupunkikeskustan ympärillä levittäytyivät kaupungin viljelysmaat sekä sijaitsivat sotaväen harjoituskentät Poltinaholla. Keskustan katujen varsilla sijaitsivat kaupungin asemakaavan mukaisesti asukkaiden talot. Kaupungin tonttimaat jaettiin vuonna 1777 pidetyn raastuvankokouksen perusteella siten, että jokainen vanhasta kaupungista tontin omistanut saisi tontin uudesta keskustasta.⁶⁷ Kaupungin pinta-alaa kasvattamalla entiseen nähden pyrittiin näin tarjoamaan tonttimaata siis eittämättä myös uusille asukkaille.

Uuden Hämeenlinnan länsipuolelle tehtiin tie, jonka kautta oli pääsy Turkuun johtavalle maantielle. Kaupungin itäpuolelle rakennettiin hieman myöhemmin Vanajaveden ylittävä silta, jota pitkin oli pääsy itään sekä pohjoiseen johtaville maanteille. Kulku kaupunkiin ja sieltä pois tuli tapahtumaan näiden teiden kautta ja niiden varrelle kaupungin rajalle rakennettiin tullihuoneet ja tulliportit pikkutullin kantoa varten. Tullin perimistä varten kaupungin ympärille rakennettiin tulliaita, joka esti pääsyn kaupunkiin muualta kuin teiden kautta.⁶⁸ Kaupungin sijainnilla pohjoinen-etelä sekä itä-länsi –suunnissa kulkevien maanteiden risteyspaikassa oli myöhemmin myös Suomen sodan aikana huomattava merkitys, venäläisten tärkeän huoltoreitin Pohjanlahden rannikolta aina Pietariin kulkiessa näitä maanteitä pitkin Hämeenlinnan kautta.⁶⁹

---

⁶⁴ Lindeqvist 1926, 508.

⁶⁵ Lindqvist 1926 507.

⁶⁶ Katso liite 1.

⁶⁷ Lindeqvist 1926, 509-513

⁶⁸ Lindeqvist 1926, 604.

⁶⁹ Lappalainen 2007, 337.

KUVA 2. Suomen maantiet 1808 Johan August Sandelsin tekemässä sotilaskartassa. Hämeenlinna sijaitsi strategisesti tärkeässä teiden solmukohdassa Keisarillisen armeijan tärkeällä huoltoreitillä.

Lähde: www.vanhakartta.fi -portaalin karttatiedostot. Haettu 6.5.2021 osoitteesta <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201009062531>

Hämeenlinna ei 1800-luvun alussa ollut kasvanut väkiluvultaan merkittävän suureksi kaupungiksi, vaan tutkimukseni aikakaudella Suomessa lähestulkoon kaikki maaseutuyhteisöt olivat väkimäärältään suurempia kuin Hämeenlinna. Aikakaudelle tämä ei ollut kutienkaan millään tavalla epätyypillistä, sillä yleisesti 1800-luvun alussa

kaupunkiväestön osuus koko Suomen väestöstä oli vain noin 5–6 prosenttia.⁷⁰ Vanhan kaupungin aikana Hämeenlinnassa asukkaita oli korkeimmillaankin noin 600, mutta tähän verrattuna kaupungin väkimäärä kasvoi kaupungin siirtämisen jälkeen. 1800-luvun alussa kaupungin väkimäärä oli kuitenkin kasvanut huomattavasti, ollen vuonna 1805 virallisesti 1470 henkeä.⁷¹ Kaupungin asukasluvuun siviiliväestön lisäksi laskettiin mukaan kaupungissa ja linnassa kulloinkin majoitettuna ollut sotaväki.⁷²

Keskustan siirron jälkeen kaupungissa harjoitettiin aktiivista väestöpolitiikkaa, jolla uusia asukkaita pyrittiin saamaan kaupunkiin. Kustaa III oli henkilökohtaisesti ollut luomassa kaupungille elinkeinosuunnitelmaa, jossa sisämaakaupungin kasvun ja tulevaisuuden

---

⁷⁰ Koskinen, Martelin, Notkola, Notkola, Pitkänen, Jalovaara, Mäenpää, Ruokolainen, Rynänen & Söderling 2007, 72.

⁷¹ Koskinen 2007, 325.

⁷² Lindeqvist 1926, 536.

tulisi perustua viljelykselle, tehtaille ja käsityöläisammattien harjoittamiselle.⁷³ Koska käsityöläisiä tarvittiin kaupunkiin muualta, myönnettiin sinne muuttaville käsityöläisille ja tehtailijoille jo olemassa olevien porvarisprivilegoiden lisäksi ylimääräisiä etuoikeuksia, kuten vuodesta 1780 alkaen 20 vuotta kestänyt vapaus ”*kaikista meille ja kruunulle tulevista maa- ja kiinteistö- samoin kuin henkilöveroista*”.⁷⁴ Uuteen kaupunkiin muuttaneille käsityöläisille myönnettiin normaalisti vain porvariensa samaa privilegioitu asema ammattiinsa uudessa kaupungissa ja lisäksi kolmen vuoden vapaus kruununveroista kaupunkiin muutosta alkaen. Käsityöläisten määrä kasvoi uuden kaupungin perustamisesta 1800-luvulle saakka ja Suomen sodan aikana kaupungissa asui

⁷³ Lindeqvist 1926, 561-570.

⁷⁴ Koskinen 2007, 326.

73 käsityöläisammattinharjoittajaa.⁷⁵ Kauppiaita Hämeenlinnassa asui muutamia kymmeniä, joista kuitenkin vain pienen osan katsottiin olevan huomattavan varakkaita. Kauppahuoneita kaupungissa oli vaihtelevasti kahdesta viiteen Ruotsin vallan ajan viimeisillä vuosikymmenillä, kirjoittaa Lindeqvist Hämeenlinnan kaupungin historiategoksessaan. Kauppiaiden asema kaupungissa oli privilegioitu, koskien niitä kaupattavia hyödykkeitä, joihin kauppias oli saanut maistraatilta myyntiluvan. Hämeenlinnan kauppiaiden toiminnan laajentumista vaikeuttivat sisämaakaupungille ominaiset huonot yhteydet muuhun maailmaan, ja kaupankäynti tapahtuikin ensisijaisesti Turun kauppiaiden kanssa. Turun kauppiat toimivat myös välikätenä ulkomaankaupassa, jota suoraan Hämeenlinnasta ei näin harjoitettukaan.⁷⁶

Hämeenlinna oli Ruotsin vallan aikana siis taloudellisesti vaikeassa asemassa. Kauppa Tukholmaan ja edelleen ulkomaille tapahtui Turun kautta, eikä huonojen kulkuyhteyksien takana olevalle, tapulioikeudettomalle pienelle sisämaakaupungille ollut edellytyksiä taloudellisesti kasvattaa kauppaa lännen suuntaan. Toisaalta Viipuri idässä oli yhtäältä ollut Turun kanssa merkittävä kauppakaupunki, eikä edellytyksiä tähänkään suuntaan Hämeenlinnalla muiden sisämaakaupunkien tapaan ollut. Uudenkaupungin rauha katkaisi 1700-luvun alussa yhteydet Viipuriin ja myöhemmin myös Haminaan. Tällöinkin kauppa suuntautui kuitenkin edelleen rannikolle. 1700-luvulla sisämaankauppaa rajoitti kulkuyhteyksien ohella hallinnon merkantilistinen talouspolitiikka, joka jarrutti maaseudun ja sisämaakaupunkien taloudellista kehitystä.⁷⁷ Edellytykset kehittymiselle olivat siis heikot ja tämä ei varmastikaan ollut porvariston mielissä toivottavaa, joten tilanteen muuttuminen millaiseksi tahansa uuden esivallan saattoi varmasti aiheuttaa toiveikkuutta porvaristossa vallan vaihtuessa Suomen sodan jälkeen. Kaupunkilaiset suhtautuivat koko maankin mittakaavassa huomattavan rauhallisesti uuteen esivaltaan, sillä nämä saattoivat avata hämeenlinalaisille aivan uusia mahdollisuuksia.

Kustaa III:n elinkeinosuunnitelman toteuttaminen tarkoitti Hämeenlinnassa käytännössä hampun viljelystä ja sen johdannaisena perustettavaa huomattavaa kangasteollisuutta.⁷⁸ Kaupungin porvareille jaetut viljelysmaat osoittautuivat kuitenkin maaperältään hampun

---

⁷⁵ Lindeqvist 1926, 561-570.

⁷⁶ Lindeqvist 1926, 560-562, Virrankoski 1975 75-81.

⁷⁷ Virrankoski 1975, 80-90.

⁷⁸ Lindeqvist 1926, 560-562.

viljelyyn sopimattomiksi, minkä vuoksi asukkaat enenevässä määrin siirtyivät viljelemään maillaan tupakkaa, erilaisia viljakasveja sekä perunaa. 1800-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä perunoiden viljely oli näistä merkittävimmissä asemassa.⁷⁹ Koska Hämeenlinnan kangasteollisuus ei lopulta muodostunut niin merkittäväksi kuin oli suunnitelmissa tarkoitettu, joutuivat kaupunkilaiset etsimään myös muita toimeentulonlähteitä. Huomattavalla määrällä kaupungin porvareista oli myös paloviinan, oluen ja muiden alkoholijuomien myyntioikeus ja kapakanpitoa harjoittavia porvareita kaupungissa oli paljon. Myös esimerkiksi kaupungissa asuvilla leskillä oli usein kapakointioikeudet. Kaupungin kapakoista osa oli hienompia, joista sai ostettua viiniä ja parempaa herrainolutta, osa taas halvempia joissa anniskeltiin paloviinaa ja sahtia. Kapakanpito oli verrattain kannattavaa liiketoimintaa, sillä esimerkiksi kaupunkiin markkinoille saapuva maaseudun väestö sai ostettua viinaa ainoastaan Hämeenlinnan tulliaidan sisäpuolelta.⁸⁰

Koska Hämeenlinnan kaupungin elinkeinojen kehitys ei noussut 1800-luvulle tultaessa sille tasolle, joka uutta kaupunkia perustettaessa oli tarkoitettu, oli tällä vaikutuksensa kaupungin porvarien mentaliteettiin. Lindeqvist kuvaa, kuinka kaupungin porvarit esittivät runsaasti valituksia maistraatille ulkopuolisten kauppiaiden harjoittamasta liiketoiminnasta kaupungissa ja sen välittömässä läheisyydessä esimerkiksi sotaväen harjoituskentillä rykmenttien kokouksien ja harjoitusten aikana. Kaupungin käsityöläiset valittivat usein esimerkiksi maaseudulta tulevien henkilöiden käsityötuotteiden valmistamisesta ja myymisestä. Myös linnan varusväelle oli joissakin tapauksissa heidän oma komentajansa antanut oikeuden harjoittaa käsityöammatteja, mikä aiheutti suuttumusta kaupungin privilegioidussa käsityöläisväestössä.⁸¹ Porvariston suojeleva asenne omaa toimintaansa kohtaan on ymmärrettävää, sillä toimeentulon ollessa tiukkaa ei ylimääräistä kilpailua luonnollisestikaan katsottu hyvällä. Myös varsinaisen porvariston kuin käsityöläistenkin asenne kilpailua kohtaan oli kuitenkin perusteltua, sillä olihan heidän asemansa privilegioitu Hämeenlinnan kaupungissa ja monet muualta

---

⁷⁹ Lindeqvist 1926, 626-631.

⁸⁰ Lindeqvist 1926, 589-595.

⁸¹ Lindeqvist 1926, 569-578, Koskinen 2007 328.

muuttaneet oli kaupunkiin saatua houkutelua näillä elinkeinoharjoittamista tukevilla lupauksilla.

2.2 Keisarillisen armeijan resurssina

Venäjän armeijan huollon käytännön järjestämisestä Suomen sodan aikana ei ole saatavilla suomeksi tai ruotsiksi täysin kattavaa selontekoa venäjänkielisiin läheisiin perustuen. Armeijan huoltoa on kuitenkin esitelty väitöstutkimuksessaan *Om krigets försättningar*⁸² Martin Hårdstedt, jonka tutkimusta on lähteenä käyttänyt esim. Jussi Jääskeläinen omassa väitöskirjassaan. Näiden tutkimuksiin perustuen pystyn omassa tutkimuksessani kuitenkin esittelemään, miten Venäjän armeijan huolto oli järjestetty ja minkälaisia vaikutuksia sillä oli hämeenlinnalaiseen paikallisväestöön.

Kuten esimerkiksi Jussi Jääskeläinen on väitöstutkimuksessaan todennut, olivat maaseudun talonpojat sekä kaupunkien porvaristo se paikallinen resurssi, jolta niin Ruotsin kuin Venäjän armeijat hankkivat tarvitsemansa elannon, majoituksen ja kyydityksen. Myös muut maaseudun ja kaupunkien asukkaat joutuivat osittain kantamaan taakan, jonka muodostivat elintarvikkeiden hankinta, majoitus ja kyydityksen järjestäminen venäläisille joukoille. Hämeenlinnasta tuli tärkeä logistinen keskus Ruotsin armeijalle jo ennen sotatoimien alkamista ja asema pysyi samana sodan alkupäivistä alkaen, kun venäläiset ottivat kaupungin hallintaansa ja alkoivat käyttää sitä etenevien joukkojensa tarpeisiin.⁸³

Jo ennen sotaa olivat niin ruotsalaiset kuin venäläisetkin laskeneet, ettei Suomen alue pystyisi itsessään huoltamaan armeijaa vaan joukkojen pitämiseksi toimintakykyisinä tarvittiin paikallisten resurssien lisäksi tuontia muualta.⁸⁴ Käytännössä tämä tarkoitti, että venäläisten joukkojen huolto jaettiin kahteen osaan, joista toisen muodostivat perinteiset armeijaa seuraavat suuret kuormastot, jotka toimittivat elintarvikkeita joukoille. Kuormastot toivat sodan alkaessa tavaraa Vanhan Suomen alueella sijaitsevista

---

⁸² Hårdstedtin osaltaan Suomen sodan logistiikkaa käsittelevä väitöskirjatutkimus. Tätä tutkimusta varten logistiikkaa käsittelevä osio luettu myös teoksesta *Finska kriget 1808–1809*.

⁸³ Jääskeläinen 2011, 4-6

⁸⁴ Jääskeläinen 2011, 190–192.

varastoista ja päävarastosta Pietarista. Sotatoimien siirryttyä pohjoiseen toimi Helsinki päävarastona Suomessa, minne tavaraa kuljetettiin vesiteitse ja rannikkoteitä pitkin. Niin kutsutut välivarastot, jotka toimivat siis eteenpäin kuljetettavien tarvikkeiden välitasemina, sijoitettiin Hämeenlinnaan ja Kuopioon.⁸⁵

Huollon toinen järjestely oli valloittajajoukkojen siviiliväestöltä vaatimat kontribuutiot, eli oikeus vaatia esimerkiksi elintarvikkeita ja kyydityksiä⁸⁶ vastineeksi siitä, että valloitetut alueet säästyvät hävitykseltä ja ryöstelyltä.⁸⁷ Hårdstedtin mukaan Venäjän armeijalla oli myös tarkoituksena maksaa siviiliväestölle kaikesta, joka otettiin tai määrättiin otettavaksi. Tämä käy ilmi niin ikään julistuksesta, jota levitettiin sodan alkuvaiheessa Suomen alueella. Julistuksessa luvattiin, että kaikki mitä joukkojen huoltoon ja virkistykseksi tarvitaan, maksetaan heti paikalla kokonaan ja jokainen toimitus hyvitetään yhteisymmärryksessä armeijan ja paikallisten komissaarien kanssa.⁸⁸

Varsinaiset sotatoimet ohittivat Hämeenlinnan sodan alkupäivinä ja venäläiset joukot miehittivät kaupungin maalinkuun seitsemännen päivän iltana. Vuoden 1808 kuluessa Hämeenlinnan kaupungin osaksi muodostui toimia armeijan huollon resurssina muiden Etelä-Suomen kaupunkien ja maaseudun tavoin. Tämä toiminta alkoi välittömästi valloittajajoukkojen saavuttua ja myös ohitettua kaupungin. Ylipäällikkö kreivi Buxhoevden saapui kaupunkiin kymmenentenä maaliskuuta ja tuolloin hänen henkilökohtaisesta käskystään Hämeenlinnan maistraatin oli ryhdyttävä toimenpiteisiin, jotta kaupungissa ja sen lähiympäristössä leivottaisiin leipää Venäjän armeijan tarpeisiin.⁸⁹

Paikalliset siviiliviranomaiset otettiin niin ikään heti miehityksen alettua osaksi Venäjän armeijan huolto-organisaatiota. Paikallishallinnon tehtäväksi tuli toimia apuna esimerkiksi elintarvikkeiden pakko-otoissa ja ostoissa siviiliväestöltä, sekä organisoida armeijan

---

⁸⁵ Jääskeläinen 2011, 193; Buxhoevedenin kirje maaherra Munckille 8.6.1808. Suomenmaan hallinnollista kirjeenvaihtoa 1808, osa 1, 160.

⁸⁶ Kyydityksillä tarkoitetaan armeijan joukkojen tai esim. elintarvikkeiden kuljetuksia eri tarkoituksissaan. Kyyditykset rasittivat näin jo entisestään siviilejä, joiden tuli nämä järjestää. Kyyditystaksa oli Aleksanteri I:n maaliskuussa 1808 antamassa julistuksessa neljä kopeekkaa virstalta. Lähde: Suomenmaan hallinnollista kirjeenvaihtoa 1808, osa 1, 4.

⁸⁷ Hårdstedt 2006, 48, 156-157.

⁸⁸ Hårdstedt 2006, 48-50 Jääskeläinen 2011, 190-193

⁸⁹ Lindeqvist 1926, 740; HMA, Maistraatin pöytäkirjat 1804-1808, 11.3.1808.

tarvitsemat kyyditykset.⁹⁰ Hämeenlinnassa venäläisten antamien käskyjen välittäjäksi tuli maaherra Johan Henrik Munck, jonka virka-asunto sijaitsi kaupungissa. Munck antoi käskyt edelleen kaupungin alemmille siviiliviranomaisille, jotka toteuttivat näitä Hämeenlinnassa ja sen lähialueilla. Syyskussa 1808 komendantti Müller antoi maistraatille käskyn hankkia halkoja armeijan tarpeisiin. Maistraatti tiedusteli kaupunkilaisilta halukkuutta myydä halkoja venäläisten tarjoaman taksan, 15 kopeekkaa leiviskältä⁹¹, mukaisesti. Kaupunkilaisista kukaan ei kuitenkaan osoittanut halukkuutta tähän, vaan lopulta nahkuri Ahlberg otti halot toimittaakseen ja ne maksettiin tälle kaupungin varoista. Tämä osaltaan osoittaa, että sotakesä oli ollut kaupunkilaisille raskas eikä halukkuutta Venäjän armeijan resurssina toimimiseksi edes luvattuja korvauksia vastaan ollut enää syksyllä.⁹²

Huollon järjestämiseksi kaupungissa annettiin käskyt niin elin- ja muiden tarvikkeiden luovuttamisesta sotajoukoille, kuin myös erityisen raskaaksi käyneistä kyyditysten järjestämisestä. Kyyditysvelvollisuus oli siviiliväestön osana koko Suomen sodan ajan. Näin oli sodan alkamisesta saakka, siitä kun suurin osa sotatoimista tapahtui Suomen alueella aina Ruotsin armeijan lopulliseen vetäytymiseen Kemijoen länsipuolelle loppuvuodesta 1808. Tämän jälkeenkin venäläisten joukkojen huollon tarvitsemat kyyditykset jatkuivat armeijan hyökätessä maaliskuussa 1809 Ahvenanmaalle ja Länsipohjaan Ruotsissa.⁹³ Myös Hämeenlinnassa kyyditykset olivat suuri rasite sen asukkaille, sillä kaupunki oli tärkeä kauttakulkupaikka armeijalle ja osastoja liikkui sen läpi jatkuvasti. Jo maaliskuussa 1808 kaupungin maistraatille annettiin käsky hankkia lisää hevosia kaupungin kestikievarille, kun oli todettu, etteivät sillä aiemmin olleet 16 hevosta riittäneet vaadittuihin kyydityksiin.⁹⁴ Kaupungille hevosten hankkiminen oli ilmeisen vaikea tehtävä toteuttaa tai kyytihevosia ei haluttu luovuttaa. Ongelma oli nähtävästi pyritty aluksi ulkoistamaan kaupungin ulkopuolelle, sillä vaadittavat hevoset oli hankittu pidettäviksi kaupungin kestikievariin Hattulasta. Maaherra Munck antoi

---

⁹⁰ Jääskeläinen 2011, 192.

⁹¹ Leiviskä on Skandinaviassa käytössä ollut painomitta. Leiviskä vastasi noin 8,5 kilogrammaa. Lähde: SLS <https://fho.sls.fi/uppslagsord/2034/lispund/>

⁹² HMA, maistraatin pöytäkirjat 1804–1808, 8.9.1808

⁹³ Lappalainen, Pylkkänen & Wolke 2007, 280-285.

⁹⁴ Lindeqvist 1902, 18.

kuitenkin huhtikuussa kaupunkilaisille käskyn hankkia tarvittavat lisähevoset itse, jotta hattulalaiset talonpojat pääsisivät tästä lisärasituksesta.⁹⁵

Kyyditysvelvollisuus sekä kestikievarin pito jäivät kaupungin porvareiden rasitteeksi koko sodan ajaksi, ja nämä valittivat sekä tämän velvollisuuden rasituksista maaherralle toistuvasti. Maaherra Munck kirjoitti kirjeessään edelleen kesällä 1808 kyytien raskaudesta siviilikanslialle kirjeessään, ja huomautti ettei asiaa helpottanut myöskään venäläisten sotilaiden taipumus mielivaltaisestikin vaatia kyytejä.⁹⁶ Tavanomaista näyttää myös olleen, että venäläiset jättivät myös sovittuja kyyditystaksoja maksamatta. Esimerkiksi 3. toukokuuta Hämeenlinnan raastuvanoikeudessa selvitettiin riitatapausta Kuhmoisista kotoisin olleen talonpojan ja venäläisen luutnantin välillä, joka oli saanut alkunsa kyyditystaksan maksamatta jättämisestä.⁹⁷ Vaikka kyseessä oli raastuvanoikeuteen tuotu yksittäistapaus, ei tämänkaltainen tilanne ole ollut sotatilassa mitenkään poikkeuksellista. Sen lisäksi, että kyydityksistä toisinaan jätettiin kokonaan maksamatta taksat, saatettiin kyytihevosilla ajaa myös kauemmaksi kuin oli sovittu tai ilman riittävää lepoa jääneitä hevosia otettiin kestikievareilta käyttöön valloittajan oikeudella, silloin kuin tarve niin vaati.⁹⁸ Tämä oli kuitenkin venäläisiltä perusteltua, sillä jatkuva vetoeläinten puute ja pitkät etäisyydet tausta-alueilta huoltoteitä pitkin rintamalle loivat merkittäviä ongelmia armeijan huollolle ja sen toimintakyvyille.⁹⁹

Kyyditysrasituksen lisäksi Hämeenlinnan kaupunkilaisille jopa merkittävämpi rasite oli jatkuva majoitusvelvollisuus. Merkittävämmän majoitusvelvoitteesta teki se, että kaupungin porvaritkaan eivät olleet tästä velvollisuudesta vapaita vaan vierasta sotaväkeä majoitettiin myös asukkaiden taloihin. Ainoastaan aatelistoon ja papistoon kuuluvat olivat privilegioidun asemansa puolesta vapautettuja majoitusvelvollisuudesta, mutta kaupungin kauppiaat ja käsityöläisporvarit eivät.¹⁰⁰ Upseereille annettiin heidän arvonsa mukaan taloista käyttöön huoneita sekä heidän palvelusväkensä asettui tarpeen mukaan talon palvelijoiden tai rivisotilaiden kanssa samoihin tiloihin. Sotamiehiä majoitettiin

⁹⁵ HMA, maistraatin pöytäkirjat 1804–1808, 23.4.1808.

⁹⁶ Suomenmaan hallinnollista kirjeenvaihtoa 2, osa 1, maaherran kirje siviilikanslialle 7.6.1808

⁹⁷ HMA, Raastuvanoikeuden varsinaisasiain pöytäkirjat 1806–1809 3.5.1808.

⁹⁸ Suomenmaan hallinnollista kirjeenvaihtoa 1808 osa 2, maaherran kirje 2.8.1808

⁹⁹ Jääskeläinen 2011, 193.

¹⁰⁰ von Bonsdorff, 1929, 108–314.

puolestaan yhteen huoneeseen kymmenen.¹⁰¹ Vaikka Hämeenlinnassa joukkoja voitiin majoittaa myös kaupungin vieressä sijainneeseen linnaan ja sen ympäristön kruununhuoneisiin, joutuivat kaupungin porvarit vastaamaan myös näiden valaisusta ja lämmityksestä. Maistraatin mukaan Hämeenlinna majoittui sodan aikana noin 300-400 sotilasta, mutta vilkkaan kauttakulkukaupungin ruuhkautuessa porvareiden sotamiehille varattuihin huoneisiin saattoi pahimmillaan olla majoitettuna 40-50 miestä kerrallaan.

Porvarit pyrkivät ajoittain laistamaan majoitusvelvollisuudestaan, esimerkiksi vuokraamalla majoituskäyttöön soveltuvia huoneitaan eteenpäin ja myös telkeämällä huoneiden ovia ja kätkemällä näiden avaimia.¹⁰² Kaupungin maistraatti joutui myös puuttumaan tämänkaltaiseen toimintaan, esimerkiksi varoittamalla porvareita vuokraamasta joutilaita huoneitaan pois, sillä nämä voivat majoitusvelvollisuuden toteuttamiseksi joutua tällöin työnnettyksi ulos omista huoneistaan.¹⁰³ Kaupungin maistraatti pyrki siis aktiivisesti toteuttamaan saamiaan käskyjä armeijan huollon osana toimimisesta ja kaiken kaikkiaan pystyi vastaamaan rajallisin resurssein toiminnasta onnistuneesti. Sodan siirryttyä nykyisen Ruotsin puolelle Hämeenlinnassa joukkojen oleskelu muuttui pysyvämmän luonteiseksi, jolloin myös esimerkiksi sotilaiden vaimoja alkoi saapua kaupunkiin. Maistraatti ilmoitti tällöin majoitettavien määrän jopa kaksinkertaistuneen kaupungissa.¹⁰⁴ Majoitustilanteen helpottamiseksi kaupungin porvarit esittivät Pietariin marraskuussa 1808 lähteneen Suomen lähetyskunnan mukana keisarille toiveen, että kaupungin läheisyydessä sijainneen isännättömän, kruunun huostaan otetun Hätilän virkatalon rakennukset liitettäisiin kaupunkiin ja tällöin niihin voitaisiin majoittaa myös armeijan sotilaita. Hätilän virkatalon siirtämistä kaupungille köyhäintaloksi ja synnytyslaitokseksi oli ehdottanut aikaisemmin siviilikanslialle kaupungin kirkkoherra Zacharias Cygnaeus. Kaupunkilaisten toive ei kuitenkaan toteutunut johtuen siitä, ettei näin yksityiskohtaisia, yksittäisiä kaupunkeja koskevia asioita otettu lähetyskunnan ja keisarin neuvotteluissa käsittelyyn.¹⁰⁵ Pyyntö kuitenkin osoittaa, että porvareille majoitusvelvollisuus oli huomattavan suuri rasite ja sitä pyrittiin helpottamaan kaikin mahdollisin keinoin. Kaupungin porvarit olivat valmiita viemään

¹⁰¹ Lindeqvistin kuvaileman Venäjällä käytetyn majoitussäännön mukaisesti. Lähde: Lindeqvist 1902, 11.

¹⁰² Lindeqvist 1926, 741-744.

¹⁰³ HMA, maistraatin pöytäkirjat 18.10.1808

¹⁰⁴ HMA, maistraatin pöytäkirjoissa kirje maaherralle 23.5.1809

¹⁰⁵ Lindeqvist 1902, 24-25.

asian suoraan keisarille, mikä osoittaa tilanteen hankaluuden ja toisaalta taas porvariston sopeutumista uuteen hallintoon.

2.3 Kuolleisuuden lisääntyminen kaupungissa

Suomen sota aiheutti muiden väestöön kohdistuneiden raskaiden ohella inhimillistä kärsimystä ylimääräisen kuolleisuuden muodossa. Ruotsin armeija menetti sodan aikana kaatuneina 10500 miestä, joista puolestaan 4500 henkilöä oli kotoisin nykyisin Suomen alueelta.¹⁰⁶ Kuten muutkin ennen Suomen sotaa ja sen jälkeen Suomen alueella käydyt sodat, aiheuttivat vuosien 1808–1809 tapahtumat myös siviiliväestöä koskevan poikkeuksellisen kuolleisuuden lisääntymisen. Suomen sodan aikana siviiliväestön kuolleisuus lisääntyi aikakauden normaalioloihin nähden kaksinkertaiseksi, mikä tarkoitti noin 66 000 kuollutta henkilöä Suomen sodan aikana.¹⁰⁷ Väkilukuun suhteutettuna kuolleisuus lisääntyi siis enemmän, kuin esimerkiksi 1860-luvun nälkävuosien aikana.¹⁰⁸ Tämän inhimillinen tragedia ei suoranaisesti johtunut sotatoimista tai laajamittaisesta siviiliväestöön kohdistuneesta terrorista kuten esimerkiksi isovihan aikana, vaan kuolleisuuden lisääntymistä selittivät etenkin laajamittainen nälänhätä sekä kulkutautien yleistyminen sota-aikana. Väestömääriin suhteutettuna kuolleisuus lisääntyi enemmän kaupungeissa, kuin maaseudulla.¹⁰⁹ Samanaikaisesti vaikuttaneet ilmiö eli edeltävän vuoden huono sato, armeijoiden liikkuvuus sekä majoittaminen siviilien kotitalouksiin sekä hygieniasuhteiden huonontuminen loivat Suomeen Oiva Turpeisen mukaan *katastrofaalisen kuolleisuuden lisääntymisen*.

Nälänhätä ja taudit olivat suoraa seurausta sotatilasta ja siihen liittyvistä ilmiöistä. Kuitenkin nälänhädän laajuutta sodan lisäksi selitti se, että vuoden 1807 viljasato oli ollut valtakunnan itäosissa poikkeuksellisen heikko ja varastoihin ei näin ollut pystytty keräämään normaalia määrää ruokaviljaa.¹¹⁰ Siviiliväestön jo näin ennestään heikko elintarviketilanne paheni Ruotsin armeijan liikekannallepanon jälkeen ja venäläisten

¹⁰⁶ Karonen 2018, 99 KATSO MISSÄ TEOKSESSA

¹⁰⁷ Pitkänen 1994,

¹⁰⁸ Pitkänen 1994, 59.

¹⁰⁹ Turpeinen 1987, 127

¹¹⁰ Turpeinen 1987, 127–132.

saavuttua maahan, sillä molempien armeijoiden huolto ja muonittaminen lankesi siviilien rasitteeksi. Viljaa ja muuta elintarvikkeita oli luovutettava sotajoukoille ajan tavan mukaisesti ja tilanteeseen ei tullut helpotusta sotavuosien aikana.

Hämeenlinnassa huonontunut elintarviketilanne näkyi hyvin pian sodan sytyttyä. Kaupungin venäläisten joukkojen komendantti ja linnan päällikkö Müller antoi yhdessä Hämeenlinnan maistraatin kanssa kaupungin porvareille käskyn myydä elintarvikkeita miehitysjoukoille kaupungissa. Tämä rasitti kaupunkilaisten elintarviketilannetta ilmeisen paljon, sillä porvareille jouduttiin lopulta määräämään 10 taalerin suuruinen uhkasakko¹¹¹, mikäli nämä eivät suostuisi luovuttamaan elintarvikkeita sovittua hintaa vastaan. Tämä kertoo kaupunkilaisten haluttomuudesta luovuttaa venäläisille joukoille entuudestaan vähissä olevia elintarvikkeita.¹¹²

Kaupunkilaisten huoli elintarvikkeiden riittävydestä ei ollut perusteeton, sillä miehityksen alettua Venäjän armeijan kontribuutiot lankesivat paikallisväestön osaksi. Käytännössä tämä tarkoitti muun muassa pakko-ottoina suoritettavaa tarpeellisten varusteiden elintarvikkeiden hankkimista paikallisväestöltä. Erityistä huolta kaupungissa näyttää aiheuttaneen elintarvikkeiden säilöntään tarvittavan suolan riittävyys ja sen kohonnut hinta. Jo 19.4.1808 maaherra Munck lähetti siviilikanslialle kirjeen, joka käsitteli suolatilannetta hänen hallintoalueellaan. Hän piti rannikolta, mm. Helsingistä ja Tammisaaresta hankittavan suolan noussutta hintaa kohtuuttomana ja ilmaisi huolensa suolan saamisesta sisämaan asukkaille siinä määrin kuin he sitä välttämättä tarvitsivat.¹¹³

Elokuussa maaherra Munck palasi uudelleen suolakysymykseen, kertoen sen saamisen Hämeenlinnaan olevan todella vaikeaa, kun hevoset ja tarvittava kuljetuskalusto olivat armeijan käytössä.¹¹⁴ Varsinaista nälänhätää kaupungissa ei näytä olleen, vaan tilanne on ollut parempi verrattuna esimerkiksi lähempänä sotatoimialuetta olleeseen maaseutuun. Kuten myös Oiva Turpeinen on todennut, riitti kaupungeissa ja niin Hämeenlinnassakin

---

¹¹¹ 10 riikintaaleria vastaisi nykyrahaan suhteutettuna 1203 Ruotsin kruunua eli 118,89 euroa tutkimushetken valuuttakurssin mukaisesti. Lähde:

<http://www.historicalstatistics.org/Currencyconverter.html>

¹¹² HMA, Maistraatin pöytäkirjat 1804-1808, 14.3.1808.

¹¹³ Suomenmaan hallinnollista kirjeenvaihtoa osa 2, 77.

¹¹⁴ Suomenmaan hallinnollista kirjeenvaihtoa osa 2, 113.

elintarvikkeita, mutta niiden säilömiseen tarvittavan suolan niukkuus on voinut omalta osaltaan huonontaa hygieniaatilannetta.

Nälänhätä pahentui Suomessa talvella 1808 siinä määrin, että valloittaja-armeijan oli pakko reagoida paitsi sen omaan heikentyneeseen elintarviketilanteeseen, mutta myös paikallisen siviiliväestön kärsimykseen. Kreivi von Buxhoeveden antoikin käskyn talvella 1808 kerätä viljavarastoja Venäjän armeijan tarpeisiin. Hän kuitenkin julisti viljavarastoista jaettavan viljaa myös nälkää näkevien siviilien tilanteen parantamiseksi.¹¹⁵ Käsky koski erityisesti Hämeenlinnaa, koska suuri Venäjän armeijan viljamakasiini oli rakennettu kaupungin läheisyyteen kesällä 1808, kun kaupungista tuli merkittävä armeijan huollon keskus sotatoimien siirryttyä Pohjanmaalle.

Sen lisäksi, että siviiliväestön oli panoksellaan ruokittava armeija, asuivat sotilaat paikallisten kodeissa. Kun sotajoukot liikkuivat paikasta toiseen, liikkuivat näiden mukana myös erilaiset sotatilan kurjistamille oloille tyypilliset tartuntataudit, erityisesti punatauti.¹¹⁶ Jo ennen Suomen sotaa Hämeessä oli liikkunut pahanlaatuista, kuolemaan johtanutta kuumetautiä ja sitä esiintyi tasaisesti koko tutkimukseni ajallisen tarkastelujakson ajan.¹¹⁷ Tämän lisäksi punataudin aiheuttamat kuolemantapaukset lisääntyivät räjähdysmäisesti Hämeenlinnan ympäryskunnissa heinäkuusta 1808 alkaen, jolloin merkittiin ensimmäiset taudin aiheuttamat kuolemantapaukset. Tämän jälkeen tauti riehui alueella useita kuukausia, ja se merkittiin kuolemansyiksi sadoille henkilöille saman vuoden loka-marraskuulle saakka.¹¹⁸ Vaikka kuolleista suuri osa olikin lapsi-ikäisiä ja vanhuksia, menehtyi siihen myös nykyajassa työikäisiksi katsottavia henkilöitä.

---

¹¹⁵ Turpeinen 1987, 131.

¹¹⁶ Punatauti on Shigella-bakteerin aiheuttama suolistosairaus, jonka aiheuttama veriripuli on hoitamattomana kuolettava etenkin lapsille ja vanhemmalle väestölle. Tauti ollut kautta historian erityisesti sotajoukkojen tauti, sillä se leviää sodan ajan heikoissa hygienia oloissa muiden suolistosairauksien tavoin. Tauti leviää usein lopulta myös siviilien keskuuteen. Punatautiepidemiat ilmenevät useimmiten loppukesällä ja syksyllä. Forsius 1995, 2874.

¹¹⁷ Hiski-tietokanta, haudattujen luettelot

¹¹⁸ Hämeenlinnaa ympäröineissä maaseutupaikajissa kulkutautitilanne paheni vuoden 1808 mittaan. Alueilla esiintyi vuoden 1808 aikana poikkeava määrä kuumetautiin (feber) kuolleita. Lisäksi syyskesällä suolistoperäiset kulkutaudit yleistyivät maaseutupaikajissa. Punatautiin kuoli Hattulassa 44 henkeä, Rengossa 14, Tuuloksessa 14 ja Vanajassa 28 henkeä vuosina 1808-1809, kahden epidemiajakson aikana. Pahimmillaan tauti oli ympäryspaikajissa heinä-marraskuussa 1808. Hauhon paikajissa punatautiin kuoli 11 henkilöä, mutta tämän lisäksi määrittelemättömään ripulitautiin (lifsjuka) kuoli 93 henkeä. Näiden lisäksi yleisiä kulkutauteja ympäryskunnissa oli esimerkiksi pilkkukuume. Hiski-tietokanta, haudattujen luettelot; Turpeinen 1987, 123-128.

Kuolleisuus lisääntyi merkittävästi Suomessa elokuussa 1808 ja tämä kuolleisuusaalto näkyi myös Hämeenlinnassa sekä kaupunkia ympäröivällä maaseudulla.¹¹⁹ Buxhoeveden oli määrännyt kesäkuussa 1808 Svartholman ja Suomenlinnan piiritysten aiemmin ratkenneista piirityksistä vapautuneita ”joutilaita” sotilaita rakennustyövoimaksi Hämeenlinnaan, sillä kaupungissa aloitettiin merkittäviä rakennushankkeita, kuten esimerkiksi edellä mainittu viljamakasiini Keisarillisen armeijan tarpeisiin.¹²⁰ Mahdollisesti uuden suuren sotilasjoukon saavuttua ja majoituttua siviiliväestön kotitalouksiin levisi kaupunkiin ja sen lähiseuduille näiden mukana tartuntatauteja, kuten punatauti. Punatautiin kuolleita alkoi ilmaantua haudattujen luetteloihin heinäkuusta 1808 alkaen, joten on mahdollista, että tauti tuli Hämeenlinnaan juuri tämän joukon mukana, vaikka se on voinut levitä myös muun ihmisten liikehdinnän seurauksena. Sotaaikana ihmisten liikkuvuus lisääntyi, eivätkä kulkutautiepidemiat olleet sodan jalkoihin jääneillä alueilla lainkaan poikkeuksellisia.

Loppukesästä 1808 ilmennyt punatautiepidemia Hämeenlinnan lähiseudulla oli ilmeisesti aiheuttanut kaupungin hallinnossa huolta esimerkiksi kaupungin vieressä linnassa sijainneen sairaalan kapasiteetin kestävydestä, sillä maaherra Munck lähestyi siviilikanslia 26. elokuuta asiasta kirjeellä. Sairaala oli otettu miehitysvaiheen alettua Venäjän armeijan käyttöön, mutta sen ylläpidosta vastasi armeijan lisäksi kaupunki ja tämän kustannuksista oli keväällä neuvoteltu Buxhoevedenin siviilikanslian kanssa.¹²¹ Kirjeessään maaherra ilmaisi huolensa linnan sairaalan tilan riittävydestä ja ehdotti, että haavoittuneita tai sairastuneita venäläisiä sotilaita voitaisiin kaupungista kuljettaa sairaalaan Helsinkiin, missä sairaalatilat olivat huomattavasti suuremmat kuin Hämeenlinnassa ja pystyisivät huolehtimaan sadoista sotilaista enemmän.¹²² Tämä kertoo siitä, kuinka vaikeassa tilanteessa kaupungissa oltiin paitsi majoitus- ja kyyditystaakan vuoksi myös tartuntatautien lisääntymisen vuoksi ja kaupungin resurssit olivat tässä tilanteessa venytettyinä äärimmilleen. Siviilikanslia ei kuitenkaan palannut kirjeissään maaherralle asiaan lainkaan, joten haavoittuneiden ja sairastuneiden sotilaiden

---

¹¹⁹ Turpeinen 1987, 128

¹²⁰ Buxhoevedenin kirje maaherra Munckille 8.6.1808. Suomenmaan hallinnollista kirjeenvaihtoa 1808, osa 1, 160.

¹²¹ Suomenmaan hallinnollista kirjeenvaihtoa 1808 osa 2, 18, 76.

¹²² Suomenmaan hallinnollista kirjeenvaihtoa 1808 osa 2, 90.

majoittaminen ja ylläpito näyttää jääneen paikallisesti toimineiden Venäjän armeijan sekä Hämeenlinnan virkamiehistön huolenaiheeksi.

Taulukko 1. Syntyneiden, vihittyjen, haudattujen, kaupunkiin muuttaneiden ja poismuuttaneiden määrät Hämeenlinnan kaupunkiseurakunnassa vuosina 1808–1810. Vihityistä tietoa ei saatavilla. Lähteet: HisKi -tietokanta; kastettujen, vihittyjen ja haudattujen luettelot

Vuosi	Kastettuja	Vihittyjä	Haudattuja	Sisään- muuttaneita	Pois- muuttaneita
1808	96	0	250	74	90
1809	61	0	108	140	113
1810	106	0	70	131	136
Yhteensä	263	0	0	345	339

Kaupungissa kuolleista sotilaista ei ole tutkimukseni lähdeaineistoissa tietoja, mutta tautiin kuoli siviiliväestöä maaseudulla ja oletettavasti myös kaupungissa syksyn 1808 aikana. Tarkemmat merkinnät kuolinsyistä kaupungissa puuttuvat, sillä yksityiskohtaista lähdeaineistoa ei ollut saatavilla. Hämeenlinnassa kuitenkin kuoli vuonna 1808 yli kaksinkertainen määrä verrattuna toiseen sotavuoteen 1809 sekä verrokkivuoteen 1810 peilaten nelinkertainen määrä ihmisiä, kuten yllä olevasta taulukosta käy ilmi.

3. Rauhan rakentaminen: venäläisten rauhoittamispolitiikka paikallisyhteisössä

Venäläisten ylitettyä rajan ja edettyä kauemmas kohti luoteista Suomea jäi eteläinen Suomi koko sodan ajaksi venäläisten tukialueeksi. Etelä-Suomi jäi jo sodan ensimmäisinä viikkoina Venäjän keisarin vallan alaiseksi ja näin olojen normalisointi sekä siviiliväestön rauhoittaminen oli aloitettava viipymättä. Olojen palauttamiseksi rauhan aikaa muistuttaviksi Aleksanteri I sekä hänen edustajansa ja armeijan komentajansa aloittivat jo sodan alkuhetkistä lähtien aktiivisen rauhoittamispolitiikan harjoittamisen miehityillä alueilla.¹²³

Venäläisten rauhoittamispolitiikan merkitystä Suomen sodan aikana ja sen jälkeen on korostettu merkittävästi syyksi siihen, miksi vallan vaihtuminen ja myöhemmin alkanut Suomen autonomisen aseman kehittyminen tapahtuivat niinkin kivuttomasti kuin tapahtui. Rauhoittamispolitiikaksi sitä koskevassa tutkimuskirjallisuudessa on määritelty eri tekijöitä, joiden toteuttaminen alkoi välittömästi jo sodan aikana tai Haminan rauhansopimuksen jälkeen.¹²⁴ Ensimmäinen keino rauhoittamiseen olivat uskollisuudenvalat, joita venäläiset alkoivat ottaa uusilta alamaisiltaan keisarille hyvin aikaisessa vaiheessa sodan aikana. Tämän lisäksi voimassa pidettiin olemassa olevat vanhat Ruotsin vallan ajalta peräisin olevat lait sekä säätyjen privilegit. Tämän lupauksen keisari antoi Suomen lähetyskunnalle vuoden 1808 joulukuussa, joka oli kutsuttu Pietariin jo kesän aikana.¹²⁵

Säätyjen asema ja vanhan järjestyksen säilyminen sinetöitiin myöhemmin Porvoon valtiopäivillä. Säätyjen aseman säilyttämisellä esimerkiksi siviilihallinnon virkamiehet saatiin jäämään paikoilleen osaksi uuden esivallan hallintokoneistoa.¹²⁶ Tämän lisäksi rauhoittamistoimenpiteeksi on määritelty ruotuarmeijan demobilisointi. Armeijan

---

¹²³ Tandefelt 2009, 18; Tommila 2008, 48-50.

¹²⁴ Esimerkiksi Tandefelt 2009, 18; Tommila 2008, 48-50, Villstrand 2012, 287-291.

¹²⁵ Suomenmaan hallinnollista kirjeenvaihtoa osa 1, 287.; Villstrand 2012, 287-288.

¹²⁶ Karonen 2008, 428-429; Tommila 2009 112-115

lakkauttamisen lisäksi upseereille ja alipäällystölle luvattiin, että nämä saisivat pitää esimerkiksi virkatalonsa ja näin heidän etunsa pidettiin jotakuinkin ennallaan.¹²⁷

Hämeenlinnassa rauhoittaminen, kuten jo edellä on käsitelty, alkoi oikeastaan jo maaliskuun 7. päivänä 1808 kun venäläiset sotilaat marssivat kaupunkiin. Tässä kappaleessa tutkin venäläisten rauhoittamispolitiikan keinoja sekä vaikutuksia paikallisyhteisössä.

3.1 Paikallishallinto rauhoittelee ja tuomitsee

”Tietämättä, saanko ruotsalaisena virkamiehenä tilaisuutta millään tavalla olla Teidän Kuninkaalliselle Majesteetillen ja läänin asukkaille hyödyksi, sitten kun vihollinen kenties on haltuunsa ottanut koko läänin, olen kuitenkin neuvoteltuani Teidän Kunink. Maj.nne ylipäällikön kanssa neuvoteltuani, ellei Teidän kunink. Maj.nne toisin määrää, päättänyt jäädä alaisteni kanssa paikoilleni koettaaksemme kaikkien voimiemme mukaan teidän Kunink. Maj.nnae ja isänmaata kohtaan täyttää alamaiset velvollisuutemme elämämme viime hetkeen asti.”¹²⁸

Maaherra Johan Henrik Munck ilmoitti kuningas Kustaa IV Aadolfille jäävänsä muun paikallishallinnon kanssa paikoilleen jäähyväiskirjeessään 5.3.1808, Ruotsin armeijan vetäytyessä kaupungista. Samaisessa kirjeessä hän vannoi myös uskollisuutta, kunnioitusta ja kiintymystä Ruotsin hallitsijaa kohtaan, mihin tahansa oloihin hän olisikaan joutunut. Kirje kuvastaa paikallishallinnon järkähtämätöntä pyrkimystä jatkaa toimintaansa alueellaan ruotsalaisen virkamiehen kunnialla, mikä kuitenkin osoittautui myöhemmin toimimista tällä samalla tarmokkuudella uuden hallitsijan alamaisena ja tämän hyödyksi. Samaisessa kirjeessä hän myös huomauttaa asukkaiden suurista uhrauksista ja puolustustahtoa, vaikka tosiasiaa vastarintaan ei ryhdyttykään. Sen sijaan jo Ruotsin armeijan huoltaminen oli koetellut Hämeenlinnaa ja sopeutuminen uuteen tilanteeseen oli kaupungissa edessä. Paikallishallinnolla olikin, kuten myös jo edellä on

---

¹²⁷ Tommila 2009, 114

¹²⁸ Lindeqvist 1926, 740.

kuvattu, suuri rooli kaupungin olojen sopeuttamisessa uuteen tilanteeseen Suomen sodan aikana. Kaikella toimillaan se pyrki turvaamaan kaupungin tulevaisuuden myös uuden esivallan alla.

3.1.1 Kaupunkilaisten pelkojen rauhoittaminen

Suomalaisten mielialat ja asennoituminen venäläisiä kohtaan ennen Suomen sotaa oli jokseenkin kaksijakoista ja riippui pitkälti siitä, mihin säätyyn henkilö kuului. Käytännössä katsoen koko 1700-luvun loppupuoliskon ajan suomalaisten säätyläisten suhtautuminen Venäjään näyttää olleen jopa pragmaattinen, sillä esim. Pietarin aseman vahvistuminen näytti vääjäämättä johtavan Suomen liittämiseen Venäjän keisarikuntaan. Toisaalta tähän suhtautumiseen vaikutti myös Ruotsin osoittama kyvyttömyys puolustaa valtakunnan itäosaa, minkä olivat näyttäneet isovihan ja pikkuvihan aikaiset venäläisten miehitysjaksot Suomessa sekä surkeasti sujunut Kustaan sota 1700-luvun loppupuolella. Tästä mielialakehityksestä sai voimaa esimerkiksi Ruotsin hallintoa vastaan suuntautunut itsenäisyysliikehdintä, minkä lisäksi suomalaisia upseereita kuten Georg Magnus Sprengtporten¹²⁹ siirtyi toimimaan Venäjän puolelle, tavoitteena Suomen liittäminen keisarikuntaan tai itsenäistyminen.¹³⁰

Kuitenkin samanaikaisesti esimerkiksi isovihan aikaisen miehitysvallan julmuudet vaikuttivat yhä kansan ja etenkin rahvaan mielissä käsityksiin venäläisistä ja esimerkiksi isovihaa kuvaavat ajan historiateokset kuvasivat tarkasti venäläisten epäluotettavuutta ja toisaalta raakalaismaisuuutta. Kun venäläinen armeija marssi talvella 1808 rajan yli, olivat nämä käsitykset edelleen vallalla ja tämä näyttäytyi kauhuna hyökkäävää vihollista kohtaan.¹³¹ Kun venäläiset saapuivat Hämeenlinnaan ja sen lähialueille 5.–7. maaliskuuta ilmeni siviiliväestön keskuudessa muun muassa edellä mainituista syistä pienimuotoista paniikkia ja kauhua vihollisarmeijaa kohtaan. Esimerkiksi Lammin pitäjässä väestöä pakeni jonkin verran ympäröiviin metsiin vihollisen tieltä, mutta laajamittaista

¹²⁹ Sprengtporten laati syksyllä 1808 keisarille suunnitelman Suomen väliaikaisen hallinnon järjestämisestä. Vuoden 1809 alussa Sprengtporten nimettiin Suomen kenraalikuvernööriksi ja alkoi hoitaa toimeaan Hämeenlinnasta käsin. Lähde: Kansallisbiografia <https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/602>

¹³⁰ Tommila 2008 85-86.

¹³¹ Vilkuna 2006, 326-329.

pakenemista ei näytä sattuneen. Myös harvalukuiset metsiin paenneet palasivat pian koteihinsa, sillä pakkanen hipoi maaliskuun alussa 30 ja jopa 40 asteen lukemia.¹³² Tyypillistä miehityksen alkuvaiheille oli myös asukkaiden sulkeutuminen koteihinsa, niin että ovet ja portit olivat lukittuina. Hämeenlinnassa asukkaat niin ikään lukitsivat talojensa ovet ja pysyttelivät venäläisten saapuessa sisällä. Sotilaat joutuivatkin ensimmäiset yöt nämä yöpymään ulkona, esimerkiksi kaupungin torille sytytettyjen nuotoiden ympärillä.¹³³ Tästä aiheutui myös jonkin verran vahinkoa kaupungissa ensimmäisten miehityspäivien aikana, kun venäläiset jossakin määrin hajottivat esimerkiksi aitoja lämmityspuun saamiseksi.

Pelko miehittäjiä kohtaan ei aluksi osoittanut laantumisen merkkejä. Päinvastoin kaupungissa alkoi maaliskuun 13. päivän tienoilla liikkua huhu, että koko kaupunki hävitettäisiin tai poltettaisiin. Huhu liikkui siinä määrin vahvana, että esimerkiksi venäläisten joukkojen komentaja ja linnan komendantiksi määrätty eversti Müller antoi käskyn, että vahdin pitäisi kiertää kaupungin kaduilla tulipalon varalta. Myös maaherra Munck antoi kaupungin maistraatille kirjeellään käskyn kehottaa talojen omistajia pitämään vahtia tulipalon varalta.¹³⁴ Huhu oli ilmeisesti lähtenyt liikkeelle kaupungin porvariston vaimojen taholta, sillä seuraavana päivänä 14. maaliskuuta 1808 porvarien vaimot Helena Willberg ja Maria Lekström sekä turkkurin vaimo Ewa Helen olivat kuultavana kaupungin raastuvanoikeudessa tulipalohuhuun liittyen. Raastuvanoikeudessa rouvien katsottiin levittäneen kaupungissa tätä huhua, jonka mukaan juuri venäläiset olisivat aikoneet kaupungin polttaa. Lisäksi oikeudessa oli kuultavana leskirouva Hjelt, joka oli yrittänyt muita naisia lohduttaa ja rauhoitella, etteivät venäläiset missään tapauksessa ryhtyisi tämän kaltaiseen hävittämiseen.¹³⁵ Oikeudenistunnossa kuultavana olleille rouville tähdennettiin uudelleen, ettei tällaisista toimista venäläisten taholta olisi pelkoa ja tässä yhteydessä viitattiin myös Buxhoevedenin antamaan julistukseen, minkä mukaan siviiliväestön turvallisuus ja näiden omaisuuden vahingoittamattomuus oli taattu. Rouvat vapautettiin lopulta syytteestä pelon lietsomisesta ja perättömien huhujen

¹³² Lammin kunta & Pänkäläinen 2001, 19-23.

¹³³ Lammin kunta & Pänkäläinen 2001, 19-23; Lindeqvist 1926, 740-741.

¹³⁴ Lindeqvist 1902, 7; HMA, Maistraatin pöytäkirjat 1804–1808 3.3.1808.

¹³⁵ HMA, raastuvanoikeuden varsinaisiasian pöytäkirjat 1806–1809 14.3.1808.

levittämisestä, mutta näitä kehoitettiin kuitenkin jatkossa pidättäytymään sakon uhalla vastaavanlaisesta toiminnasta.¹³⁶

3.1.2 Siviiliväestön ja venäläisten väliset suhteet

Jo ennen sodan alkamista Venäjän armeijan ylipäällikkö kreivi von Buxhoevden julisti Venäjän korvaavan sodan aikana yksityisille henkilöille aiheuttamia majoitus- ja kyydityskuluja sekä suoranaista ilkeistä seuranneita vahinkoja.¹³⁷ Heinäkuussa 1808 Buxhoeveden puolestaan antoi julistuksen, jossa asiaa tutkimaan nimettiin komitea ja sille annettiin toimintaansa valtuutus.¹³⁸ Tämä oli varsin ainutlaatuinen lupaus, sillä hyvin harvoin jos koskaan on hyökkäävän armeijan ylipäällikkö luvannut korvata armeijansa sotilaiden siviiliväestölle aiheuttamia aineellisia vahinkoja.¹³⁹

Kaupungin väestön mielialoja rauhoitti luultavasti myös se, että kaupungin jo olemassa olevat hallinnolliset instituutiot kuten maistraatti ja raastuvanoikeus jatkoivat toimintaansa käytännössä katsoen keskeytymättä. Tämä käy ilmi esimerkiksi siitä, että vain viikko venäläisten saapumisen jälkeen raastuvanoikeus jatkoi toimintaansa normaalisti ja käsitteli muun muassa edellä mainittua kaupungin polttamisesta levitettyä huhua. Lisäksi toimijoina oikeudessa olivat edelleen jo tutuksi tulleet virkamiehet, jotka olivat hoitaneet toimiaan jo vuosia Ruotsin vallan aikana. Oikeuden käytänteet ja normit olivat vakiintuneet ja toiminnassa ei tapahtunut tarkastelujaksolla muutoksia. Jokaisessa istunnossa olivat läsnä kaupungin pormestari Selin sekä raatimiehet vaihtelevalla lukumäärällä, sekä tarvittaessa ylimääräisiä raatimiehiä ja apujäsen. Apujäsen kutsuttiin istuntoon esimerkiksi mahdollisen erityisosaamisensa vuoksi. Vallan vaihtumisen jälkeen raastuvanoikeudessa oli kuitenkin usein Ruotsin vallan ajalta peräisin olevan raatikokoonpanon lisäksi paikalla venäläinen paikallismajuri Svabostkoj.¹⁴⁰ Hän toimi järjestyksestä vastaavana upseerina kaupungissa sekä linkkinä kaupungin siviilihallinnon ja sotilashallinnon välissä.¹⁴¹ Raadin apujäsenenä toimi huomattavan usein kaupungin

¹³⁶ HMA, raastuvanoikeuden varsinaisasiaan pöytäkirjat 1806–1809

¹³⁷ Hemminki ja kumppanit

¹³⁸ Suomenmaan hallinnollista kirjeenvaihtoa vuodelta 1808 1. osa, 264.

¹³⁹ Jääskeläinen 2011, 15.

¹⁴⁰ HMA, maistraatin pöytäkirjat 1804–1808 30.4.1808.

¹⁴¹ Lindeqvist 1926, 742-745.

porvareista hatuntekijä Westin sujuvan venäjän kielen taitonsa vuoksi, mutta usein mukana oikeudessa oli myös venäläisiä tulkkeja. Tämä oli luonnollista esimerkiksi silloin, kun venäläiset olivat mukana oikeudenistunnoissa.¹⁴² Venäjän ja ruotsin kielen taitavia tulkkeja venäjän armeija rekrytoi etenkin Vanhan Suomen alueelta, sillä vieraiden kulttuurien kohdatessa sodanajan viitekehysessä tarvittiin ihmisten välisen kielimuurin takia molempien osapuolin kanssa kommunikoiwaan kykeneviä tulkkeja.¹⁴³

Jokaisessa istunnossa käsiteltiin vaihteleva määrä oikeuteen vietyjä juttuja, kuitenkin niin, ettei raati joutunut päättämään kokoustaan kuin kerran ilman, ettei yhtään juttua käsitelty. Usein yhtä tapausta ei saatu käsiteltyä yhdessä istunnossa, vaan jutuissa annettiin usein välipäätöksiä seuraavine käsittelyajankohtineen. Oikeudenistunnoissa juttuja selvitettiin esimerkiksi todistajanlausunnoin, mutta tutkinta tapahtui käytännössä myös paikallisyhteisössä istuntojen välillä. Oikeudenistunnoissa punnittiin todisteita tehtävien päätösten tueksi. Käytäntö oli vuosisatoja vanha ja muutoksia toimintaan ei tullut miehittäjien mukana, vaan nämä päinvastoin tulivat osaksi ruotsalaista oikeusjärjestelmää.¹⁴⁴

Raastuvanoikeuden käsittelemistä tapauksista suurin osa oli vuosina 1808–1809 kaupungin siviiliväestön keskinäisiä riitatapauksia, merkittävän usein kyseessä olivat velkariidat ja perinnönjaot sekä esimerkiksi syystä tai toisesta tyhjäksi jääneiden tonttien tai tilojen lunastuskysymykset.¹⁴⁵ Oikeuteen vietyjä riitoja olivat esimerkiksi markkinoilla ja kauppaa käydessä tehdyt huijaukset, mutta myös esimerkiksi maksamatta jääneistä kyyditystaksoista riideltiin oikeudessa tarkastelujaksolla useampaan kertaan. Kyyditystaksoja olivat jättäneet maksamatta joissakin tapauksissa venäläiset sotilaat, toisaalta taas muun muassa kaupungin apteekkaria Bjuggia syytti samaisesta asiasta hänen renkinsä.¹⁴⁶

Tutkimukseni hypoteesina oli, että venäläiset sotilaat olisivat saapumisensa jälkeen huomattavan usein joko kantajina tai vastaajina oikeudenistunnossa. Kuitenkin tapauksia, joissa venäläiset ovat mukana, oli raastuvanoikeudessa käsitelty verrattain vähän. Vaikka

¹⁴² HMA, raastuvanoikeuden varsinaisasian pöytäkirjat 1806–1809 30.4.1808

¹⁴³ Lappalainen 2007,

¹⁴⁴ Vilkuna 2009, 15-16; RVP 1806-1809.

¹⁴⁵ RVP 1806–1809, HMA.

¹⁴⁶ RVP 11.4.1808, HMA.

tapauksia oli vähän, paljastui niistä tutkimuksen kysymyksenasetteluni kannalta olennaisia seikkoja. Kuten myös Lindeqvist on kirjoittanut, aiheutui venäläisistä sotilaista jonkin verran harmia paikallisille asukkaille. Siviileihin kohdistuneita väkivaltatapauksia tarkastelussa ei löytynyt, mutta porvariston taloihin majoitetut sotilaat saattoivat esimerkiksi syyllistyä varkauksiin. Raastuvanoikeudessa käsiteltiinkin tarkastelujakson aikana useita tapauksia, joissa venäläisiä syytettiin etenkin varkauksista.

Keisarillisen armeijan sotilaat eivät kuitenkaan olleet ainoastaan vastaajina oikeudenistunnoissa. Sen sijaan jo huhtikuussa 1808 venäläiset olivat jutun kantajina raastuvanoikeudessa, kun paikalliset asukkaat oli venäläisten toimesta pidätetty ja tuotu oikeuteen. Oikeudessa paikallisia syytettiin venäläisten sotilaiden solvaamisesta, mikä kertoo osaltaan siitä, etteivät paikallisten ja miehittäjien välit vielä huhtikuussa 1808 olleet järin hyvät.¹⁴⁷ Vaikka erityisen merkittäviä hankaluuksia kaupunkilaisten ja venäläisten välillä ei juuri Hämeenlinnassa sattunutkaan, pienempiä välien selvittelyjä näiden välillä kuitenkin tapahtui. Esimerkiksi linnan komendantti Müllerin adjutanttina toiminut luutnantti Carl Wilhelm Julius nosti kanteen kaupungissa asuneita työmiehiä Lindgreniä ja Löfmania vastaan ja tapaus tuli kaupungin raastuvanoikeuden käsiteltäväksi 21. huhtikuuta 1808. Luutnantti Juliuksen mukaan, Lingren ja Löfman olivat tapelleet kaupungilla, jolloin Fjodor Lapsikin niminen venäläinen sotamies oli paikallismajuri Svabotskojn käskystä tahtonut vangita heidät ja viedä miehet kaupungin päävartioon. Tällöin Löfman oli oikeuteen tulleen todistajan mukaan lyönyt pidätyksen suorittanutta Lapsikinia puukarangolla käsivarteen.¹⁴⁸

Tätä juttua käsiteltiin monessa istunnossa, sillä ensimmäisessä käsittelyssä oli maistraatti epä tietoinen siitä, oliko se oikeutettu lausumaan tuomiotansa tällaisessa asiassa, joka koski venäläistä sotilasta. Aluksi pohdittiin, voitaisiinko asiassa hyödyntää saatavilla ollutta Ruotsin kuninkaallista lainsäädäntöä vuodelta 1798, joka oli käytössä sotajoukkojen koskevana lainsäädäntönä sotatilan aikana.¹⁴⁹ Tämän myös vuonna 1800 suomen kielelle käännetyn lainsäädännön nojalla pystyttiin tuomitsemaan paitsi sotilaita, myös näiden ja siviiliväestön välisiä riita- ja muita tapauksia. Maistraatti tuli kuitenkin

¹⁴⁷ RVP 30.4.1808, HMA.

¹⁴⁸ HMA, Raastuvanoikeuden varsinaisasiain pöytäkirjat 1806-1809

¹⁴⁹ Kongliga Majestets Krigs-articlar för dess krigsmagt til lands och sjös. Gifne Stockholms Slott den 31 martii 1798. Lähde <https://regina.kb.se/permalink/f/g3ts1u/46KBSALEPHDS001902081>

siihen tulokseen, että sen täytyisi kysyä asiassa neuvoa Turun hovioikeudelta ja tapauksen käsittelyä lykättiin. Keisarillisen hovioikeuden päätös saapui Hämeenlinnaan kesäkuun alussa ja hovioikeus oli todennut raastuvanoikeuden voivan ratkaista asian. Tapauksen käsittely aiheutti maistraatissa ilmeisesti edelleen kesäkuun alussa epävarmuutta, sillä sen käsittelyä siirrettiin edelleen koska maistraatti katsoi tarvitsevänsä jutun käsittelyyn kaksi luotettavaksi katsottavaa tulkkiä, sillä osapuolet eivät ilman näitä pystyneet kommunikoimaan.¹⁵⁰ Tämä kuvastaa yhtäältä maistraatissa vallinnutta epävarmuutta sen valta-asemasta kesäkuussa 1808, sekä toisaalta taas ruotsalaisen virkamiehistön äärimmäistä tarkkuutta siinä, että oikeus tapahtui varmasti vaadittavien lakien ja asetusten mukaan. Myöskään virhetulkkinnoille ei haluttu jättää tapauksessa sijaa. Tapaus ratkaistiin vasta 1. elokuuta 1808 jolloin työmiehet vapautettiin syytteistä koska ei voitu näyttää toteen, että Löfman todella olisi lyönyt pidätykset suorittanutta sotilasta.¹⁵¹

Tämä tapaus on siinä mielessä merkittävä, että se on ensimmäinen kerta vallan vaihtumisen jälkeen, kun venäläiset toimivat esivaltana lähdemateriaalin perusteella ja olivat suorittaneet siviililuonteisen pidätyksen kaupungissa. Vaikka venäläisiä sotilaita oli ankarasti kielletty aiheuttamasta häiriötä kaupungin asukkaille, saattoivat nämä silti ilmentää valtaansa siviiliväestöä kohtaan hyödyntämällä myös paikallishallinnollisia instituutioita. Yhtäältä venäläiset saattoivat myös osoittaa kunnioitustaan paikallista hallintojärjestelmää kohtaan ottamalla sen oman hallintonsa käyttöön sellaisenaan, millä saatettiin myös pyrkiä herättämään luottamusta paikallisväestössä. Toisaalta tapaus kuvastaa paikallishallinnon asemoitumista uuden esivallan alaisena toimijana. Vaikka jo sodan alkupäivistä alkaen paikalliset hallintoelimet oli jätetty paikoilleen ja toimivaltaisiksi, ei näille kuitenkaan ollut vielä ensimmäisten kuukausien aikana selvää voisivatko ne toimia myös venäläisiä koskevissa tapauksissa. Tilanne oli kuitenkin vakiintunut siinä määrin kesän aikana, että raastuvanoikeus saattoi toimia käytännössä katsoen entiseen tapaan myös sotaväkeä koskevissa tapauksissa elokuussa 1808.

Lokakuussa 1808 venäjät armeijan krenatöörit¹⁵² Ivan Goroff ja Ilias Glukin Tulan rykmentistä olivat syytettyinä kuparikattilan varastamisesta heitä majoittaneelta maalari

¹⁵⁰ HMA, Raastuvanoikeuden varsinaisasiain pöytäkirjat 1806–1809 21.4.1808

¹⁵¹ HMA, Raastuvanoikeuden varsinaisasiain pöytäkirjat 1806–1809 1.8.1808

¹⁵² Krenatöörit (*grenadier*) olivat varhaismodernilla ajalla eurooppalaisissa armeijoissa käytettyjä sotilaita, joiden tehtävänä oli kranaattien heittäminen linnoitettuihin aseisiin esimerkiksi piiritystilanteissa.

Nimrod Blåfieldiltä ja sen edelleen myymisestä.¹⁵³ Tapauksesta erikoisen tekee kuitenkin se, että varastetun tavaran oli ostanut yksi kaupungin satulantekijöistä, Björklund. Lokakuussa 1808 venäläiset sotilaat olivat jo siinä määrin sopeutuneet kaupunkiyhteisöön, että selvästi varastetun tavaran kauppaaminen asukkaille tuli mahdolliseksi.¹⁵⁴ Toisaalta tällaista tapausta paheksuttiin kaupungin raadissa huomattavasti, koska privilegioitu porvari oli ostanut aatelissukuisen maalarin varastettua omaisuutta.

Venäläisten tekemät varkaudet eivät kuitenkaan aina kohdistuneet kaupunkilaisten omaisuuteen, mutta kaupungin porvarit olivat useamminkin mukana varkauksien selvittelyissä tai jopa välillisesti osallisina niihin. 11. marraskuuta 1808 Hämeenlinnan raastuvanoikeudessa syytettynä varkaudesta oli Grodnon husaarirykmentin luutnantti Kernfertin palvelija Savastjanoff. Todistajien mukaan tämä oli varastanut isännältään tämän matkatavaraa rahaa, vaatteita sekä kultakellon. Hämeenlinnan kaupungin käsityöläisistä juttuun liittyi suutari Carl Westin, jonka huoneista sängyn alle piiloutuneensa palvelija vihjeiden perusteella löydettiin samaten kuin varastettu omaisuus. Venäläiset upseerit olivat myös kuulustelleet asiasta Westiniä, joka kuitenkin oli ilmoittanut, ettei tiedä jutusta mitään ja ettei hänen luonaan olisi ketään armeijan palveluksessa olevaa. Palvelija kuitenkin kertoi suutarin tienneen varkaudesta ja näin myös Westin joutui syytetyksi tapauksesta, avunantajan roolissa. Maistraatti kuitenkin katsoi jälleen parhaaksi kysyä neuvoa Turun hovioikeudelta, sillä se ei näytä vielä marraskuussakaan olleen varma voiko se tuomista oikeudessa Venäjän armeijan palveluksessa ollutta henkilöä.¹⁵⁵ Turun hovioikeus katsoi antamassaan vastauksessa, että tuomitseminen oli tässä tapauksessa siirrettävä sota-oikeudelle, sillä juttu oli armeijan sisäinen. Suutari Westin vapautettiin syytteestä osallisuudesta varkauteen, mutta tämän täytyi suorittaa kaupungin maistraatissa puhdistusvala.¹⁵⁶ Venäläisten tekemiä varkaustapauksia sattui Lindeqvistin tutkimusten mukaan ”tuon tuostakin”, mutta tarkastelujaksollani raastuvanoikeuden käsittelyyn niitä tuotiin ainoastaan, kun osallisina

¹⁵³ HMA, Raastuvanoikeuden varsinaisasiain pöytäkirjat 1806–1809, 21.10.1808; HMA, Raastuvanoikeuden varsinaisasiain pöytäkirjat 1806–1809, 2.11.1808

¹⁵⁴ HMA, Raastuvanoikeuden varsinaisasiain pöytäkirjat 1806–1809 2.11.1808.

¹⁵⁵ HMA, Raastuvanoikeuden varsinaisasiain pöytäkirjat 1806–1809, 11.11.1808

¹⁵⁶ HMA, Raastuvanoikeuden varsinaisasiain pöytäkirjat 1806–1809, 9.1.1809

oli myös ainakin välillisesti kaupunkilaisia. Muutoin tapaukset päättyivät sota-oikeuden selvitettyväksi ja varmasti tapauksia on jäänyt myös paljon tulematta tietoon.

Hämeenlinnan kaupungissa ei esimerkiksi esiintynyt merkittävästi aktiivista vastarintaa miehittäjää kohtaan, toisin kuin pohjoisemmassa Suomessa ja myös jossakin määrin kaupungin lähiseuduilla ja muualla Hämeessä. Kansan, etenkin talonpoikaisväestön mielialan on yleisesti tulkittu antaneen mahdollisuuden kovaankin paikalliseen puolustautumiseen. Esimerkiksi Hämeenlinnaa ympäröivää maaseutuakin käsittelevissä paikallishistorioissa mainitaan, että halua puolustautumiseen ja sissisodan käyntiin olisi väestössä ollut.¹⁵⁷ Hämeenlinnan kaupungissa ei kuitenkaan esiintynyt mitään tämänkaltaiseen aktiiviseen vastarintaan viittaavaa. Passiiviseksi miehitysvaltaa koettelevaksi vastarinnaksi voidaan kuitenkin katsoa esimerkiksi haluttomuus ja suoranainen kieltäytyminen suorittaa vaadittavia kyydityksiä, josta maaherra Munck kirjoitti siviilikanslialle useampaan otteeseen.¹⁵⁸ Kuitenkaan kieltäytyjien motivaatio ei välttämättä ollut suoranaisesti venäläisvallan vastustaminen, vaan puhtaasi vaatimusten kokeminen kohtuuttoman raskaaksi suorittaa. Jonkinlaisesta vastarinnasta kieltäytyminen myös se, että kaupunkilaiset olivat myös esimerkiksi herjanneet venäläisten hautajaismenoja. Tämän johdosta komendantti Müller ilmoitti maistraatille, että vastaavissa tapauksissa kaupunkilaisia tulitaisiin jatkossa rankaisemaan. Maistraatti kehottikin kaupunkilaisia pidättäytymään tällaisesta toiminnasta kuulutuksessaan syyskuussa 1808.¹⁵⁹

Kaiken kaikkiaan kaupungissa ei ollut kuitenkaan levottomampaa kuin muuallakaan Etelä-Suomen miehityksessä kaupungeissa. Hämeenlinnassa ei raastuvanoikeudessa käsitelty ainuttakaan tapausta välittömästi sodan alkamisen jälkeen, joissa olisi ollut kyseessä siviileihin kohdistunutta väkivaltaa. Esimerkiksi Uusikaupungissa venäläiset sotilaat aiheuttivat paitsi aineellisia vahinkoja heitä majoittaneille kaupungin asukkaille myös muun muassa pahoinpitelivät yhden kaupungin raatimiehistä.¹⁶⁰ Tämänkaltaisia yhteisössä korkea-arvoisessa asemassa oleviin henkilöihin kohdistuneita väkivallantekoja ei kuitenkaan sattunut muuallakaan Etelä-Suomessa, kuten Helsingissä,

¹⁵⁷ Hiekkänen & Härme 1993, 396; Villstrand 2012, 290-292.

¹⁵⁸ Suomenmaan hallinnollista kirjeenvaihtoa osa 2, 8.10.1808

¹⁵⁹ HMA, Maistraatin pöytäkirjat 7.9.1808

¹⁶⁰ Kaukovalta 1929, 271.

Turussa tai Porvoossa.¹⁶¹ Oikeuteen asti edenneet tapaukset eivät olleet Hämeenlinnassakaan keskiössä, vaan enemmän huolta aiheutti venäläisen sotilaiden majoittaminen asukkaiden taloihin sekä elintarvikkeiden riittävyys.¹⁶² Samojen huolenaiheiden parissa kaupungin raati työskenteli myös Hämeenlinnassa.¹⁶³

3.2 Kaupungin virkamiehet yhteistyössä venäläisten kanssa

*”Muuten saatan mainita, että siisteys ja järjestys on aina vallinnut Hämeenlinnassa siksi kun venäläinen armeija hyökkäsi maahan ja että komentaja Cedergren on ollut liian hienotunteinen antaakseen minulle ja maistraatille minkäänlaisia käskyjä, koska komentajalla ei ole siihen oikeutta enkä minä eikä maistraatti ole hänen käskynalaisenaan”.*¹⁶⁴

Hämeenlinnan pormestari Josias Selin¹⁶⁵ esittää mielipiteensä kaupunginhallinnon toimintaan puuttumisesta Hämeen linnan venäläiselle komentajalle, kenraalimajuri Müllerille kirjoittamassaan kirjeessä lokakuussa 1808. Pormestarin vallitsevassa tilanteessa käyttämät huomattavan kovat sananmuodot kertovat hänen suuresta tyytymättömyydestään linnan komentajan puuttumisesta kaupungin legitiimien virkamiesten toimintaan. Ruotsalaisen varuskunnan komentaja ei ollut nähtävästi vastaavalla tavalla toiminut ja asiantilan muuttuminen aiheutti kaupungin virkamiehistössä ilmeistä tyytymättömyyttä. Kaupungin porvaristo oli Ruotsin vallan aikana kuitenkin valittanut linnan komentaja Nils Cedergrenin¹⁶⁶ sotilailleen myöntämistä käsityöläisammattien harjoittamisoikeuksista, mutta kaupungin hallintoon komentaja ei ollut nähtävästi ollut puuttunut. Kaupungin omat virkamiehet olivat toimineet jo miehityksen alkamisesta saakka parhaan kykynsä mukaan toimiakseen

¹⁶¹ Mäntylä 1994, 484-486; Hornborg 1950, 604-614, Nikula 1970, 779-782.

¹⁶² Mäntylä 1994, 484-486; Hornborg 1950, 604-614, Nikula 1970, 779-782.

¹⁶³ HMA, Maistraatin pöytäkirjat 8.9.1808.

¹⁶⁴ Lindeqvist 1926, 745.

¹⁶⁵ Josias Selin oli turkulaisen porvarisperheen jälkeläinen. Hän kouluttautui tuomariksi ja toimi sen jälkeen Turun hovioikeuden auskultanttina sekä Turun raastuvan-, kämnerin- ja aksiisioikeuksien pöytäkirjurina. Hänet valittiin Hämeenlinnan vt. pormestariksi ja 1799 ja virka vakinaistettiin 1801. Hän toimi virassa kuolemaansa asti vuoteen 1819. Lähde: Ylioppilasmatrikkeli Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Josias Selin.

¹⁶⁶ Nils Cedergren oli Ruotsin armeijan eversiluutnantti, joka toimi Hämeen linnan komendanttina vuosina 1796–1808. Riksarkivet, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=16554>

uuden esivallan käskyjen välittäjänä ja uhkasi myös kaupunkilaisia rangaistuksilla, mikäli nämä jättäisivät esimerkiksi heille kuuluneen majoitusvelvollisuuden täyttämättä. Tästä huolimatta kaupungin pormestari ei kuitenkaan suoranaisesti näytä pitäneen linnan komentajaa hänen esimiehenään, vaan välittäjänä tarvittiin luultavasti esim. maaherraa. Vaikka elo uuden käskyvallan alaisena päällisin puolin oli alkanut verrattain harmeitta, ei uuteen tilanteeseen kuitenkaan täysin ollut sopeuduttu vielä ensimmäisen sotavuoden lokakuussa.

Suomen sodan puhjettua ja eteläisen Suomen jouduttua nopeasti vihollisen miehittämäksi katsoivat säätyläiset ja muut korkeat suomalaiset virkamiehet parhaimmaksi jäädä toimipaikoilleen ja ryhtyä nopeasti yhteistyöhön miehittäjien kanssa. Hämeenlinnassa tätä suuntausta alkoi ajaa etenkin Uudenmaan ja Hämeen läänin maaherrana toiminut Johan Henrik Munck. Koska maaherran virkarakennus sijaitsi Hämeenlinnassa, oli hänellä todennäköisesti myös henkilökohtaisella asemallaan kaupungissa merkitystä sille, kuinka rauhallisena Hämeenlinna lopulta miehitysjakson aikana pysyi ja esivallan vaihto sujui paikallisesti hyvinkin kivuttomasti. Esimerkiksi kantaansa epäilevät porvarit olisi maaherran henkilökohtaisella vaikutuksella voitu saada liennyttämään kantaansa miehittäjää kohtaan. Toisaalta Munck myös välitti hallinto-organisaatiossa ylöspäin tietoa kaupungin porvarien vaikeuksista esimerkiksi majoitusten ja kyyditysvelvollisuuden toteuttamisessa mikä saattoi entisestään lisätä luottamusta uuteen hallintoon kaupunkilaisissa. Koska kaupungissa maaperä oli lähtökohtaisesti suopeampi uudelle esivallalle, oli järkevää keskittää rauhoittamistoimenpiteitä kaupunkiin ja hyödyntää sitä myös ympäröivän maaseudun väestön rauhoittamisessa.

Hämeenlinnan maistraatti ja raastuvanoikeus olivat kaupungin paikallishallinnon vakiintuneet instituutiot jo 1600-luvulta alkaen. Molempien toiminnan ytimessä oli kaupungin raati ja se oli kaupungin hallinnon keskeisin toimija.¹⁶⁷ Valtakunnan suurimmissa kaupungeissa maistraatit pyrkivät kehittämään toimintaansa ja erottamaan oikeudelliset tehtävät kunnallisista ja taloudellisista tehtävistä. 1800-luvun kuluessa maistraatit jakautuivatkin kahteen osastoon: raastuvanoikeuksiksi ja maistraateiksi. Maistraatin toimintaa kaupungeissa johti kunnallispuormestari ja raastuvanoikeutta puolestaan oikeuspuormestari. Molempia virkoja kuitenkin toteutti käytännössä kaupungin

---

¹⁶⁷ Portti: Maistraatit

pormestari, kuten oli myös Hämeenlinnassa.¹⁶⁸ Hämeenlinnan kaupungissa tässä tehtävässä toimi tuomari Josias Selin, joka valittiin kaupungin pormestariksi vuonna 1801.¹⁶⁹

Sekä maistraatissa että raastuvanoikeuksissa muina jäseninä toimivat joko vakituisesti toimeen palkatut raatimiehet, jotka kaupunkien porvarit joko äänestivät virkaansa tai valitsivat raadin jäsenet joukostaan yksimielisesti.¹⁷⁰ Pormestarin paikalle oli Hämeenlinnassa paljon hakijoita, samoin raatimiehen toimeen. Koska raatimiehet valittiin kaupungin porvarien joukosta, hakemiseen ei suurena motivaattorina ollut todennäköisestikään palkka, vaikka kenties silläkin oli vaikutuksensa. Raatimiehen toimenkuvaan liittyi kuitenkin kunniaa, eli sosiaalista ja yhteisöllistä pääomaa, joka sai varakkaampiakin kaupunkilaisia hakemaan virkaa.¹⁷¹

Hämeenlinnan maistraatissa sekä raastuvanoikeudessa raatimiehinä työskentelivät 1800-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä vakituisenomaisesti kaksi raatimiestä, raatimiehet Jacob Elias Granberg¹⁷² sekä Adam Ander.¹⁷³ Nämä kaksi paikallishallinnon virkamiestä istuivat käytännössä katsoen kaikissa maistraatin kokouksissa ja raastuvanoikeuden istunnoissa¹⁷⁴

Pormestari ja virassa olleet raatimiehet kaupungin paikallishallinnon rungon jo edellisen vuosisadan puolella. Kaupungin porvarien joukosta valittiin näiden lisäksi raatimiesten tehtävään myös muita henkilöitä tarpeen mukaan, kuten raatimies Jurvelin, joka ei kuitenkaan ollut istunnoissa ja kokouksissa läsnä kuin osassa.¹⁷⁵ Raastuvanoikeuden ja maistraatin toimintakyky varmistettiin tarvittaessa kutsumalla paikalle ylimääräisiä

¹⁶⁸ HMA, Raastuvanoikeuden varsinaisasiain pöytäkirjat 1806-1809, MP 1804-1808.

¹⁶⁹ Ylioppilasmatrikkeli, luettu 30.4.2019

¹⁷⁰ Räihä 2012, 52-53.

¹⁷¹ Lindeqvist 1926, 548-551.

¹⁷² Jacob Elias Granberg oli kotoisin helsinkiläisestä porvarisperheestä. Hän toimi Hämeenlinnan raatimiehenä vuodesta 1800 aina vuoteen 1855 saakka. Hän toimitti Hämeen linnan avaimet venäläisten joukkojen komentajalle näiden saavuttua kaupunkiin Suomen sodan alkupäivinä ja osallistui Porvoon valtiopäiville Hämeenlinnan edustajana. Tampereen seudun sukututkimusseura. Vuosikirja XXV: 1-2; <https://www.findagrave.com/memorial/38692190/jakob-elias-granberg>

¹⁷³ Adam Ander oli turkulaisen porvarisperheen jälkeläinen. Hän koulututtui tuomariksi ja toimi Turun hovioikeuden auskultanttina. Hän toimi Hämeenlinnan varapormestarina, notaarina ja raatimiehenä vuodesta 1795 kuolemaansa saakka 1810.

¹⁷⁴ HMA, Raastuvanoikeuden varsinaisasiain pöytäkirjat 1806-1809, Raastuvanoikeuden varsinaisasiain pöytäkirjat 1810-1812, Maistraatin pöytäkirjat 1804-1808.

¹⁷⁵ HMA, Raastuvanoikeuden varsinaisasiain pöytäkirjat 1806-1809, Maistraatin pöytäkirjat 1804.

raatimiehiä, kuten esimerkiksi Anders Tranberg.¹⁷⁶ Raatimiesten lisäksi maistraatin kokouksissa ja raastuvanoikeuden istunnoissa oli aina paikalla erikseen kutsuttu apujäsen. Apujäsenillä saattoi esimerkiksi olla jokin oikeudenistunnossa tarvittava erityisosaaminen. Esimerkiksi venäläismiehityksen alettua maaliskuussa 1808 apujäsenenä toimi usein kaupungin porvareista hatuntekijä Westin, koska tämä osasi sujuvasti venäjää.¹⁷⁷

Kaupungin raatimiesten tehtävässä palkka oli huono, joka oli aiempina vuosikymmeninä ajoittain esimerkiksi toimenhoidon leväperäisyytenä. Useimmilla raatimiehistä ei omaisuutta ollut kuin se välttämätön, jota he tarvitsivat elääkseen tai sitten he saattoivat olla jopa varattomia, kuten kaupungin pormestari kirjoitti kirjeessään Uudenmaan ja Hämeen läänin maaherralle vielä 1793.¹⁷⁸ Maistraatin ja raastuvanoikeuden istunnoissa syntyi usein vaikeuksia sen vuoksi, että raatimiehet eivät saapuneet paikoilleen tai olivat jäävejiä osallistumaan käsiteltäviin juttuihin. Silloin pormestari kutsui jonkun apujäsenen, mutta nämäkin välttelivät usein tätä ylimääräiseksi koettua velvollisuutta.¹⁷⁹

Tilanne kuitenkin parani Hämeenlinnassa 1700-luvun lopulta 1800-luvun ensimmäiselle vuosikymmenelle tultaessa, esimerkiksi Lindeqvist kuvaa tätä kaupunkihistoriassaan ennen kaikkea pormestari Selinin toimekkuuden aikaansaannokseksi. Myös raastuvanoikeuden toiminta näyttää vakiintuneen hyvin säännölliseksi viimeistään 1800-luvulla, kun oikeudenistuntoja järjestettiin jopa viikoittain ja paikalla olivat aina niin pormestari kuin kaupungin raatimiehet.¹⁸⁰ Raastuvanoikeuden istunnot ja maistraatin kokoukset järjestettiin vaihtelevissa tiloissa kuten esimerkiksi jonkun kaupungin porvarin kotona, mutta useimmiten maaherran virkarakennuksesta lainatuissa huoneissa.¹⁸¹ Raatihuoneelle oli varattu tontti kaupungin asemakaavasta, mutta rakennusta ei oltu saatu pystytettyä Suomen sodan alkamiseen mennessä.¹⁸²

Ruotsin armeijan liikekannallepano ja Pohjanmaan rykmentin majoittuminen Hämeenlinnan kaupunkiin ympäristöineen aiheutti toimia myös kaupungin maistraatissa.

¹⁷⁶ HMA, Maistraatin pöytäkirjat 12.1.1808.

¹⁷⁷ HMA, Raastuvanoikeuden varsinaisasiain pöytäkirjat 1806–1809, 2.11.1808.

¹⁷⁸ Lindeqvist 1926, 548-551.

¹⁷⁹ Lindeqvist 1926, 552.

¹⁸⁰ HMA, Raastuvanoikeuden varsinaisasiain pöytäkirjat 1806–1809.

¹⁸¹ Lindeqvist 1926, 551.

¹⁸² Liite 1. Charta öfver Tavastehus nya Stadstomter, Plantagier, Kryddegårdar och ängsdelar inom Canalen.

Komentaja Af Klerckerin käskystä maistraatti määräsi kaupungin halukkaita porvareita järjestämään armeijan upseereille ja päällystölle ravintoloita kaupungin taloista.¹⁸³ Lisäksi maaliskuussa 1808 maistraatin päätöksellä alettiin kaupungissa leipoa leipää kaupunkiin majoittuneen sotaväen tarpeisiin. Tämä tehtävä jaettiin siihen halukkaille kaupunkilaisille.¹⁸⁴ Ruotsalaisten vetäytyminen kaupungista alkoi muutamaa päivää myöhemmin ja ohjeistuksena oli, että mikäli leivottuja leipiä ei voitaisi toimittaa armeijalle kuten sovittu, oli ne toimitettava varastoon Hämeen linnassa.¹⁸⁵

Maaliskuun seitsemännen päivän iltana venäläiset joukot saapuivat Hämeenlinnaan. Seuraavana päivänä raatimies Jacob Elias Granberg luovutti Hämeen linnan avaimet venäläisille ja linnan komendantiksi käskettiin muutamaa päivää myöhemmin keisarillisen armeijan kenraalimajuri Müller, joka jatkoi tehtävässä koko Suomen sodan ajan.¹⁸⁶ Suomeen hyökänneen Venäjän armeijan ylipäällikkö, kreivi Friedrich Wilhelm Buxhoevden saapui kaupunkiin puolestaan kymmenentenä maaliskuuta. Hänen henkilökohtaisesta käskystään maistraatin oli ryhdyttävä toimenpiteisiin, jotta kaupungissa ja sen lähiympäristössä leivottaisiin leipää Venäjän armeijan tarpeisiin.¹⁸⁷ Venäläiset ottivat paikallisen hallinnon toimijat siis käyttöönsä vain muutamaa päivää vallan vaihtumisen jälkeen ja Hämeenlinnan kaupunki muodostui tärkeäksi hallinnolliseksi keskuksesi uuden esivallan ottaessa alueita osaksi keisarikuntaa. Kaupungin hallinnollisten elinten käyttäminen vallan välineenä oli suoraa seurausta venäläisten käskystä harjoittaa aktiivista rauhoittamispolitiikkaa, sillä paikallisväestöltä oli kenties helpompi vaatia kontribuutioita näille tuttujen virkamiesten välityksellä. Näin myös osoitettiin paikallisille osana rauhoituspolitiikkaa, että paikalliset saivat itse olla mukana osallisina hallinnossa eikä näitä suoranaisella pakolla alistettaisi uuden esivallan alaisiksi.

Hämeenlinnan maistraatti jatkoi käytännössä katsoen keskeytymätöntä toimintaansa heti venäläisten saapumisen jälkeen. Miehittäjä otti paikallishallinnon välikädekseen hyvin pian saapumisensa jälkeen turvatakseen oman sotaväensä huoltoa. Kuitenkin maistraatti

---

¹⁸³ HMA, Maistraatin pöytäkirjat 27.2.1808.

¹⁸⁴ HMA, Maistraatin pöytäkirjat 27.2.1808.

¹⁸⁵ HMA, Maistraatin pöytäkirjat 27.2.1808, myös Lindeqvist 1902

¹⁸⁶ Lindeqvist 1926, 735-740, Lappalainen 2007, 68.

¹⁸⁷ Lindeqvist 1926, 740; HMA, Maistraatin pöytäkirjat 11.3.1808.

jatkoj pian normaaliksi katsottavaa toimintaansa esimerkiksi kaupungin köyhäinhoidon järjestämisessä.¹⁸⁸ Uuden keskusvallan edustajien läsnäolo on kuitenkin nähtävissä ja esimerkiksi kesällä 1808 linnan komentaja Müller antaa suoran määräyksen maistraatille rakennusten siirtämiseksi kaupungin alueella.¹⁸⁹ Tällainen ei miellyttänyt kaupungin virkamiehiä, kuten aiemmin lainatusta pormestari Selinin kirjeestä käy ilmi, sillä linnan komentajalla ei ollut laillisiksi katsottuja valtuuksia puuttua kaupungin hallinnon toimintaan.¹⁹⁰

On huomionarvoista, että vaikka venäläiset olivat jo etukäteen suunnitelleet, että kaikki mahdollinen on tehtävä paikallisen väestön pitämiseksi rauhallisena, ei tämä käytännössä ollut aina mahdollista. Sekä kaupungin virkamiehet että toisaalta linnan venäläinen komentaja ovat katsoneet oman asemansa paikallishallinnon toimijoina legitiimiksi ja täten olevansa todellisessa valta-asemassa kaupungissa. Kaupungin virkamiehet vetosivat olemassa oleviin lakeihin ja privilegioihin, olihan heidän asemansa luvattu säilyttää jo sodan alkaessa ja tätä vahvistettiin Suomen lähetyskunnalle annetuilla lupauksilla sekä sinetöitiin Porvoon maapäisillä. Venäläisten linnan komendantilla sen sijaan oli kaupungissa eittämättä sotilaallinen ylivalta ja hänen asemansa voi katsoa olleen täten etenkin sotatoimien ollessa vielä Suomen alueella de facto myös kaupungin komentaja. Tätä tulkintaa tukee myös hänen osallistumisensa maistraatin istuntoihin joko itse tai paikallismajurinsa välityksellä ja olihan hänellä tarpeen niin vaatiessa myös takanaan voimaa toteuttaa käskynsä, vaikkei voimakeinoin Hämeenlinnassa tarvinnutkaan turvautua. Esimerkiksi muualla Suomen alueella Venäjän armeija suitsi väestön aktiivista vastarintaa jopa kuolemanrangaistuksen uhalla ja kapinoitsijoiden teloituksia nähtiin esimerkiksi Pohjanmaan Lapväärtissä kesäkuussa 1808.¹⁹¹

Tällaisessa tilanteessa ristiriidoilta ei varmasti voitu kokonaan välttyä. Huolimatta paikallisten ja miehittäjien oikeustajun eroavaisuuksista toiminta sinänsä on paikallishallinnon osalta melko häiriötöntä. Myös kaupungin raastuvanoikeus jatkoi toimintaansa verrattain normaalisti.¹⁹²

¹⁸⁸ HMA, maistraatin pöytäkirjat 30.4.1808.

¹⁸⁹ HMA, maistraatin pöytäkirjat 2.7.1808.

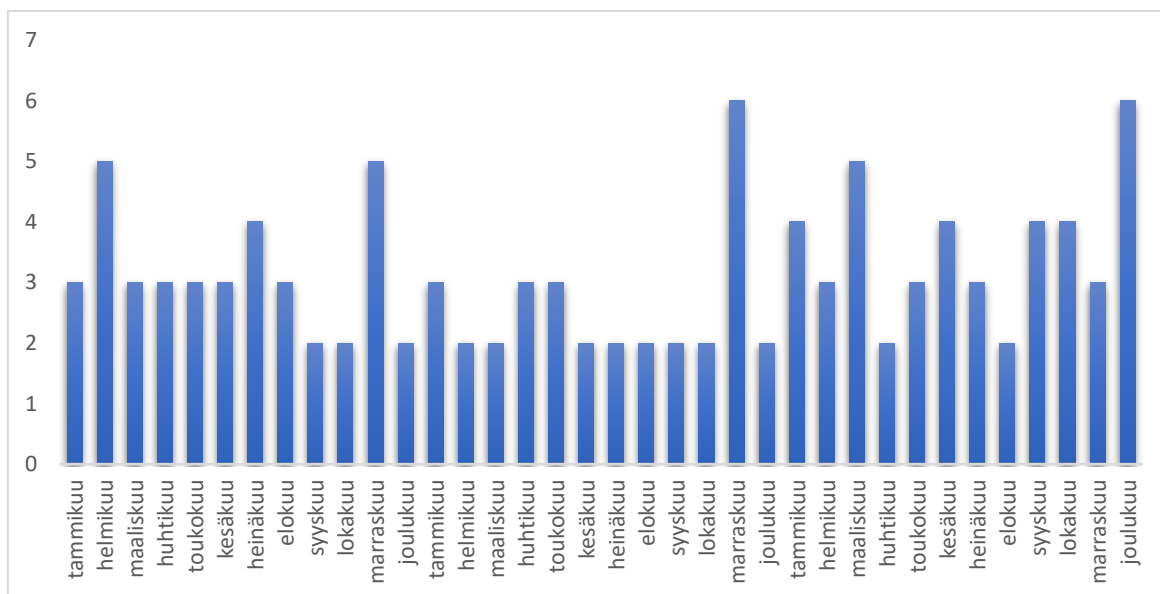
¹⁹⁰ Lindeqvist 1926, 745.

¹⁹¹ Villstrand 2012, 290-291.

¹⁹² HMA, maistraatin pöytäkirjat 1808, Raastuvanoikeuden varsinaisasiain pöytäkirjat 1808-1809.

TAULUKKO 1. Hämeenlinnan raastuvanoikeuden käsittelypäivät vuosina 1807–1809.

Lähteet: Hämeenlinnan raastuvanoikeus. Hämeenlinnan raastuvanoikeuden arkisto: Raastuvanoikeuden varsinaisasiain pöytäkirjat (1806–1809), Raastuvanoikeuden varsinaisasiain pöytäkirjat (1810–1812).

Hämeenlinnan raastuvanoikeuden käsittelypäiviä tarkastelemalla voidaan saada käsitystä siitä, millaiseksi oikeudenjako kaupungissa muodostui Suomen sodan aikana. Taulukossa rauhan aikaisena verrokkina toimii vuosi 1807. Raastuvanoikeus istui tällöin keskimäärin kolme kertaa kuukaudessa käsittelemässä riita- ja rikosjuttuja, hallinnollisten asioiden tapahtumien käsittelyn tapahtuessa maistraatinkokouksissa. Suomen sodan syttyminen vuonna 1808 ei aiheuttanut oikeudenistuntojen määrässä välitöntä vähentymistä, vaikka huomionarvoista onkin istuntopäivien vakiintuminen keskimäärin kahteen kuukaudessa vuonna kevään, kesän ja syksyn ajaksi. Tuolloin Suomen sotaa käytiin nimenomaisesti Suomen alueella ruotsalaisten vastahyökkäyksen alettua loppukeväästä, ja tilanne palautuu myös raastuvanoikeuden istuntopäivien osalta suunnilleen rauhanaikaa vastaavaan tilaan sotatoimien laannuttua Suomessa ja siirryttyä Länsipohjaan vuoden loppuun mennessä. Käytännön syitä tälle sinänsä vähäiselle, mutta kuitenkin huomattavalle ilmiölle on mahdollista tulkita myös peilaamalla sitä ajankohtaansa.

Yhtenä selityksenä voisivat olla vaikkapa lisääntyneet rasitteet siviiliväestölle sodan ollessa Suomen alueella kiihkeimmillään, kun esimerkiksi elintarvikkeita tuli hankkia entistä enemmän venäläiselle sotaväelle ja tämän järjestämiseen kului huomattavan suuri osa kaupungin voimavaroista, kun rintama oli lähellä ja täydennyksiä hoidettiin Hämeenlinnan kautta. Myös armeijan kyyditykset lankesivat kaupungin porvareille ja raatimiehiä käytettiin kyyditysmääräysten välittäjinä venäläisten ja paikallisten välillä. Lisäksi kyse voi olla myös yksinomaan poikkeamasta, joten tutkimustuloksen vahvistamiseksi määrällinen tarkastelu pitäisi ulottaa vieläkin pidemmälle aikavälille. Todennäköisintä on kuitenkin resurssina toimimisen vaikutus paikallishallinnon toimintakykyyn.

3.3 Uskollisuudenvalat ja hyötyminen

Hämeenlinnan kaupunkilaiset tulivat toukokuussa 1808 vaikean valinnan eteen, sillä venäläiset alkoivat vaatia kaikilta yli 15 vuotta täyttäneitä miehiä antamaan uskollisuudenvalan Venäjän keisarille.¹⁹³ Uskollisuudenvalan antaminen ei 1800-luvun alussa ollut kevyt tapahtuma, vaan tuolloin uskollisuuden vannominen hallitsijalle oli verrattavissa valtiolle annettavaan valaan. Koska valtakunta oli edelleen toukokuussa 1808 sotatilassa, eikä sodan voittaja ollut vielä tuolloin täysin selvä, oli kaupunkilaisille suuri kysymys vanna uskollisuutta Venäjän hallitsijalle. Henkilökohtaiselle pohdiskelulle oli paikkansa, sillä niin kauan kuin sota oli käynnissä, ei alamailla ollut perustetta luopua alamaisuudestaan Ruotsin kuninkaalle. Käytännössä uskollisuuden vannominen sodan aikana Venäjän hallitsijalle tarkoitti ainakin periaatteessa selän kääntämistä kuninkaalle ja näin ollen jopa maanpetosta.¹⁹⁴

Buxhoevedenin siviilikanslia lähetti maaherra Munckille kirjeellään käskyn 11. toukokuuta uskollisuudenvalojen suorittamisesta hänen hallintoalueellaan. Käytännössä tämä tarkoitti, että uskollisuudenvalat tulitisiin antamaan kirkoissa seuraavien sunnuntaijumalanpalvelusten jälkeen.¹⁹⁵ Lisäksi vaadittiin, että Hämeenlinna tulisivat uskollisuutensa vannomaan lähipitäjien papit, jotta nämä voisivat tämän jälkeen suorittaa

¹⁹³ von Bonsdorff 1929, 354-356; Villstrand 2012, 291-295.

¹⁹⁴ Karonen 2008, 4-7. Villstrand 2012, 291-295.

¹⁹⁵ Suomenmaan hallinnollita kirjeenvaihtoa osa 1, 118.

omissa maaseurakunnissaan suorittaa valojen ottamisen sen jäseniltä. Lisäksi papeilla oli paikallisesti hyvin huomattava vaikutusvalta, sillä he edustivat korkeimpien hallinnon virkamiesten ohella esivaltaa toimialueillaan. Hämeenlinnan kirkkoherra Zacharias Cygnaeuksen tehtäväksi tulikin näin lieventää seurakuntalaistensa asenteita venäläisiä kohtaan ja taivuttaa nämä antamaan uskollisuudenvala hallitsijalle. Jo 12. toukokuuta hän saarnasi seurakunnalleen Hämeenlinnan kirkossa tekstinä *"Tämä asia on tullut Herralta, sen tähden emme taida sitä vastaan puhua"*.¹⁹⁶ Kirkkoherra tarttuikin näin toimeensa tarmokkaasti ja onnistuikin osaltaan hänelle annetussa tehtävässä huomattavan hyvin. Toisaalta on myös muistettava, että kaupungissa ja sen lähistöllä oli myös huomattavia armeijan joukkoja, joten vaihtoehtoakaan kaupunkilaisilla tuskin olisi ollut. Venäläisten antamana vaihtoehtona olisi kaupunkilaisille ollut myös uskollisuudenvalojen antaminen oikeusistuimissa, kuten etenkin Pohjanmaalla, mutta myös Hämeessä toimittiin, kun talonpoikaisväestö ei halunnut sovinnolla luopua uskollisuudestaan Ruotsin kuninkaalle.¹⁹⁷ Kuitenkin, kun muualla Suomessa ja etenkin lähempänä sotatoimialueita uskollisuudenvalojen vastustamisesta tuli väestön tärkeä passiivisen vastarinnan muoto, sujui niiden antaminen Hämeenlinnassa hyvinkin kivuttomasti.¹⁹⁸

Kun papit ja aatelismiehet olivat ensinnä vannoneet uskollisuudenvalansa keisarille, olivat tämän jälkeen vuorossa kruunun virkamiehet ja kaupunkien maistraattien jäsenet. Tämän jälkeen Hämeenlinnassa valansa antoiva kaupungin porvarit ja lähipitäjien lautamiehet, myöhemmin talonpojat ja muiden ryhmien edustajat. Uskollisuudenvalatilaisuudet pidettiin Hämeenlinnan kirkossa toukokuun kahtena viimeisenä sunnuntaina kirkkoherra Cygnaeuksen johdolla. Hän puhui tilaisuuksissaan vahvasti uskollisuudenvalojen antamisen puolesta ja perusteli niiden ottamista muun muassa esi-isien 1700-luvun miehitysjaksojen aikana paikoin antamista uskollisuudenvaloista keisarille. Tämän lisäksi kirkkoherra Cygnaeus tiettävästi kysyi seurakunnaltaan jumalanpalveluksen yhteydessä *"Onko meidän mahdissamme kiistää voittajilta kuuliaisuus?"*.¹⁹⁹ Tämänkaltaisten keinojen käyttäminen paljastaa, että kirkkoherra Cygnaeus kuului luultavasti siihen ylempien säätyläisten osaan, joka 1700-luvun lopulta saakka ei uskonut Ruotsin kruunun kyvykkyyteen puolustaa Suomen aluetta

---

¹⁹⁶ Heikkilä 1989, 108-112.

¹⁹⁷ Lappalainen 2008, 81; Villstrand 2012, 292.

¹⁹⁸ Villstrand 2012, 293-295.

¹⁹⁹ Karonen 2008, 4-7.

ja täten tie Venäjän keisarin alaisuuteen oli mielipiteissä jo loiventunut. Vaikka sotaa oli käyty vasta muutamia kuukausia ja Ruotsin armeijan kesähyökkäyskin oli vasta alkamassa, viittasi kirkkoherra venäläisiin jo tässä vaiheessa voittajina.

Yksittäisistä henkilöistä kaupungissa kirkkoherra Cygnaeuksella kuten papistolla yleisesti Suomen sodan aikana oli suuri vaikutus olojen rauhoittamiseen paikallisyhteisön sisältä käsin.²⁰⁰ Maaherra Munckin ohella Cygnaeus toimi välittäjän roolissa uuden esivallan ja hämeenlinnalaisten välissä. Lisäksi hän piti huomattavan tiivistä yhteyttä esimerkiksi armeijan ylipäällikkö von Buxhoevedeniin. Näin hämeenlinnalaisilla oli sodan aikana yhteys välillisesti jopa suoraan hallitsijaan. Cygnaeus saavutti onnistuneella toiminnallaan venäläisten luottamuksen ja sai keisarin armosta tilaisuuden anoa jotakin suosionsoitusta. Cygnaeus pyysi kuitenkin, että hänelle itselleen suunniteltu osoitus kohdistuisi hänen sijastaan koko kaupunkiin. Kirkkoherra esittikin 31.5.1808 maaherran kirjeen liitteeksi laatimassaan ehdotelmassa, että lähellä kaupunkia sijainnut Hätilän virkatalo luovutettaisiin kaupungille köyhäin lastenkodin perustamista varten ja että kaupunkiin perustettaisiin synnytyslaitos.²⁰¹ Samaista virkataloa toivoivat myöhemmin kaupunkiin liitettäväksi myös porvarit, joskaan nämä toiveet eivät kumpikaan toteutuneet. Lisäksi Cygnaeus anoi, että seurakunta saisi uudelta hallitsijalta 3000 bancoruplaa²⁰² kaupungin kirkon rakennuksesta aiheutuneiden velkojen maksuun. Summaa oli pyydetty jo Ruotsin vallan aikana Kustaa IV Aadolfilta, mutta rahat olivat jääneet toimittamatta. Toimitettuaan von Buxhoevedenin vaatiman selonteon seurakunnan tileistä nämä varat myönnettiin kaupungin seurakunnalle. Hämeenlinnassa ei kuitenkaan päästy yksimielisyyteen siitä, tulisiko varat käyttää kirkkorakennuksen viimeistelyyn vai johonkin muuhun ja asiaa jouduttiin pohtimaan pitkälle vuoden 1809 puolelle. Lopulta Hämeenlinnaan asettunut kenraalikuvernööri Sprengtporten katsoi, että seurakunta voisi käyttää rahat haluamallaan tavalla. Kirkkorakennuksen rakentamisen kulujen kattamisen lisäksi kirkkoherra Cygnaeus piti mahdollisena käyttää saatua lahjoitusta myös kaupungin köyhäinhoidon tilanteen parantamiseksi. Kirkkoherra oli jo ennen sotaa ollut huolissaan köyhäinhoidon riittävydestä, ja anoikin kaupungin kassasta

---

²⁰⁰ Villstrand 2012, 294-295.

²⁰¹ Lindeqvist 1926, 752-755; Suomenmaan hallinnollista kirjeenvaihtoa osa 2, 190.

²⁰² Summa vastasi noin 2000 riikintaaleria, eli nykyrahassa 24 000 euroa. Lähde <http://www.historicalstatistics.org/Currencyconverter.html>

varoja köyhäinhoidosta aiheutuneiden maksujen kattamiseksi huhtikuussa 1808.²⁰³ Maistraatti kuitenkin lykkäsi asiaa aina vuoden loppuun saakka ja onkin ilmeistä, että sotakesän aiheuttamat rasitukset painoivat tällaisten asioiden hoitoa taka-alalle. Vasta vuoden viimeisessä maistraatin kokouksessa joulukuun 30. päivänä 1808 maistraatti myönsi seurakunnalle varoja köyhäinhoidon järjestelyihin.²⁰⁴

Tämänkaltaisen lahjoituksen tekeminen ei varmasti ollut täysin vilpitön toimi venäläisiltä, vaan sen varmastikin katsottiin voivan luoda kaupunkilaisinten mieliin kuvaa suopeasta hallitsijasta. Toisaalta tämä oli anomuksessa ollut myös kirkkoherra Cygnaeuksen peruste: *Nämät keisarilliset hyvättyöt vetäisivät tuon auliin hallitsijan puoleen kaikkien sydämet tässä kaupungissa, jonka Kustaa III perusti. Minun saarnoillani rauhallisuudesta, alamaisuudesta, taipuvaisuudesta kiitollisuudesta olisi, jos sellainen armonosoitus tulisi seurakunnan osaksi, toista vertaa suurempi vaikutus — ja minun iloni tulisi täydelliseksi.*²⁰⁵ Näin hän haki hyötyä seurakunnalleen ja kaupungilleen uudelta hallitsijalta, koska katsoi tämän olevan myös venäläisten intresseissä. Varmasti tällaisen lahjoituksen antaminen ainakin jossain määrin toimi erinomaisena vaikuttimena kaupunkilaisten mielialoihin. Myöhemmin kirkkoherra sai myös henkilökohtaisen ansiomerkin toiminnastaan ja edelleen paikan Hollolan kirkkoherrana 1811. 1819 Cygnaeus nimitettiin Porvoon kirkkoherraksi ja edelleen vuonna 1820 keisari nimitti hänet Pietarin ensimmäiseksi ja viimeiseksi luterilaiseksi piispaksi ja valtakunnan ylikonsistorin esimieheksi.²⁰⁶ Urakehitystä ei haitannut rauhoittamispolitiikan välikätenä toiminen Suomen sodan aikana, vaan tällaisista toimeliaisuudesta keisarin vallan vakiinnuttamiseksi palkitseminen kuuluikin venäläisten rauhoittamispolitiikkaan. Toisaalta siis kirkkoherran merkitystä olojen vakiinnuttamisessa ajoivat venäläiset, toisaalta henkilökohtaisen ja yleisen hyödyn tavoittelu.

Hyödyn, etenkin taloudellisen hyödyn, hakeminen ei kuitenkaan ollut aikalaisilta mitenkään poikkeuksellista. Päinvastoin individualistinen hyötyajattelu kuului vapauden ajan ajatusmaailmaan jo Ruotsin vallan aikana. Suomessakin esimerkiksi Anders

²⁰³ HMA, maistraatin pöytäkirjat 1804–1808, 30.4.1808

²⁰⁴ HMA, maistraatin pöytäkirjat 1804–1808, 30.12.1808

²⁰⁵ Lindeqvist 1902, 24–25.

²⁰⁶ Kansallisbiografia <https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/9551>

Chydeniuksen ajatusten mukaan hallinnon tuli taata alamaisilleen vapaus esimerkiksi ammatinharjoittamiseen. Säätyläisissä tämä ajoikin ajattelua siihen suuntaan, että hallitsijaakin enemmän lopulta arvostettiin enemmän omia tuloja ja mukavuutta. Tämä saattoi olla ristiriidassa hallitsijalle vannotun uskollisuuden kanssa, mutta lopulta tämänkaltainen ajattelu saattoi myös pehmentää tietä uskollisuuden vannomiselle uudelle hallitsijalle, kunhan tämä takaisi vapauden esimerkiksi ammatinharjoittamiseen.²⁰⁷ Tämä voi myös osaltaan selittää, miksi Hämeenlinnassa uskollisuudenvalan vannominen keisarille ei lopulta aiheuttanut suurtakaan vastustusta, vaikka periaatteessa liikuttiin jopa maanpetoksen tiellä.

Myös Hämeenlinnassa porvarissääty tai siihen pyrkivät hakivat hyötyä uudesta tilanteesta ja myös rauhoittamispolitiikan rajoja tietyllä tavalla koeteltiin. Koska kaupunki ei ollut Ruotsin vallan aikana kasvanut taloudellisesti merkittäväksi keskuksesi vaan oli jäänyt rannikkokaupunkien, kuten Turun, varjoon saattoi uusi tilanne näyttää porvariston silmissä hyvinkin houkuttelevalta. Esimerkiksi maakaupan suuntaaminen Pietariin ja siten Hämeenlinnan merkittävyyden kasvu saattoi loiventaa kaupunkilaisten asennoitumista tilanteeseen.

Uudesta tilanteesta haettiin hyötyä kaupungissa myös jossakin määrin arveluttavin keinoin. Lokakuussa 1808 maistraatin istunnossa käsiteltiin käsityöläisten hakemuksia ammatinharjoittamiseksi Hämeenlinnan kaupungissa. Käsiteltävänä oli muun muassa farmasian oppilas Henric Johan Kjöllnerfeldtin lupa-anomus perustaa kaupunkiin toinen apteekkiliike. Tällainen yritys ei olisi normaalioloissa edennyt varmasti ollenkaan, sillä apteekkarin toimen harjoitus oli privilegioitua toimintaa ja pienessä kaupungissa toimi jo yksi apteekkiliike. Maistraatti katsoi olevansa pakotettu pyytämään asiassa kaupungin apteekkari Bjuggin lausuntoa asiassa.²⁰⁸ Erikoisen tapauksesta teki se, että Kjöllnerfeldt ei osoittanut anomustaan maistraatille, vaan alun perin suoraan kaupungissa tuolloin olleelle ylipäällikkö von Buxhoevedenille. Tämän vuoksi maistraatti katsoi olevansa jäävi käsittelemään farmasian oppilaan hakemusta.²⁰⁹ Tapaus osoittaa, että uudessa tilanteessa myös tapahtui yrityksiä rikkoa vakiintunutta järjestystä henkilökohtaisen hyödyn nimissä ja pyrkiä käyttämään uutta esivaltaa ja tässä tapauksessa suoraan ylipäällikköä omien

---

²⁰⁷ Tommila 2008, 83–85.

²⁰⁸ HMA, Maistraatin pöytäkirjat 1804–1808, 7.10.1808

²⁰⁹ HMA, Maistraatin pöytäkirjat 1804–1808, 7.11.1808

tavoitteiden saavuttamiseksi. Kreivi von Buxhoeveden kuitenkin palautti asian käsittelyn kaupungin maistraatille maaherran välityksellä, mikä varmasti viisasta olikin kaupungin porvariston rauhallisena pitämiseksi. Ei olisi varmastikaan ollut venäläisten etujen mukaista aiheuttaa pahaa verta privilegoidussa porvarisäädystä sen enempää, kuin minkä vaikkapa majoitus ja kyyditysvelvollisuus jo ennestään sai aikaan.²¹⁰ Lopulta kaupungin maistraatti ratkaisi tapauksen todeten, ettei kaupungissa ole tarvetta toiselle apteekkiliikkeelle eikä hakija sen mielestä täyttänyt voimassa olevien kuninkaallisten asetusten asettamia vaatimuksia ammatinharjoittamista koskien.²¹¹ Tapaus korostaa paitsi sitä, että venäläisille vielä marraskuussakin oli erittäin tärkeää pitää kaupunkiporvaristo rauhallisena, mutta se osoittaa myös kaupungin maistraatin aseman paikallishallinnon merkittävimpänä toimielimenä olleen kiistaton, eikä armeijan ja hallituskonseljin ylipäällikkö halunnut puuttua tai ohittaa sitä kaupunkia koskevassa päätöksenteossa. Paikallinen hallintokoneisto oli integroitu legitiimiksi osaksi uutta esivaltaa, joka Suomessa valtaa piti.

---

²¹⁰ HMA, Maistraatin pöytäkirjat 1804–1808, 18.11.1808

²¹¹ HMA, Maistraatin pöytäkirjat 1804–1808, 7.11.1808; HMA, Maistraatin pöytäkirjat 1804–1808, 18.11.1808

4. Päätäntö

Suomen sodalla oli suuri vaikutus siviiliyhteiskuntaan ja näin oli etenkin Hämeenlinnassa, jossa rauhan rakentaminen jouduttiin aloittamaan sotatilan ollessa yhä käynnissä. Paikallisyhteisössä kamppailtiin siis paitsi sodanajan jälkeisten ongelmien, mutta myös suoranaيسessa sotatilassa vallitsevien ongelmien kanssa. Hämeenlinnalainen paikallisyhteisö toimi armeijoiden resurssina samanaikaisesti, kun rauhaa rakennettiin ja yhteiskuntaa siirrettiin Venäjän keisarin alamaisiksi. Tämä asetti niin paikallisyhteisölle kuin rauhantilan saavuttamiselle moninaisia haasteita.

Tutkimukseni tärkeänä kontekstina sekä teoreettisena mallina toimi rauhaan palaamisen sekä rauhankriisin tutkimuksellinen viitekehys, jonka viisi kohtaa ovat 1) Yleinen demobilisointi, eli yhteiskunnan ja varsinkin sotalaitoksen palauttamisen rauhantilaan 2) Yhteiskunnan yleinen rauhoittaminen, johon liittyy mm. valtiovallan legitimitietin ylläpitoon tai vahvistamiseen liittyviä seikkoja sekä mm. sotaan syyllisten henkilöiden rankaiseminen 3) sodasta palanneiden veteraanien integroiminen takaisin osaksi siviiliyhteiskuntaa 4) sodasta kärsineiden ryhmien kuten sotainvalidien ja -leskien tukeminen sodanjälkeisessä ajassa ja 5) sodan aiheuttamien henkisten vaurioiden minimoiminen.²¹² Tutkimustulosteni mukaan tarkastellulla ajanjaksolla Hämeenlinnan kaupungissa nousi etenkin yhteiskunnan yleinen rauhoittaminen huomattavan merkittäväksi, sillä valtiovallan (tässä tapauksessa uuden valtiovallan) legitimointi alkoi paikallisyhteisön tasolla käytännössä katsoen jo viikko sen jälkeen, kun uusi valtiovalta oli saapunut kaupunkiin Venäjän keisarillisen armeijan muodossa.

Yleinen demobilisointi suoritettiin Suomessa vasta sodan päättymisen jälkeen, kun Ruotsin vallan aikainen ruotuarmeija lakkautettiin. Tämä aiheutti myöhemmin ongelmia maahan palanneille ruotusotilaille, sillä ruotutorpat eivät aina siirtyneet takaisin rivimiesten omaisuudeksi ja näiden asuminen ja elanto piti turvata. Työni ajallisella tarkastelujaksolla tämä ei kuitenkaan vielä tullut ongelmaksi, sillä suuri osa suomalaisista ruotusotilaista oli yhä Ruotsissa.²¹³ Pohdintaa 1809 oli kuitenkin upseerien virkatalojen

---

²¹² Karonen 2018, 2-3.

²¹³ Suomenmaan hallinnollista kirjeenvaihtoa 1808 osa 2. Maaherra Munck lähetti 2. tammikuuta kirjeen siviilikanslialle, jossa avasi keskustelun niiden ruotsin armeijan sotilaiden kohtalosta, jotka palasivat Suomeen ja vannoisivat uskollisuuttaan uudelle hallitsijalle.

kohtalosta, sillä näiden aatelissäätöön kuuluvien omaisuuden turvaaminen nousi kysymykseksi.²¹⁴ Sodan henkisten vaurioiden minimoimiseksi voidaan katsoa paikallisväestön pelkojen rauhoittaminen vallan vaihdon jälkeen. Suomalaisilla oli tuolloin historiallisesti pätevät syyt pelätä venäläisiä, sillä isovihan ja pikkuvihan aikaiset raakuudet olivat yhä kirkkaana kansan mielissä. Hämeenlinnassakin väestö piiloutui Venäjän armeijan saapuessa taloihinsa ja varautui pahimpaan, mutta rauhoittamisen tähden venäläisiltä oli ankarasti kielletty tarpeettomat vahingonteot. Myös kaupungissa liikkunut huhu kaupungin polttamisesta maaliskuussa lietsoi pelkoa kaupungissa, mutta tältä katkoivat siivet venäläisten ja paikallishallinnon toimijoiden toimenpiteet.

Sotatilan aiheuttama kaupungin asema Keisarillisen armeijan resurssina toimimisena toi mukanaan erilaisia rasituksia. Hämeenlinnassa kyyditykset olivat suuri rasite sen asukkaille, sillä kaupunki sijaitsi venäläisten huoltoreittien risteyspaikassa ja sen läpi kulki koko sodan ajan paitsi armeijan joukkoja myös armeijan tarvitsemat varusteiden ja elintarvikkeiden sekä rehun kuljetukset liikkuiivat kaupungin kautta rintaman eri osille. Hämeenlinnan porvareiden ylläpitämä kestikievari joutui huomattavan suuren rasituksen alaiseksi. Tämän lisäksi majoitus jäi kaupungin porvareiden rasitteeksi koko sodan ajaksi ja jatkui myös sen jälkeen autonomian alkuvuosina. Kaupungin porvarit valittivatkin näiden velvollisuuksien rasituksista maaherralle toistuvasti sekä pyrkivät niitä kiertämään mahdollisuuksien mukaan. Maaherra puolestaan esitti edelleen kaupunkilaisten huolia kirjeissään siviilikanslialle. Lisäksi kirkkoherra piti omalla kirjeenvaihdollaan tiivistä yhteyttä uuteen hallintoon. Näin hämeenlinalaisilla olikin kuin varkain oma vaikutuskanavansa uuden esivallan suuntaan, vaikka kaikkia ehdotuksia ja toisaalta valituksia eivät venäläiset katsoneet tarpeelliseksi kuulla. Kaupunkilaiset pyrittiin tarpeen tullen palauttamaan järjestykseen ja toimimaan hallinnon intressien mukaisesti näiden omien, paikallisten hallintoviranomaisten kautta, mutta kannustimena toimi varmasti myös kaupunkiin ja sen vieressä sijainneeseen Hämeen linnaan sijoitetut huomattavat sotavoimat.

Rauhan rakentamisen keskiössä Hämeenlinnassa kuten muuallakin Etelä-Suomessa oli venäläisten aktiivinen rauhoittamispolitiikka. Tämän tärkeimpänä osana olivat jo ennen sotaa annetut julistukset, joiden mukaan siviiliväestöä tulitisiin kohtelevaan hyvin ja

---

²¹⁴ Suomenmaan hallinnollista kirjeenvaihtoa osa 2, 435.

venäläisiä sotilaita oli kielletty aiheuttamasta näille tarpeetonta harmia tai aineellista vahinkoa. Myös kaikki armeijan suorittamat elintarvikkeiden, rehun ja varusteiden kontribuutioina suoritettavat pakko-otot luvattiin korvata väestölle täysimääräisesti ja elokuussa 1808 muodostettiin myös komitea tutkimaan ja myöntämään korvauksia väestölle aiheutuneista aineellisista menetyksistä. Lisäksi säätyjen privilegit, sekä Ruotsin ajan lait päätettiin pitää entisellään, vaikka lopullinen vahvistus tälle saatiinkin vasta Porvoon valtiopäivillä. Lisäksi venäläiset pyrkivät osoittamaan paikallisväestölle, että vallinneita oloja kunnioitettiin esimerkiksi jättämällä paikalliset hallintoelimet toimivaltaisiksi ja ottamalla ne kiinteäksi osaksi armeijan huoltoa sekä siviilihallintoa.

Hämeenlinnan kaupungissa rauhoittamispolitiikan välittäjiksi tulivat kaupungissa virkataloan pitänyt maaherra Johan Henrik Munck sekä hänen alaisenaan kaupungin maistraatin virkamiehet. Etenkin maaherra Munck toimi paitsi koko läänissään myös Hämeenlinnassa väestön rauhoittajana, sillä virkaveljiensä tavoin hän jäi sodan alkaessa paikoilleen ja alkoi toimia mahdollisimman nopeasti yhteistyössä miehittäjän ja myöhemmin uuden esivallan kanssa. Tämä ei ollut epätyypillistä korkeimmille suomalaisille virkamiehille, sillä mielialat olivat jo edeltäneinä vuosikymmeninä alkanet siirtyä hyväksymään, että esivallan vaihtuminen oli vääjäämättä edessä. Myös kaupungin kirkkoherra Zacharias Cygnaeus vaikutti omalla toiminnallaan rauhoittavasti kaupungissa, esimerkiksi saarnaamalla vahvasti keisarille uskollisuuden vannomisen puolesta. Kuten muuallakin Suomen alueella, paikallisten seurakuntien ja kirkon virkamiesten vaikutus väestön rauhallisena pitämiseen oli merkittävä. Näin rauhankriisin ratkaisu ja olojen vakiinnuttaminen olikin paikallisten ja venäläisten yhteistoiminnan tulosta: osaltaan rauhoittaminen tapahtui johdetusti valtarakenteiden kautta venäläisten toimenpitein, toisaalta myös paikallisyhteisön sisältä toimeliiden henkilöiden kautta.

Hämeenlinnan maistraatin ja raastuvanoikeuden toiminta ei kokenut merkittävää häiriötä keskusvallan vaihtuessa Suomen sodan seurauksena. Hämeenlinnan maistraatti jatkoi toimintaansa käytännössä katsoen katkeamatta heti venäläisten saapuessa kaupunkiin. Paikallishallinnolliset instituutiot olivat päinvastoin merkittävässä osassa olojen vakiinnuttamisessa vallanvaihdoksen yhteydessä. Tämä oli seurausta ennen kaikkea venäläisten valloitus suunnitelman kiinteänä osana ollutta rauhoittamispolitiikkaa, jonka mukaisesti valloittajat käyttivät asemansa vakiinnuttamiseen ja yhteiskunnallisten olojen rauhoittamiseen paikalliselle väestölle entuudestaan tuttuja virkamiehiä. Toisaalta

Hämeenlinnan kaupungin pormestarilla ja raadilla samoin kuin Hämeen ja Uudenmaan maaherralla oli myös vankka aikomus jäädä paikoilleen, vaikka näiden henkilökohtaisista motiiveista ei voidakaan olla täysin varmoja. Yleisesti säätyläisten keskuudessa oli kuitenkin jo edeltävinä vuosikymmeninä 1700-luvun lopulla ollut vallalla ajatus, että tulevaisuudessa odotti lähestulkoon vääjäämättömänä siirtyminen osaksi Venäjän keisarikuntaa. Säätyläisten osalta siirtyminen uuden esivallan alamaiseksi tapahtui siis tämänkaltaisen ainakin osittaisen valmistautumisen vuoksi kivuttomammin, kuin vaikkapa pohjoisempien läänien talonpoikaisväestön, jonka keskuudessa ilmeni avointa vihamielisyyttä ja sissisodan käyntiä miehittäjää vastaan. Hämeenlinnassa kaupunkiporvariston keskuudessa uuteen tilanteeseen sopeutumista saattoi vauhdittaa myös hyötyajattelu, kun pienelle sisämaakaupungille avautui vallan vaihtumisen myötä mahdollisuus päästä uusille markkinoille Pietarin suuntaan.

Kaupungin virkamiehet ja venäläisten upseerit ja päällystö ajautuivat ristiriitoihin esimerkiksi näiden välisten institutionaalisten asemien päällekkäisyydestä kaupungin hallinnoimisessa, mutta merkittäviä toimenpiteitä ajoittain tiukkasävyisen sananvaihdon lisäksi tämä ei näyttänyt aiheuttavan. Alemman virkamiehistön eli pormestarin ja maistraatin keskuudessa ilmeni ajoittain tyytymättömyyttä uutta esivaltaa kohtaan, sillä heidän järjestettäväkseen jäi kaupungin valjastaminen osaksi Venäjän armeijan huoltoorganisaatiota. Jo muutama päivä miehityksen alkamisesta venäläiset hyödynsivät maistraattia käskyjensä välittäjänä paikallisväestölle, kun sotaväelle tarvittiin lämpöä ja leipää. Myöhemmin maistraatti joutui toteuttamaan etenkin sodan ollessa kuumimmillaan huomattavan suuria ponnistuksia esimerkiksi elintarvikkeiden toimittamiseksi armeijalle siinä määrin kuin se vaati, ja nämä vaatimukset koettiin ajoittain jopa mahdottomina toteuttaa. Lisäksi pormestari ja maistraatti joutuivat toimimaan välikätenä myös majoituksen ja kyyditysten järjestämisessä armeijalle, missä toimesta he joutuivat paitsi käskemään ja valvomaan näitä velvollisuuksia vältteleviä kaupungin porvareita, myös viime kädessä vastaamaan tämän heille asetetun toiminnan onnistumisesta. Voinkin katsoa, että vaikka ulkoisesti venäläisten ja paikallishallinnon yhteistyö oli sujuvaa, pinnan alla paikallisilla virkamiehillä saattoi olla jyrkkiäkin henkilökohtaisia näkemyksiä tilanteesta. Nämä eivät kuitenkaan käytännön tasolla muodostaneet esteitä asioiden hoitamiselle kaupungissa.

Samoin raastuvanoikeus jatkoi toimintaansa katkeamatta järjestäen istuntoja säännöllisesti, ensimmäisten istuntojen ollessa jo maaliskuun puolivälissä vuonna 1808. Raastuvanoikeuden istuntoja järjestettiin kuitenkin kuukausitasolla harvemmin vuoden 1808 kesällä kuin vaikkapa vielä rauhan aikana 1807. Hypoteesina tutkimuksessani oli, että jonkinlainen katkos raastuvanoikeuden toiminnassa olisi ollut, raatimiesten joutuessa sopeutumaan muuttuneeseen tilanteeseen ja esimerkiksi armeijan resurssina toimimisesta aiheutuneiden lisääntyneiden töiden osalta. Kuitenkin toiminta näyttää jatkuneen jopa yllättävän vakiintuneena, ja kaupungin paikallishallinnon virkamiesten toimintakykyä voi pitää lähteiden esittämässä valossa jopa erittäin hyvänä, ympärillä vallitsevan tilanteen huomioon ottaen.

Raastuvanoikeus jatkoi varsin normaalien tapausten käsittelyä poikkeusoloissa. Esimerkiksi joihinkin juttuihin, joiden käsittely oli aloitettu ennen sotaa ja vallanvaihdosta, käsiteltiin aiemmin oikeudessa sovitun aikataulun mukaisesti. Myöskään juttujen luonne ei merkittävästi muuttunut, vaan käsittelyn alaisena oli hyvin paljon kaupunkilaisten keskinäisiä juttuja riita-asioista velkojen selvitystapauksiin. Tältä pohjalta venäläisten saapumisella kaupunkiin ei näytä olleen siviiliväestön kannalta merkittävää vaikutusta, vaikka kaikkia paikallisten ja miehittäjien välisiä konfliktitilanteita ei välttämättä olekaan siviilioikeuden käsiteltäväksi tullut. Hypoteesinani oli, että venäläiset olisivat esiintyneet määrällisesti enemmän oikeusjutuissa, mutta huomattavaa edustusta ei aineistosta ollut havaittavissa. Aiemmin linnan ruotsalaisen varuskunnan tykistö sotamiehet olivat käytännössä katsoen yhtä usein mukana oikeuden istunnoissa jossakin roolissa, kuin venäläiset sotilaat myöhemmin.

Huomionarvoista on, että sodan ensimmäisinä kuukausina venäläiset perustivat oman sota-oikeutensa käsittelemään omien sotilaidensa mahdollisesti tekemiä väärinkäytöksiä ja väkivallantekoja. Tämä saattaa näkyä venäläisten sotilaiden pienenä edustuksena raastuvanoikeudessa, sillä tapauksia on saatettu käsitellä myös tässä oikeudellisessa instituutiossa eikä lainkaan kaupungin raastuvanoikeudessa. Kuitenkin esimerkiksi tietoon tulleista venäläisten sotilaiden syylistymisiä erinäisiin varkaustapauksiin tuli tarkastelujaksolla myös raastuvanoikeuden käsiteltäväksi, mutta usein ne myös siirrettiin venäläiselle sota-oikeudelle. Ainoastaan, jos juttuun liittyi myös kaupunkilaisia, katsoi Raastuvanoikeus voivansa jakaa tapauksissa oikeutta. Venäjän armeijan sota-oikeuden

pöytäkirjoja ei otettu osaksi tätä tutkimusta, joten lopullista varmuutta väkivallanteoista tai vahingontuottamuksista en voinut saada. Loppujen lopuksi Hämeenlinnassa ei ollut erityisen levotonta, kuten jo aiemmat tutkimukset ovat osoittaneet. Vastarinta ja pelot miehittäjää kohtaan hälvenivät sodan ensimmäisten kuukausien aikana, vaikka täyttä varmuutta lähdeaineisto ei tarjoa yksittäisten henkilöiden ajatuksiin. Yleisesti väki pysyi rauhallisena ja kuuliaisena, vaikka velvollisuuksien toteuttamista ajoittain pidettiin kohtuuttoman suurena rasituksena.

Lähteet

Alkuperäislähteet

Hämeenlinnan maakunta-arkisto

Hämeenlinnan maistraatin arkisto

Maistraatin pöytäkirjat (1804–1808)

Hämeenlinnan maakunta-arkisto

Hämeenlinnan raastuvanoikeuden arkisto

Raastuvanoikeuden varsinaisasiain pöytäkirjat (1806–1809)

Painetut alkuperäislähteet:

Danielson-Kalmari, Johan Richard (1893). *Suomenmaan hallinnollista kirjevaihtoa vuodelta 1808: Handlingar rörande förvaltningen i Finland år 1808. 1 osa*. Helsinki: Suomen Historiallinen seura.

Danielson-Kalmari, Johan Richard (1895). *Suomenmaan hallinnollista kirjevaihtoa vuodelta 1808: Handlingar rörande förvaltningen i Finland år 1808. 2, 1*. Helsingfors: Finska litteratur-sällskapet.

Danielson-Kalmari, Johan Richard (1895). *Suomenmaan hallinnollista kirjevaihtoa vuodelta 1808: Handlingar rörande förvaltningen i Finland år 1808. 2, 2*. Helsingfors: Finska litteratur-sällskapet.

Tutkimuskirjallisuus:

Bonsdorff, Lars G. von (1929). *Den Ryska Pacificeringen I Finland 1808-09*. Helsingfors: Söderström & Co Förlagsaktiebolag,

Einonen, Pii (2005). *Poliittiset areenat ja toimintatavat: Tukholman porvaristo vallan käyttäjänä ja vallankäytön kohteena n. 1592–1644*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Ginzburg, Carlo (1996). *Johtolankoja: Kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista*. Helsinki: Gaudeamus.

Forsius, Arno (1995). Punatauti eli shigelloosi. *Lääkärilehti* 27/1995, 2874.

Hagberg, Magnus; et al. (2008). *1809: Ero ja uusi alku: 200 vuotta Suomen sodasta*. Tukholma: Livrustkammaren

Heikkilä, Markku (1989). *Linnan pastoraatista kaupunkiseurakunnaksi: Hämeenlinnan seurakunnan historia 1639-1989*. Hämeenlinna: Hämeenlinnan seurakunta

Hemminki, Tiina; Luttinen, Jaana & Uotila, Merja (2020) *Suomen sodan jäljet ja jälleenrakennuksen edellytykset*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Hiekkanen, Markus (1993). *Rengon historia*. Rengon kunta: Rengon seurakunta.

Hornborg, Eirik (1950). *Helsingin kaupungin historia: 2, Ajanjakso 1721-1809*. Helsinki: Helsingin kaupunki.

Hosiaislouma, Yrjö (2003). Kirjallisuuden sanakirja. Helsinki: WSOY.

Hårdstedt, Martin (2002). *Om krigets förutsättningar: den militära underhållsproblematiken och det civila samhället i norra Sverige och Finland under Finska kriget 1808–09*. Uumaja: Umeå Universitet

Hårdstedt, Martin (2007). *Finska kriget 1808-1809*. Lund: Historiska media

Karonen, Petri (2013). Sodasta rauhaan ja takaisin – Suomi 1500–2000. Teoksessa Hämeen-Anttila, Jaakko; Katajala, Kimmo; Sihvola, Ari & Hetemäki, Ilari (toim.) *Kaikki syntyy kriisistä*. Helsinki: Gaudeamus.

Jääskeläinen, Jussi (2011) *Paikallisyhteisö resurssina ja tuhojen kohteena – Venäjän armeijan logististen ratkaisujen seuraukset Suomen sodassa 1808–1809*. Turku: Åbo Akademi

Karonen, Petri (2006). Kun rauha tuo omat ongelmansa. Teoksessa Karonen, Petri; Tarjamo, Kerttu (toim.) *Kun sota on ohi: Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Karonen, Petri (2008). *Pohjoinen suurvalta: Ruotsi ja Suomi 1521–1809 (3. uud. p.)*. Helsinki: WSOY

Karonen, Petri (1995). *Raastuvassa tavataan: Suomen kaupunkien hallinto- ja oikeuslaitoksen toimintaa ja virkamiehiä suurvalta-aikana*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto

Karonen, Petri (2020). Suomi vuoden 1809 jälkeen - rauhankriisi ja sen ratkaiseminen. Teoksessa Einonen, Piia. & Voutilainen, Miikka. (2020) *Suomen sodan jälkeen: 1800-luvun alun yhteiskuntahistoria*. Tampere: Vastapaino

Karonen, Petri (2007), ”Perspektiv och metoder inom domboksforskningen i Sverige och Finland cirka 1990–2005” teoksessa: Lönnroth, Harry (toim.) *Domboken som filologiskt och historiskt forskningsobjekt. Nordiska texter och undersökningar*. Uppsala: Uppsala Universitet

Kaukovalta, Kyösti Valfrid (1929). *Uudenkaupungin historia: Kuvilla ja kartoilla varustettu. 2, 1721–1809*. Uusikaupunki: Uudenkaupungin kunta

Koskinen, Pekka (2007). *Hämeen linnan linnoittaminen kustavilaisella ajalla 1772–1808*. Tampere: Tampereen yliopisto

Lappalainen, Jussi T., Ericson Wolke, Lars & Pylkkänen, Ali. (2008). *Suomen sodan historia 1808–1809*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Karttakeskus.

- Lappalainen, Jussi T. (2007). *Sota Suomesta: Suomen sota 1808–1809*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
- Lindeqvist, Karl Olof (1926). *Hämeenlinnan kaupungin historia: 2, Kaupungin historia Ruotsin vallan aikana*. Hämeenlinna: Hämeenlinnan kaupunki.
- Luttinen, Jaana (2019). *"Miltä mielestä tuntui, ei arvaa kukkaan": Sodan kuormittavuus ja kriisinkestävyys Iisalmen pitäjän kotitalouksissa 1800-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Markkanen, Erkki; Nygård, Toivo; & Rantatupa, Heikki (1976). *Opas Suomen historian lähteistöön*. Helsinki: Otava
- Nikula, Oscar (1970). *Turun kaupungin historia 1721–1809: Ensimmäinen nide*. Turku: Turun kaupunki
- Peltonen, Matti. (1999). *Mikrohistoriasta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Pitkänen, Kari (1994). Suomen väestöhistorialliset kehityslinjat. Teoksessa Koskinen, Seppo; Martelin, Tuija; Notkola, Irma-Leena; Notkola, Veijo; Pitkänen, Kari; Jalovaara, Marika; Mäenpää, Elina; Ruokolainen, Anne; Ryyänen, Markku & Söderling, Ismo (toim.). *Suomen väestö*. Helsinki: Gaudeamus
- Räihä, Antti (2012). *Jatkuvuus ja muutosten hallinta: Hamina ja Lappeenranta Ruotsin ja Venäjän alaisuudessa 1720–1760-luvuilla*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto
- Tandefelt, Henrika (2009). *Borgå 1809: ceremoni och fest*. Helsinki: Svenska Litteratursällskapet i Finland
- Tommila, Päiviö (2008). *Suomen autonomian synty 1808–1819*. 2. uud. p. Helsinki: Edita
- Turpeinen, Oiva (1987). *Katastrofaalinen kuolleisuus suomen kaupungeissa 1808–1809*. Teoksessa Pitkänen, Kari (toim). *Nälkä talous ja kontrolli: Näkökulmia kriisien ja konfliktien syntyyn, merkitykseen ja kontrolliin*. Helsinki: Helsingin yliopisto
- Viertola, Juhani (1980). *Kustavilaisen ajan maantienrakennukset*. Turku; Helsinki: Turun yliopisto

Vilkuna, Kustaa H. J. (2009). *Neljä ruumista*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Teos

Vilkuna, Kustaa H. J. (2006). *Paholaisen sota*. Kustannusosakeyhtiö Teos.

Villstrand, Nils Erik (2012). *Valtakunnanosa: Suurvalta Ja Valtakunnan Hajoaminen 1560-1812*. Helsinki: Svenska litteratursällskapet i Finland.

Virrankoski, Pentti. (1970). *Tuomiokirjojen käyttö historiantutkimuksessa*. Turku: Turun yliopisto

Virrankoski, Pentti. (1975). *Suomen taloushistoria: Kaskikaudesta atomiaikaan*. Helsinki: Otava.

Ylikangas, Heikki (1986). *Käännekohtat Suomen historiassa: Pohdiskeluja kehityslinjoista ja niiden muutoksista uudella ajalla* (4. p.). Porvoo; Helsinki; Juva: WSOY.

Sähköiset lähteet

Historical Currency Converter.

<http://www.historicalstatistics.org/Currencyconverter.html>

Find a Grave: Jacob Elias Granberg,

<https://www.findagrave.com/memorial/38692190/jakob-elias-granberg>, viitattu

7.5.2021

Arkistojen portti: Raastuvanoikeudet,

<http://wiki.narc.fi/portti/index.php/Raastuvanoikeudet>, viitattu 22.4.2019

Arkistojen portti: Maistraatit, <http://wiki.narc.fi/portti/index.php/Maistraatit>, viitattu

23.4.2019

Kotivuori, Y. *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Adam Ander*. Verkkojulkaisu 2005

<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=9240>>, viitattu 7.5.2021.

Kotivuori, Y. *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Josias Selin*. Verkkojulkaisu 2005
<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=10330>, viitattu 2.5.2019

Riksarkivet: Nils Cedergren, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=16554>,
viitattu 2.5.2019

Svenska Literatursällskapet i Finland: *Lispund*,
<https://fho.sls.fi/uppslagsord/2034/lispund/>, viitattu 23.2.2022

Sverige: *Kungl. Maj:t. Kongl. Maj:ts Krigs-Acticlar För Des Krigsmagt Til Lands Och Sjöes. Gifne Stockholms Slott Den 31 Martii 1798*.
https://regina.kb.se/permalink/f/g3ts1u/46KBS_ALEPH_DS00190208, viitattu
14.3.2021

Syrjö, V-M. Klingspor, Wilhelm Mauritz (1744–1814). SKS:n verkkojulkaisu,
<https://www.finlit.fi/fi/tietopaketit/j-1-runeberg-suomalaisen-kirjallisuuden-seurassa/vanriikki-stoolin-henkilohahmojen-4#.YJpP8LUzaM8>, viitattu 11.5.2021